

OLYMPOS ANTİK KENTİ KAZILARINDA BULUNAN ROMA VE BİZANS SİKKELERİ (2008-2019 YILLARI)

Sergen KARA

Ocak 2022

DENİZLİ

**OLYMPOS ANTİK KENTİ KAZILARINDA BULUNAN
ROMA VE BİZANS SİKKELERİ (2008-2019 YILLARI)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı**

Sergen KARA

Danışman: Doç. Dr. Muradiye ÖZTAŞKIN

Ocak 2022

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Sergen KARA

*Gençliğinin baharında bu dünyadan koparılan,
değerli meslektaşım, bilim aşığı,
Olympos Kazısı'nın onursal üyesi
Abim Sinan Sertel'in anısına...*

ÖNSÖZ

Öncelikle tüm eğitim öğretim hayatım boyunca maddi manevi desteğini hiç eksik etmeyen, aldığım kararlara saygı duyup yanımda olan, beni bu günlere getiren biricik desteğim anneme teşekkür ederim.

Yüksek Lisans tez konumu seçmemde öncü olan, fikir, görüş ve önerileri ile daima destek olan, bilgi ve tecrübelerini paylaşıp yeni kazanımlar elde etmemi sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Muradiye Öztaşkın'a içtenlikle şükranlarımı sunarım.

Üyesi olmaktan onur ve gurur duyduğum Olympos Kazısı başkanı Prof. Dr. Yelda Olcay Uçkan hocama, kazı malzemesini çalışma izni, olanağı verdiği ve sağladığı tüm kolaylıklar için teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince, fikir ve destekleriyle yanımda olan Doç. Dr. Gökçen Öztaşkın ve Dr. Öğr. Ü. Seçkin Evcim hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Lisans bitirme tezimin danışmanı Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp hocama bana nümizmatik bilimini sevdirdiği için teşekkür ederim. Önerilerini ve ulaşmakta güçlük çektiğim kaynakları benimle paylaşan Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger hocama teşekkür ederim. Çalışma kapsamında müzede yer alan sikkelerin konservasyonu için yardımcı olan ekip arkadaşım Restoratör Tuğbanur Solhan'a, Antalya Müzesi Müdürü Mustafa Demirel'e ve Sikke Bölümü çalışanlarına sağladıkları kolaylık için teşekkür ederim. Bilgi ve tecrübeleriyle daima yol gösteren Yüksek Mimar Erkan Uçkan ve Arkeolog Orhan Atvur'a teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca her konuda yardımcı olan, Olympos Kazısı'nın değerli ekip üyelerine, ismini zikredemediğim dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, insanların kan bağı olmasa dahi abi kardeş olabileceklerini gösteren, zamansız bir şekilde aramızdan ayrılan hepimiz için ağabeylik yapmış Sinan Sertel'e bana kattığı her şey için teşekkür ederim. Ruhun şad olsun, huzurlar içinde uyu...

Sergen Kara

Denizli, 2022

ÖZET**OLYMPOS ANTİK KENTİ KAZISINDA BULUNAN
ROMA VE BİZANS SİKKELERİ (2008-2019 YILLARI)**

KARA, Sergen

Yüksek Lisans Tezi

Sanat Tarihi ABD

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Muradiye ÖZTAŞKIN

Ocak 2022, ix+130 Sayfa

Bu çalışmanın konusunu, Olympos Antik Kenti'nde 2008-2019 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucubulunan sikkelerin tanım ve değerlendirmeleri oluşturmaktadır.

Kazısı yapılan mekânlar ve moloz temizliği sırasında bulunan sikkeler, çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Birbirinden dönem olarak farklılık gösteren sikkeler üç başlık altında kataloglanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi ve Öncesi sikkeleri birinci grup, Geç Roma Dönemi Sikkeleri ikinci grup, Bizans Dönemi sikkeleri ise üçüncü grubu oluşturmaktadır. Bulundukları mekânlar ve onların kontektlerine göre değerlendirilen sikkeler, kentteki tarihsel periyodlar ile paralellik göstermektedir. Olympos Antik Kenti'nde bulunan sikkeler ağırlıklı olarak Geç Roma Dönemi ve Erken Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında toplam 578 adet sikke incelenmiş, 110 adedi kataloglanmıştır. Yıpranmış ve okunamaz durumda olan 468 adet sikke ise istatistikî olarak değerlendirilmiş olup, elde edilen verilere katkı sağlamıştır. Sikkelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi Likya kentleri içerisindeki sirkülasyona yapacağı katkı ve kent ölçeğinde tarihsel bir referans olması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Olympos, Sikke, Bizans, Roma, Nüvizmatik

ABSTRACT**ROMAN AND BYZANTINE COINS FOUND IN THE EXCAVATION OF THE
ANCIENT CITY OF OLYMPOS (YEARS 2008-2019)**

KARA, Sergen

Master Thesis

Department of Art History

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Muradiye ÖZTAŞKIN

January 2022, ix+130Page

The subject of this study is the describing and evaluating the coins unearthed during the excavations carried out the years between 2008-2019 in the Olympos Ancient City.

The coin finds are unearthed in excavated areas and also cleaning of the rubble constitute the main subject of the study. The coins, which differ from each other in terms of periods, are cataloged under three headings. Coins of the Roman Imperial Period and Pre-Roman Period constitute the first group, the coins of the Late Roman Period constitute the second group, and the coins of the Byzantine Period constitute the third group. The coins, which are evaluated according to the finding spots and their contexts, show parallelism with the historical periods in the city. The coins found in the Ancient City of Olympos are mainly dated to the Late Roman Period and Early Byzantine Period.

Within the scope of the study, a total of 578 coins were examined and 110 of them were catalogued. The 468 coins which are in bad condition and out of description were evaluated statistically and contributed to the data obtained. The holistic evaluation of the coins is important in terms of their contribution to the circulation within the cities of the Lycian cities and being a historical reference on the scale of the city.

Keywords: Olympos, Coin, Byzantium, Roman, Numismatic

İÇİNDEKİLER

	sayfa
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
LEVHALAR DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OLYMPUS ANTİK KENTİ

1.1. Olympos Antik Kenti Tarihi Coğrafyası	2
1.2. Olympos Kenti'nde Yürütülen Kazı Çalışmaları	9
1.2.1. Giriş Kompleksi	10
1.2.2. Antimakhos Lahdi	12
1.2.3. Köprü Caddesi	13
1.2.4. 3 No'lu Kilise	14
1.2.5. Piskoposluk Sarayı (Episkopeion)	16
1.2.6. Akropol Tepesi	22
1.2.7. Kuzey Nekropol Caddesi	23

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA VE BİZANS SİKKELERİ

2.1. Roma Dönemi Sikke Birimleri	24
2.2. Bizans Dönemi Sikkeleri ve Tipleri	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLYMPUS KAZISI'NDA 2008-2019 YILLARI ARASINDA BULUNAN SİKKELERİN KATALOĞU

3.1. Roma Dönemi Öncesi Sikkeleri	55
3.2. Roma Dönemi Sikkeleri	56
3.3. Bizans Dönemi Sikkeleri.....	77

DEĞERLENDİRME	91
SONUÇ	106
KAYNAKLAR	108
LEVHALAR	116
ÖZGEÇMİŞ	130

ŞEKİLLER DİZİNİ

sayfa

Şekil 1. Likya bölgesi haritası ve Olympos antik kentinin konumu (Hellenkemper ve Hild, 2004)	2
Şekil 2. Olympos antik kenti yerleşim planı (Olympos kazı arşivi).....	3
Şekil 3. Poligonal sur duvarları, Hellenistik dönem (Olympos kazı arşivi)	4
Şekil 4. Kaptan Eudomos lahdi (Olympos kazı arşivi).....	5
Şekil 5. Lykiarkhes Marcus Aurelius Arkhepolis lahdi (Olympos kazı arşivi).....	7
Şekil 6. Konsil kayıtlarında Olympos ve diğer Likya kentleri (Hild, 2004, s.16)	8
Şekil 7. Giriş Kompleksi Planı (Olympos kazı arşivi).....	10
Şekil 8. Antimachos lahdi çizimi (Olympos kazı arşivi)	12
Şekil 9. Köprü Caddesi kuzeyden bakış (Olympos kazı arşivi).....	13
Şekil 10. 3 No'lu Kilise planı (Olympos kazı arşivi)	14
Şekil 11. Piskoposluk Sarayı planı (Olympos kazı arşivi).....	16
Şekil 12. Akropol Tepesihava fotoğrafı (Olympos kazı arşivi).....	22
Şekil 13. Kuzey Nekropol Caddesi hava fotoğrafı (Olympos kazı arşivi)	23
Şekil 14. 6. ve 7. yüzyıl Bizans Darphaneleri (Grierson, 1994, s.4)	36
Şekil 15. Khlamys ve Loros tipleri (DOC 3/1, s.118)	45
Şekil 16. İsa tasvirleri (DOC 3/1, s.152-153)	51
Şekil 17. Kent planı üzerinde sikkelerin bulunduğu alanlar ve yüzdesel oranı	91
Şekil 18. Kentte bulunan tanımlanabilir sikkelerin yüzdelik dağılımı	92
Şekil 19. Tanımlanamayan sikkelerin dönem ve buluntu yerlerine göre dağılımı	93
Şekil 20. Tanımlanabilen ve tanımlanamayan sikkelerin sayısal olarak gösterimi	94
Şekil 21. Katalogda yer alan sikkelerin dönemlere göre ayrılması	95
Şekil 22. Piskoposluk sarayında bulunan sikkelerin dönemlere ve buluntu yerlerine göre dağılımı	97
Şekil 23. Giriş Kompleksi'nde bulunan sikkelerin mekânlara göre dağılımı.....	97
Şekil 24. Giriş Kompleksi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre ayrılması	98
Şekil 25. Köprü Caddesi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre ayrılması.....	98
Şekil 26. 3 No'lu Kilise, Kuzey Nekropol Caddesi, Antimachos Lahdi ve Akropol Tepesi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre dağılımı	99
Şekil 27. Roma dönemi sikkelerinin imparator ve darphane dağılımı.....	100
Şekil 28. Bizans dönemi sikkelerinin imparator, darphane ve birimlere göre dağılımı	100
Şekil 29. Sikkelerin yüzyıllara göre dağılımı	103
Şekil 30. Tanımlanabilir ve tanımlanamayan sikkelerin Metcalf yöntemine göre gösterimi.....	103
Şekil 31. Roma dönemi sikkelerinin imparatorlar ve bronz sistemine göre dağılımı...	104
Şekil 32. Bizans dönemi sikkelerinin imparatorlar ve bronz sistemine göre dağılımı .	104

LEVHALAR DİZİNİ

	<u>sayfa</u>
Levha 1. 1-9 Katalog numaralı sikke fotoğrafları ..	117
Levha 2. 10-18 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	118
Levha 3. 19-27 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	119
Levha 4. 28-36 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	120
Levha 5. 37-45 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	121
Levha 6. 46-54 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	122
Levha 7. 55-63 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	123
Levha 8. 64-72 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	124
Levha 9. 73-81 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	125
Levha 10. 82-90 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	126
Levha 11. 91-99 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	127
Levha 12. 100-108 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	128
Levha 13. 109-110 Katalog numaralı sikke fotoğrafları	129

KISALTMALAR DİZİNİ

Metin içinde kullanılan kısaltmalar:

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>agm.</i>	Adı geçen makale
<i>agt.</i>	Adı geçen tez
<i>Ay.</i>	Arka yüz
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>cm.</i>	Santimetre
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>Çev. Düz.</i>	Çevre düzenlemesi
<i>Env. no.</i>	Envanter Numarası
<i>gr.</i>	Gram
<i>Kat. No.</i>	Katalog Numarası
<i>KB</i>	Küçük Buluntu
<i>kg.</i>	Kilogram
<i>ky.</i>	Kalıp yönü
<i>mm.</i>	Milimetre
<i>MÖ.</i>	Milattan Önce
<i>MS.</i>	Milattan Sonra
<i>OB</i>	Obryzum, obryziacus (Saf altın)
<i>Oly</i>	Olympos
<i>Öy.</i>	Ön yüz
<i>Ref.</i>	Referans
<i>Şek.</i>	Şekil
<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>vd.</i>	ve diğerleri
<i>Yay.</i>	Yayınlanmış

Yayın kısaltmaları:

ASMS Akmed Series in Mediterranean Studies

AST Araştırma Sonuçları Toplantısı

BM A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum

DOC Bellinger, A.R. - Grierson, P. – Hendy, M.F. (1968-1973-1999). Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. II: Phocas to Theodosius III 602-717, Vol. III: Leo III to Michael III 717-867, Vol. IV: Alexius I to Alexius V 1081-1204, Vol. V: Micheal VIII to Constantine XI 1258-1453, Washington D.C.

ODB The Oxford Dictionary of Byzantium

KST Kazı Sonuçları Toplantısı

RIC Roman Imperial Coins

TIB Tabula Imperii Byzantini

GİRİŞ

Olympos Antik Kenti kazılarında 2008-2019 yılları arasında bulunan sikkeler tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Kazı çalışmaları yoğun olarak kentin kuzey kısmında devam ettiği için, Bizans Dönemi yerleşimiyle doğru orantılı olarak tez konusunu oluşturan sikke yoğunluğu da Roma Dönemi ve Erken Bizans Dönemi sikkeleridir. Giriş Kompleksi, Köprü Caddesi, 3 No'lu Kilise, Piskoposluk Sarayı ve ona bağlı mekânlar tez çalışmasına veri sağlayan ana yapılarıdır.

Sikkeler kültür tarihine ışık tutan en önemli arkeolojik materyaller arasındadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı kentte bulunan sikkelerin kültür katmanlarının tarihlendirilebilmesi ve bu katmanlar hakkında farklı görüşler ortaya konulabilmesini sağlamaktır. Kent dokusu ve tarihiyle bulunan sikkeler arasında bağlantı kurulması önem arz etmektedir.

Tez çalışması kapsamında 578 adet sikke çalışılmıştır. Kondisyonu iyi durumda ve okunabilir nitelikte olan 110 adet sikke tez çalışması kapsamında kataloglanmıştır. 468 adet sikke ise istatistiki değerlendirmede kullanılmak üzere ölçüleri alınarak veriye dönüştürülmüştür. Kataloglanan sikkelerin bir kısmı Antalya Müzesi'nde çalışılmış ve orada fotoğraflanmıştır. Geçmiş yıllarda kazı sezonlarının kısa olmasından kaynaklı konservasyonu tamamlanmadan teslim edilen bazı sikkeler, restoratör tarafından temizlenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Tüm eserler fotoğraflandıktan sonra, dijital ortamda temizlik ve levha oluşturma çalışması gerçekleştirilmiştir. Birbiri ile renk uyumu olmayan farklı tipteki sikkelerin daha iyi anlaşılabilmesi için katalogdaki tüm eserler levha üzerine aynı renkte (gri-siyah) yerleştirilmiştir. Dijital çalışma sonrası, 110 adet sikke dönemlere ayrılarak üç başlık altında kataloglanmış ve bu sıraya göre kronolojik olarak katalog numarası verilmiştir. Likya bölgesi MS. 43 yılında Roma eyaleti olmuştur. Buna göre MS. 43 tarihinden öncesi Roma Dönemi Öncesi (Hellenistik Dönem ve Roma himayesinde Likya birlik dönemi) sikkeleri, MS. 43 ile 498 yılında gerçekleştirilen Anastasius sikke reformu arasında kalan dönem Roma Dönemi Sikkeleri, MS. 498 yılı sonrası ise Bizans Dönemi sikkeleri olarak üç grup altında incelenmiştir. Gruplandırma sonrası ise *RIC*, *BM* ve *DOC* vb. kaynaklar taranarak benzer örnekler bulunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

OLYMPOS ANTİK KENTİ

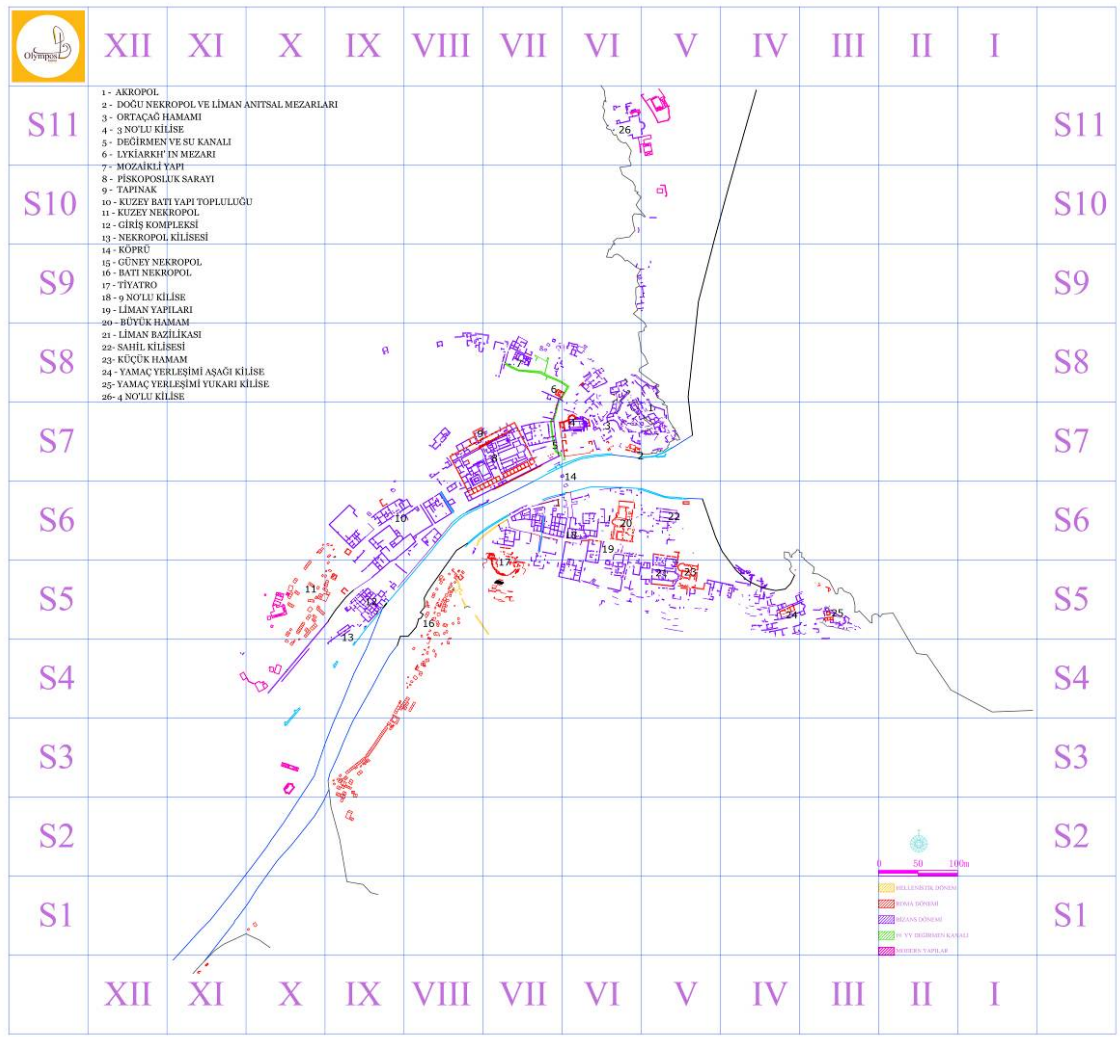
1.1. Olympos Kenti Tarihi Coğrafyası

Olympos antik kenti; Anadolu'nun güney batısında, doğuda Antalya körfezi batıda ise Fethiye körfezi ile sınırlanan, antik dönemde Likya olarak adlandırılan bölgede yer alır.¹ Günümüzde Antalya il sınırları içerisinde, il merkezinin 80 km batısında, Kumluca ilçesinde Çıralı sahilinin güneybatısında bir vadi içerisinde konumlanır (Şek. 1). Kenti kuzey ve güney olarak ikiye ayıran Olympos Çayı, kentin doğusunda Akdeniz ile buluşur. Kentin güneyinde Musa ve Sepet Dağı kuzeyinde ise Omurga Dağı yer alır (Şek. 2).

Şekil 1. Likya bölgesi haritası ve Olympos antik kentinin konumu (Hellenkemper ve Hild, 2004)

¹ Oktay Akşit, *Likya Tarihi*, İstanbul, 1967, s.19.

Şekil 2. Olympos antik kenti yerleşim planı (Olympos kazı arşivi)

Olympos Antik Kenti sınırları içerisinde Likya kültürüyle doğrudan ilişkilendirilebilecek herhangi bir maddi kalıntıya rastlanılmamıştır. Fakat teritoryumu içerisinde, kentin kuzeybatısında Asartaş Tepe’de yer alan Topal Gâvur Mezarı Likya kültürü ile bağlantı kurulmasını sağlayan bir yerleşimdir. Asartaş Tepe’nin güneybatısında yer alan Likçe yazıtlı ev tipi mezarlar ise ilişki kurulmasını sağlayan bir başka unsurdur.²Kentin güneyinde yer alan Musa Dağı Cıngırık Tepesi’nde tespiti yapılan, Mithrapata ve Aruwatijesi’ye ait 68 adet gümüş sikkeden oluşan define grubu,

² Gün Işın, “Topal Gavur’dan Apollonias’a”, *Aktüel Arkeoloji*, 20, İstanbul 2011, s.107-110.

Likya dönemine ışık tutan bir diğer veridir.³Kentin güneyinde yer alan poligonal sur duvarları, Hellenistik dönem özelliği gösteren en belirgin kalıntılardır (Şek. 3).⁴

Şekil 3. Poligonal sur duvarları, Hellenistik dönem (Olympos kazı arşivi)

ΛΥΚΙΩΝ (Likya) ve ΟΛΥΜΠΙΗ(ΝΩΝ) / ΦΑΣΗΛΙ(ΤΩΝ) (Olympos) etnikonlu birlik sikkeleri, kentin Likya birliği dönemindeki varlığını açıkça ortaya koyan en önemli yazılı kaynaklardır.⁵ Strabon, Geographika adlı kitabında Olympos'un Likya birliğinde oy hakkına sahip olan 23 şehirden birisi olduğunu aktarır. Oy hakkının bulunması yanı sıra Ksanthos, Patara, Pınara, Myra ve Tlos kentleri ile birlikte üç oy hakkına sahip kentlerden birisi olduğunu söylemektedir.⁶ MÖ. 2. yüzyıldan 1. yüzyıla geçiş evresinde sikke basımının sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Phaselis ve Olympos kentlerinin Pseudo-Birlik sikkeleri olarak adlandırılan yeni sikkeler bastırdıkları anlaşılr. Bunun sebebi kentte MÖ. 104 -78 yılları arasında hâkimiyet kuran Zeniketes'in Roma İmparatorluğu'na karşı başlatmış olduğu ayaklanmadır.⁷ Phaselis kenti ile birlikte bu eylemleri sonucu birlikten atılan kentin, MÖ. 78 yılında General

³ Ferhan Büyükyörük, Ahmet Çelik, "Mithrapata ve Aruwatijesi (Musa Dağı?) Definesi", *Cedrus*, VII, 2019 Antalya, s.242-255.

⁴ Ögöl Emre Öncü, "Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Araştırmaları: Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 2017, s.36.

⁵ Hyla A. Troxell, *The Coinage of the Lycian League*, New York 1982, s.69-70

⁶ Strabon, *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul, 2000, s.243.

⁷ Elif Uğurlu, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu", *Adalya*, X, İstanbul 2007, s.4.

Publius Servilius Vatia tarafından kuşatıldığı ve korsan Zeniketes'in tüm kuvvetleri ile birlikte ortadan kaldırıldığı bilinmektedir.⁸

Korsanlık faaliyetleri ve başkaldırısı sonucu cezalandırılan kent, imparator Hadrianus'un (117-138) ikinci Anadolu ziyareti sırasında (129-131) ziyaret edilmiş ve eski önemine kavuşmuştur. Ziyaret dolayısıyla kent bir dönem Hadrianapolis olarak adlandırılmıştır.⁹ Roma İmparatorluk döneminde tekrar eski gücüne ve Likya birliğinin önemli kentlerinden birisi olma kimliğine kavuşan kent, III. Gordianus (238-244) döneminde otonom sikke darp etmiştir.¹⁰

Şekil 4. Kaptan Eudomos lahdi (Olympos kazı arşivi)

Kentin sahil girişi tarafında (doğu) yer alan Liman anıtsal mezarları topluluğu, kentteki Roma dönemine dair yazıtlar içermesi açısından önemlidir. Kaptan Eudomos lahdinde okunabilenlere göre MS. 2. yüzyılda yaşamış kentin önemli isimlerinden biri

⁸ Bedia Yelda Olcay Uçkan (ed.), *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 2017, s.2.

⁹ Orhan Atvur, "Olympos Antik Kenti (1991-1992 Çalışmaları)", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 88, İstanbul 1999, s.14.

¹⁰ Elif Uğurlu, *Olympos Nekropolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.16.

olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Khalkedon vatandaşlığı bulunan Likyalı Eudomos, çifte vatandaşlık alabilecek kadar ünlü ve etkili bir isim olmalıdır.¹¹ Bu durum, kentin denizcilikle olan ilgisini de gözler önüne sermektedir. Zira kentin girişinde önemli bir noktada bulunan anıtsal mezar, denizcilikle uğraşan bir vatandaşın kent içindeki konumu gösterir niteliktedir (Şek. 4).

Kentin kuzeyinde yer alan Marcus Aurelius Arkhepolis'in mezarı, kent tarihi açısından oldukça önemlidir (Şek. 5). MS. 2. yüzyıl sonları ile MS. 3. yüzyıl başlarına tarihlenen mezardaki yazıtta, Marcus Aurelius'un Lykiarkhes (Likya Birliği başkanı) olarak görev yaptığı yazmaktadır. Zeniketes döneminde birlikten atılan ve zor günler geçiren bir kentin, tekrar birliğe dâhil olduktan sonra başkanlık makamını alması oldukça önemlidir.¹² Likya Birliği başkanının Roma İmparatorluğu ile doğrudan iletişim ve ilişki içerisinde olması, hem kentin statüsü hem de ekonomik refahı açısından pozitif yönde bir etki sağlamış olmalıdır. Kentte tespit edilen bir heykel kaidesi üzerindeki yazıtta, Aurelius'un birlik başkanlığına paralel olarak Grammateus (Başrahiplik) görevini yaptığı yazmaktadır.¹³

Kentte tespiti yapılan ve tercüme edilen yazıtlardan bir diğeri Olympos'un Roma Dönemi'ndeki güvenlik teşkilatı ve sistemine dairdir. Cadde ve sokakların güvenliğinden sorumlu askerlerin (Stationarius) komutasından sorumlu iki *beneficiarius* olması kentte bir askeri yapının varlığına ilişkin kanıt niteliğindedir. Adı geçen *beneficiarius*lardan ilki Iulius Solon'dur ve *beneficiarius consularis* olarak tanımlanmaktadır. *Beneficiarius consularis* (Valinin *beneficiarius'u*) adlandırması Olympos'ta bir eyalet valisi karargâhı olduğunu düşündürmektedir. Bahsi geçen diğer *beneficiariusun* varlığı ise, Theodora Numeriana isimli kadının kocası Aelius Telephus Isaurus'tan bahsederken karakolda *beneficiarius* görevinde olduğu ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁴ Roma İmparatorluk döneminde MS. 1. ile MS. 3. yüzyıllar arasında yoğun bir imar faaliyeti olduğu, kentteki Roma dönemi yapılarından anlaşılmaktadır.¹⁵

¹¹ Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2013, s.34.

¹² Sinan Sertel, *Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Liturjik Taş Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2017, s.8.

¹³ Mehmet Cihangir Uzun, *Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Malzeme ve Teknik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015, s.16.

¹⁴ Hüseyin Sami Öztürk, *MÖ. II.-MS. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.181.

¹⁵ Ö. Emre Öncü, "Antalya-Olympos Antik Kenti Roma Mimarisi Araştırmalarından Yeni Bulgular", *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009*, İstanbul,

Şekil 5. Lykiarkhes Marcus Aurelius Arkhepolis lahdi (Olympos kazı arşivi)

MS. 2. yüzyılda Likya bölgesinde Hristiyanlığın yaygınlaşmaya başladığı görülür¹⁶, takip eden süreçte Olympos'un da bu yeni dine kayıtsız kalmayan Roma egemenliği altındaki kentlerden biri olduğu söylenebilir. Olympos'un ilk piskoposu Methodios, kentin MS. 3. yüzyılda Hristiyanlaştığının önemli bir emaresidir. Dinsel kişiliği ve Hristiyan öğretisi için önemli bir isim olan Methodios, eserlerini Likya'daki Olympos Piskoposu olarak kaleme almıştır.¹⁷ MS. 431 yılında gerçekleşen Efes Konsili'ne Olympos kentini temsilen piskopos Aristokritos'un katıldığı kaynaklardan bilinmektedir. MS. 458 yılında imparator I. Leon'a Myra Metropolitliği'nden gelen mektupta, Olympos piskoposu olarak Anatolius adı geçer. Konstantinopolis Synodu'nda 518-520 tarihlerinde adı geçen Piskopos ismi ise Ioannes'dir (Şek. 6). 6. yüzyıl sonu 7.

2012, s.274-275. Antik kentin kuzey yakasının Roma dönemi imarı için ayrıca bkz: Ögöl Emre Öncü, "The Northern District of Olympos (Lycia) in the Roman Period", *Cedrus*, IX, 2021 Antalya, s.303-321.

¹⁶ Julian Bennett, "Christianity in Lycia: From Its Beginnings to the "Triumph of Orthodoxy" ", *Adalya*, XVIII, İstanbul 2015, s.259.

¹⁷ B. Yelda Olcay Uçkan, Levent Kayapınar, "Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti", *Patara VII. 1 Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25 Yılı, Uluslar arası Sempozyum Bildirileri 11-13 Kasım 2013 Antalya*, İstanbul 2015, s.536.

yüzyıl başına tarihlenen ve Kıbrıs'ta bulunan kurşun mühür üzerinde bir piskopos yer almaktadır. Net okunamayan ismin Anania/Anaianos ya da Ioannes olabileceği düşünülmektedir.¹⁸ Arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen bir diğer piskopos ismi ise Theophiletos'tur, bu isim bir levha üzerindeki yazıttan okunmuştur.¹⁹ Kentteki kazı çalışmaları sonucunda ismi açığa çıkarılan bir diğer piskopos ise Nikholaos'tur. Nikholaos ismi, Piskoposluk Kilisesi güney köşe odasının doğu giriş kapısının lentosu üzerindeki yazıtta okunmuştur. Elde edilen verilere göre 5. yüzyıl ortası ile 6. yüzyıl ilk çeyreği arasındaki zaman diliminde yaşamış olmalıdır.²⁰

LYKIEN IN DEN KONZILSAKTEN

325	359	381	431	451	453	513	536	553	631	692	737	879
Patara	Patara	Myra	Myra	Myra	Myra	Markiane	Podaleia	Myra	Myra	Sidyra	Myra	Myra
	Pinara/Sidyra	Choma	Choma	Choma	Choma	Eudokias	Tlos	Limyra	Sidyra	Oinoanda	Korydalla	Limyra
	Kaunos	Patara	Olympos	Korydalla	Patara	Olympos	Patara	Phellos	Oinoanda	Araxa	Patara	Podaleia
		Oinoanda		Patara	Limyra	Rodia-polis	Oinoanda			Tlatta	Nysa	Korydalla
		Limyra		Limyra	Akalissos					Pinara	Araxa	Arykanda
		Xanthos		Telmessos	Araxa					Xanthos	Pinara	Lornaia
		Phaselis		Phaselis	Tlos						Sidyra	Tergasos
		Bubon		Balbura	Akarassos						Oinoanda	Akarassos
		Araxa		Anti-phellos	Xanthos						Kandyba	Patara
				Araxa	Sidyra						Zenonopolis	Phellos
				Kaunos	Akanda						Limyra	Kandyba
				Panormos	Olympos						Kaunos	Kyaneai
				Tlos	Oinoanda						Tlos	Choma
				Akarassos	Kaunos						Komba	Oinoanda
				Bubon	Podaleia						Arykanda	Phileta
				Balbura							Phaselis	Komba
				Phaselis								Tlos
				Anti-phellos								Hagia
				Korydalla								Balbura
				Bubon								Pinara
				Pinara								Makre

Şekil 6. Konsil kayıtlarında Olympos ve diğer Likya kentleri (Hild, 2004, s.16)

Yazılı kaynaklarda 6. yüzyıl ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir, Hierocles'in Synecdemos'unda kent, Notitiae 1'de 294., Notitiae 3'te 250., Notitiae 8'de 346. ve Notitiae 9'da 255. sırada görülmektedir.²¹ Notitiae Episcopatum'larda ise 7. yüzyıla tarihlenen 1 numaralı listede, 9. yüzyıla tarihlenen 2,3 ve 4 numaralı listelerde Myra'ya bağlı bir piskoposluk merkezi olarak görülmektedir.²²

¹⁸ Hansgerd Hellenkemper, Friederich Hild, *TIB: Lykien un Pamphylien*, 8, Viyana, 2004, s.758.

¹⁹ S. Sertel, *agt.*, s.11.

²⁰ Mert Aslan, *Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Kiliselerinde İkincil Mekân ve Yapılar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2021, s.10.

²¹ Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2013, s.8.

²² Friedrich Hild, "Lykien in den Notitiae Episcopatum", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 54, Viyana 2004, s.16.

Arkeolojik veriler ve ayakta kalabilmiş yapı toplulukları kentin MS. 5. ve 6. yüzyılda yoğun bir imar faaliyetine tabii olduğunu göstermektedir.²³ Likya bölgesinin geneliyle paralellik gösteren bu refah seviyesi, kentin en iyi durumda olduğu zaman dilimini göstermektedir. Takip eden süreçte 6. yüzyıl ortalarında bölgede çıkan savaşlar, deprem ve veba gibi felaketler, Akdeniz kıyılarına gerçekleştirilen Arap akınları vb. olumsuzlukların birbirini takip etmesi kent açısından olumsuz sonuçlar doğurmuş olmalıdır.²⁴

Kentte devam eden arkeolojik kazı çalışmaları ve tespiti yapılan mevcut mimari doku göz önüne alındığı vakit 7. yüzyıl sonrası bir inşa ya da yaşam izi bütüncül olarak izlenememektedir. 15. yüzyılda Osmanlı egemenliğine giren kentte herhangi bir yerleşim izine rastlanılmamıştır. 18. ve 20. yüzyıllar arasında bölgedeki Yörükler tarafından dönemsel olarak, kışlak yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir. Türk dönemine ait olduğu bilinen tek yapı 1850'li yıllarda Kıbrıslı Hacı Hasan isimli bir değirmenci tarafından, Piskoposluk Sarayı güneydoğusunda yapıldığı bilinen değirmen ve bu değirmene su taşımak için yapılan su kanalıdır.²⁵

1.2. Olympos Kenti'nde Yürütülen Kazı Çalışmaları

Olympos Antik Kenti'nde ilk çalışmalar 1991-1992 yıllarında Antalya Müzesi tarafından genel temizlik, çevre düzenlemesi ve acil müdahale amacıyla yapılmıştır.²⁶ Kentte 1999 yılında Prof. Dr. Ebru Parman başkanlığında yüzey araştırmalarına başlanılmıştır. 2000 yılında Prof. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan başkanlığında kent planının çıkarılması ve mevcut yapı kalıntılarını tespit etmeye yönelik çalışmalar başlamıştır.²⁷ 2001-2002 yılı sezonunda tespit, temizlik ve belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda 2000 yılında tespit edilen Episkopeion ve Akropol Tepesi'nde çalışılmıştır.²⁸ Kentin kuzey yarısında devam eden topografya çalışmaları kentin güney

²³ Fulya Mirzanlı, *Olympos Piskoposluk Sarayı Kazılarında Bulunan Erken Bizans Seramikleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2019, s.4.

²⁴ G. K. Öztaşkın, *agt.*, s.38.

²⁵ Ebru Parman ve B. Yelda Olcay Uçkan, "Olympos'un Ortaçağ Doku", *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri II, 07-10 Kasım 2005 Antalya*, İstanbul 2006, s.588.

²⁶ O. Atvur, *agm.*, s.15.

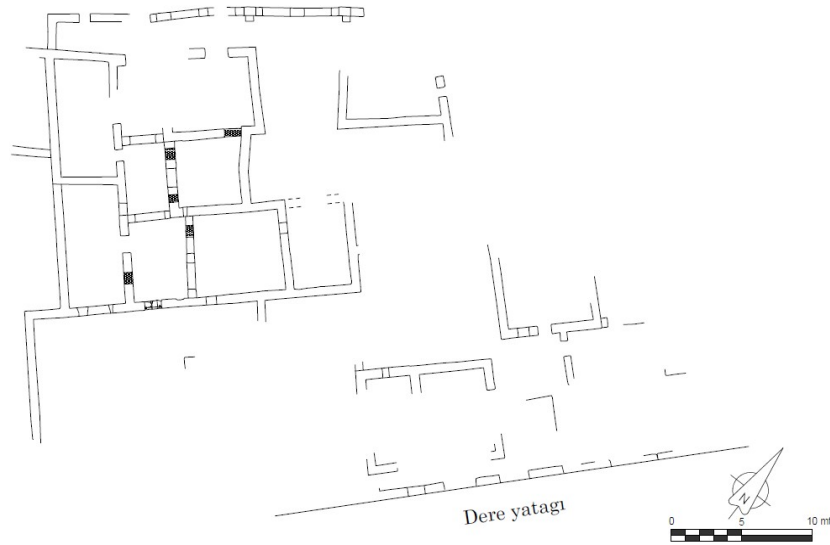
²⁷ Ebru Parman, "Antalya-Olympos ve Çevresinde (Geç Antik-Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışma Raporu", *19. AST, I*, Ankara 2001, s.138.

²⁸ Ebru Parman, "Antalya-Olympos ve Çevresi Gen Antik-Ortaçağ 2000 Yılı Yüzey Araştırmaları", *20. AST, I*, Ankara 2002, s.139.

yarısına doğru genişletilmiştir.²⁹ 2004 yılında topografik çalışmaların yanı sıra mimari plastik malzemenin tespiti ve belgelemesi ve yapı stoklarının saptanması çalışması yapılmıştır.³⁰ 2005 yılında kentte yürütülen çalışmalarla birlikte kentin teritoryumu içerisinde yer alan alanlar da incelenmiştir. Bu kapsamda kentin yamacına kurulduğu Musa Dağı'nın üst noktalarındaki yerleşim, savunma amacıyla bir dönem yerleşimin olduğu düşünülen Göktaş Kale ve kent ile doğrudan bağlantısı olduğu bilinen kült merkezi Yanartaş (Khimera) araştırılmıştır.³¹ 2006 yılından itibaren Prof. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan'ın başkanlığında kazı çalışmalarına başlanılmıştır.³²

Bu tez çalışması kapsamında katalogu yapılan 110 adet, toplamda ise 578 adet sikke kazı çalışmaları esnasında yedi farklı alanda bulunmuştur. Kentin kuzey yarısında yer alan, Giriş Kompleksi, Piskoposluk Sarayı, Antimachos Lahdi, 3 No'lu Kilise ve Akropol, Kuzey Nekropol Caddesi, kentin güney yarısında ise Köprü Caddesi bu alanlardır.

1.2.1. Giriş Kompleksi

Şekil 7. Giriş Kompleksi Planı (Olympos kazı arşivi)

²⁹ Ebru Parman, "Olympos Örenyeri ve Çevresi Yüzey Araştırması 2002", *ANMED*, 1., Antalya 2003, s.42-44.

³⁰ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Yalçın Mergen, "Olympos Antik Kenti Çalışmaları 2004", *ANMED*, 3., Antalya 2005, s.149-152.

³¹ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Yalçın Mergen ve Elif Uğurlu, "Olympos Antik Kenti 2005 Yılı Yüzey Araştırması", *ANMED*, 4, Antalya 2006, s.125-131.

³² Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazısı 2006 Yılı Çalışmaları", 29. *KST* 3., Ankara 2008, s.73-78. Bedia Yelda Olcay Uçkan, vd., "Olympos Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları", 30. *KST*, 3, Ankara 2009, s.373-386.

Giriş Kompleksi kuzey kentte S5-IX sektöründe, kentin batı girişine yakın kısımda Kuzey Nekropol ve Güney Nekropol arasında kalan bölgede dereye yakın olarak konumlanmıştır. Yapı kuzey kentin ana caddesi güzergâhında yer alır. Kompleks üretim ve satış yapılan on bir odadan oluşmaktadır. Bu odalar birbirleri ile ilişkili biçimde inşa edilmişlerdir. Yapının kuzey ve güneyinde kemerli düzenlemeler yer almaktadır. Kuzeydeki düzenleme cadde ile yapıyı sınırlarken, güneydeki düzenleme akarsuya bakmaktadır. Kuzeydeki düzenlemede beş kemer açıklığı bulunmaktadır, bu kemerlerin güneyinde dört adet giriş açıklığı bulunur ve mekânlara koridordan giriş sağlanır.

İlk olarak 2009 yılında çalışılan yapı topluluğunda bazı mekânların zemin seviyesine kadar kazılması planlanmıştır. Mekân 8 (M8) zemin seviyesine kadar kazısı tamamlanan ilk odadır. İlgili alan +5.60 m.'den +3.90 m. kotuna indirilmiştir. Mekânın zemininin sıkıştırılmış toprak olduğu görülmüştür. Mekânda geniş yelpazede buluntu gözlemlenmiş, cam, seramik, maden ve sikke gibi buluntulara rastlanılmıştır. Zemine yakın kısımda tespit edilen küçük buluntular 5. - 6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Seramik buluntulara göre 5. yüzyıl sonrası iskân olan yapıda 6. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başına kadar bu iskânın devam ettiği görüşüne varılmıştır.³³

2010 yılında kompleksin güneyinde, avluya giriş ve çıkışı sağlayan kapı önünde sondaj çalışması yapılmıştır. Avlu zeminini tespit etmek amacıyla yapılan sondaj neticesinde, avlu zemininin mekânların eşik seviyesinden 55 cm. yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁴

2011 yılında Mekân 5 (M5) adlı birimde çalışılmıştır. Moloz dolgusu kaldırılan mekân sıkıştırılmış toprak zemin bulununcaya dek kazılmıştır. Mekânın ortasına doğru yoğunlaşan kiremit parçaları, mekânın kırma çatı örtü sistemi ile örtüldüğünü düşündürmektedir. Mekânda seramik, kap parçaları, cam, maden, sikke ve kemik gibi buluntulara rastlanılmıştır.³⁵

2012 yılı çalışmalarında kompleks hakkında daha çok fikir sahibi olunabilmektedir. Sivil yaşamın bir parçası olduğu düşünülen yapı topluluğunun, hem ticaret hem de bir üretim merkezi olmasının yanı sıra ikinci katıyla da konaklamaya hizmet ettiği düşünülmektedir. Mekân 2 (M2) ortasında yer alan moloz taş örgülü kuyu dikkat çekicidir. Kuyun dar oluşu ve harç yapısından hareketle bir su kuyusu olmadığı, üst

³³ Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazısı 2009", *ANMED*, 8, Antalya 2010, s.66-72. ; Bedia Yelda Olcay Uçkan vd., "Olympos 2009", 32. *KST*, 3, Ankara 2011, s.80-97.

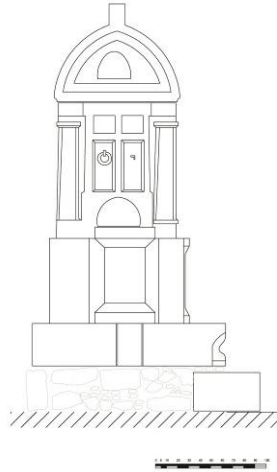
³⁴ Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazısı 2010", *ANMED*, 9, Antalya 2011, s.76-81.

³⁵ Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazısı 2011", *ANMED*, 10, Antalya 2012, s.78-81.

seviyedeki taşlarda gözlenen gri tabakadan dolayı bir tandır / ocak düzeneği olabileceği düşünülmektedir. Burasının bir işlik olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Mekânın iki katlı olduğunu düşündürten bir diğer ayrıntı ise Mekân 6 (M6) birimindeki ikinci kata çıkmayı sağlayan dört basamaklı in-situ merdiven kalıntısıdır.³⁶

Komplekste sürdürülen kazı çalışmaları esnasında sosyal hayata dair seramik, cam kap parçaları, çiviler, aydınlatmaya yönelik maden bronz askılar gibi çok sayıda günlük kullanım malzemesi ele geçmiştir. Mekân 18 (M18) birimi kazısı esnasında yapılan zemin tespiti, zeminin eğimli olması ve su geçirmez bir harçla sıvanmış olması bu mekânın yıkama ve temizleme ile alakalı olduğunu düşündürmektedir. Bu işlemlerde olasılıkla bir üretimin parçası olarak görülmektedir.³⁷

1.2.2. Antimachos Lahdi

Şekil 8. Antimachos lahdi çizimi (Olympos kazı arşivi)

MS. 2. yüzyıl ortaları ile MS. 2. yüzyılın sonu arasına tarihlenen Antimachos lahdi kentin kuzeyinde, Lykiarkhes Marcus Aurelius Arkhepolis'in mezar anıtının kuzey doğusunda yer alır. Lahit Antimachos ve ailesine aittir. Bu alanda 2010 yılında kazı çalışması yapılmıştır. Lahitin taban seviyesinin tespiti +2.35 m. kotunda yapılmıştır. Kentin kuzey kısmındaki cadde kotunun anlaşılabilmesi açısından önemli bir sonuçtur.³⁸

³⁶ Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazısı 2012", *ANMED*, 11, Antalya 2013, s.108-112.

³⁷ Bedia Yelda Olcay Uçkan, "Olympos Kazı ve Onarım Çalışmaları", 35. *KST*, 2, Ankara 2014, s.261-270.

³⁸ B. Y. Olcay Uçkan, 2011, *age.*, s. 80.

1.2.3. Köprü Caddesi

Şekil 9. Köprü Caddesi kuzeyden bakış (Olympos kazı arşivi)

Köprü caddesi kentin güney yarısında, S6-VI-VII / H1,H2, G2 sektöründe yer almaktadır. Roma dönemi mimari dokusunu yansıtan bu cadde kuzey güney doğrultuludur ve köprü ile kentin iki yakasının bağlanmasını sağlayan hattı oluşturmaktadır. Caddenin kuzey ucunda köprüye yakın kısmında 2011 yılı çalışmaları neticesinde beş basamaklı bir merdivenin varlığı tespit edilmiştir. Roma döneminde caddenin taş kaplamayla kaplanarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bizans döneminde aynı şekilde kullanılmaya devam eden caddenin batı kısmına inşa edilen olasılıkla ticari amaçlı küçük boyutlu yapılar caddeyi daraltmıştır. Bu durum kentsel dönüşümün ve mimari dokunun gelişim değişim süreçlerinin imkânlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendiğini gözler önüne seren önemli bir sonuçtur.³⁹

2012 yılındaki çalışmalar sonucunda caddenin batısındaki kısımda bir stoa olduğu düşünülmektedir. Bu kısmın Ortaçağda yeniden düzenlendiği, stylobat üzerindeki duvar bakiyelerinden anlaşılmaktadır. Döşeme taşları üzerinde tespiti yapılan seramik ve sikkelerin tümünün MS. 6. yüzyıl sonrasına atılması, burasının bu dönemde halen kullanılıyor olduğunu göstermektedir. Stoa'nın varlığı ve düzgün taş döşeme caddenin köprü ile birleştiği noktada bir meydan olabileceğini düşündürmektedir.⁴⁰

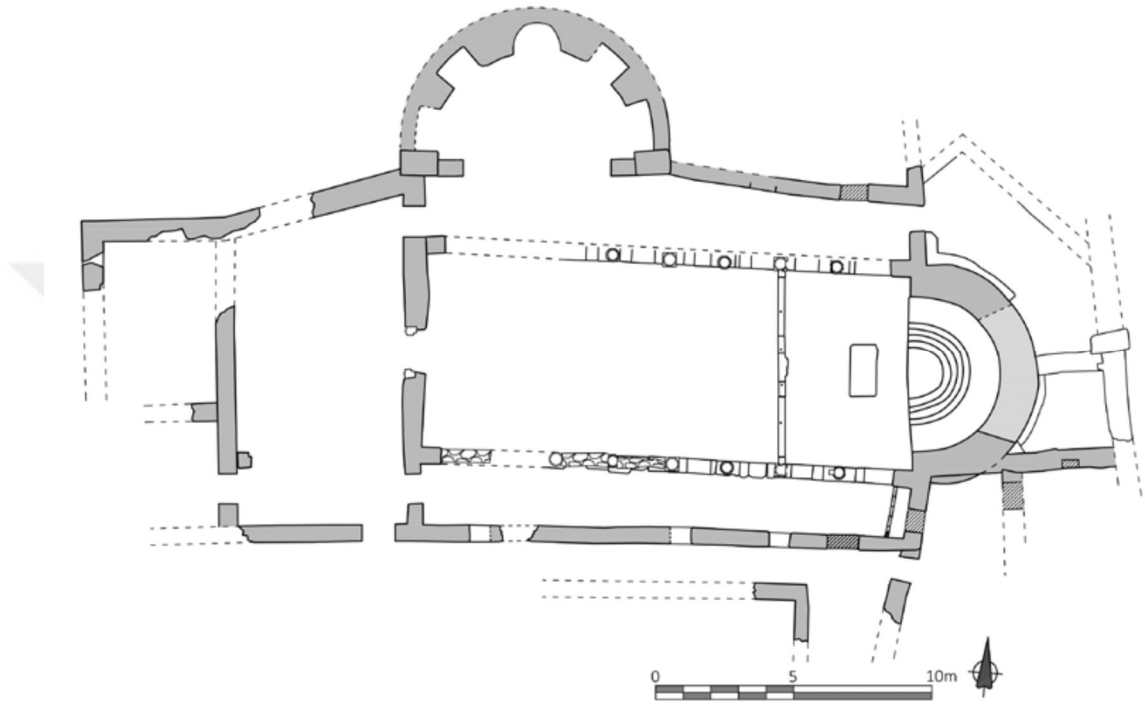
2015 yılında cadde üzerinde güneye doğru kazı çalışmalarına devam edilerek cadde dokusu açığa çıkarılmaya devam etmiştir. Çalışmalar neticesinde caddenin güney

³⁹ B. Y. Olcay Uçkan, 2012, *age.*, s. 80-81.

⁴⁰ B. Y. Olcay Uçkan, 2014, *age.*, s.261.

kentin iç kesimlerine doğru devam ettiği görülmüştür. Caddenin orta kısmında görece bozulmuş döşemenin altında kuzey-güney doğrultulu bir kanal tespit edilmiştir. Caddenin kenarlarında küçük mekânlar tespit edilmiş olup, caddenin Bizans döneminde bu mekânların yarattığı daraltmayla kullanılmaya devam ettiği düşünülmektedir.⁴¹

1.2.4. 3 No'lu Kilise

Şekil 10. 3 No'lu Kilise planı (Olympos kazı arşivi)

3 No'lu Kilise kentin kuzey yarısında, S7/VI sektörünün kuzey batısında yer alır. Klasik üç nefli, nartheksli, tek apsisli bazilikal planlı bir yapıdır. Yapıyı diğer klasik bazilikal planlı kiliselerden ayıran yegâne unsur, kuzeyinde yer alan eksedralı bölümüdür.⁴²

Kilisede çalışmalar 2016 yılında bitki temizliği ile başlamıştır, yapının algılanabilir hale gelmesinden sonra tarihlendirme yapılacak mimari plastik parçalar bulabilmek amacıyla; kazıya templon çevresinde başlanmıştır. +1.78 m. kotunda

⁴¹ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, "Olympos Kazısı 2015", *ANMED*, 14, Antalya 2016, s.92-97.

⁴² Seçkin Evcim, Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, "Early Byzantine Churches in Olympos", *Arkeoloji ve Sanat*, 161: Mayıs-Ağustos, İstanbul, 2019, s.136.

templon stylobatı, +1.74 m. kotunda ise orta giriş açıklığı eşiği tespit edilmiştir. Templona ait levha, balüster parçaları vb. mimari plastik parçalara rastlanmıştır.⁴³

2017 yılındaki kazı çalışmaları apsis, bema ve güney nefin doğusunda devam etmiştir. Güney nefin doğu kısmındaki çalışmalar +2.85 m. kotunda başlamıştır ve kademeli olarak zemine doğru inilmiştir. Çalışmalar esnasında oldukça çok sayıda mimari plastik parçaya rastlanmıştır. Süsleme ve teknik özellikleri bakımından bu parçalar 5. - 6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Ardından apsiste çalışılmış +3.50 m. kotunda başlayan çalışmalar, apsis zemininin +1.90 m. kotunda tespit edilmesiyle sonlanmıştır. Apsis içerisinde kumtaşları ile birlikte oldukça fazla sayıda LRA 4 tipi amphora parçalarına rastlanmıştır. Bu seramik parçalarının kubbe yalıtımı için yapı malzemesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bemada yapılan kazı çalışmasında oldukça fazla sayıda levha, sütun parçası, templon payesi, silme, kaplama ve döşeme parçalarına rastlanmıştır.⁴⁴ Kilisede tespiti edilen mimari plastik parçalar, kentteki diğer mimari plastik parçalar ile paralellik göstermekte ve 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir.⁴⁵

2018 yılında çalışmalar D12, F12, C11 plankarelerinde devam ettirilmiştir. Kilisenin doğu yarısında çalışılan kazı sezonunda, apsis pencere düzenlemesine ait olduğu düşünülen bir çifte sütuna (pencere payesine) ve paye başlığına rastlanılmıştır.⁴⁶ Güney nef boyunca kademeli olarak sürdürülen çalışmalar sonucu, nef ayrımını sağlayan sütun ve kemer sırası yıkıntı halleri ile belgelenebilmiştir. Yapı içerisinde bulunan oldukça sayıda seramik parçasının, yapı malzemesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Günlük kullanım seramiklerinin görülmediği alanda genellikle inşa aşamasında yapının duvarlarında kullanılmış olabilecek gövde parçaları görülmüştür.

2019 yılı çalışmalarında, kilisenin kuzeyinde yer alan eksedralı bölümde çalışılmış, ilgili alan +4.78 m. kotundan +4.00 m. kotuna tesviye edilmiştir. Tıpkı bu alanda da bulunan seramiklerin duvar içi malzeme niteliğini taşıdığı görülmüştür. 2019 yılı çalışmalarının en önemli buluntusu 5 no'lu nişin güney cephesinde payanda

⁴³ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Gökçen Kurtuluş Öztaşkın ve Seçkin Evcim, "Olympos Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları", 39. KST, 3, Ankara 2018, s.99-118.

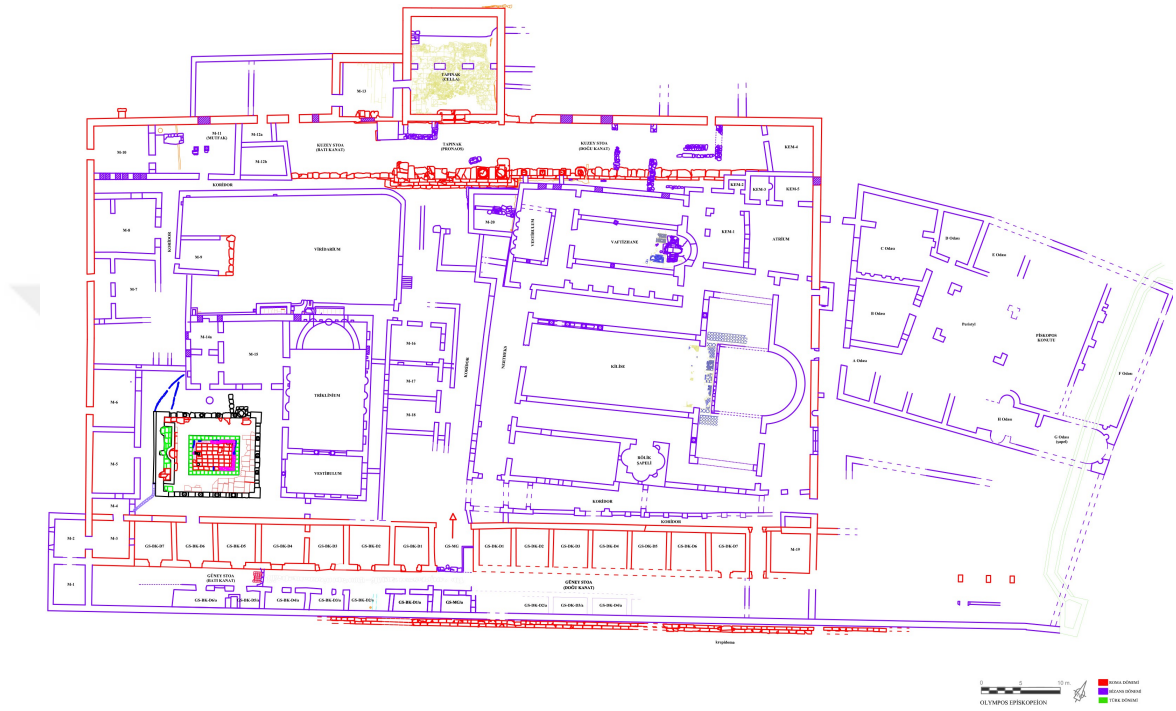
⁴⁴ Bedia Yelda Olcay Uçkan., vd., "Olympos Kazısı 2017 Çalışmaları", 40. KST, 3, Ankara 2019a, s.617-638.

⁴⁵ Kentte tespiti ve değerlendirmesi yapılan mimari plastikler için bkz.: Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, Sinan Sertel, "Olympos Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 2017, s. 79-116; Seçkin Evcim, Mehmet Cihangir Uzun, "Olympos Bizans Dönemi Delikli Levhaları", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 2017, s.117-144.

⁴⁶ Bedia Yelda Olcay Uçkan, vd. "Olympos Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları", 41. KST, 4, Ankara 2019b, s.429-450.

üzerinde tespiti yapılan duvar resmi. Olasılıkla bir aziz, martyr ya da Olympos piskoposlarından birinin tasviri, döneme ışık tutması açısından önemlidir.

1.2.5. Piskoposluk Sarayı (Episkopeion)

Şekil 11. Piskoposluk Sarayı planı (Olympos kazı arşivi)

Piskoposluk Sarayları, piskoposluk organizasyonunun kentlerdeki temsil alanlarıdır. Piskoposlar Hristiyan cemaatin liderleri olmasının yanı sıra kentin idari yönetimini de üstlenen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem dini hem idari işlerin yürütülebileceği mekânların bir araya gelmesiyle oluşan Episkopeionlar (Piskoposluk Sarayları) Bizans dönemi kentleri için oldukça önem teşkil etmektedir.

Olympos Piskoposluk Sarayı kuzey kentin merkezinde, ana caddelerin kesiştiği ulaşılabilir bir noktada konumlanmaktadır. Yaklaşık 128x62 m. ölçülerinde dikdörtgen plana sahip yapı, bir çevre duvarı ile sınırlanmakta ve kent içerisindeki en büyük boyutlu yapı olma özelliğini taşımaktadır. Roma dönemi tapınağının temenos alanı üzerine inşa edildiği düşünülen yapı topluluğu içerisinde; Tapınak, Piskoposluk Kilisesi,

Vaftizhane, Rölik Şapeli, Peristylum, Vestibulum, Triclinium ve olasılıkla idari işlerin yürütüldüğü ve görevlilerin konakladığı mekânlar bulundurmaktadır.⁴⁷

Piskoposluk Kilisesi

Piskoposluk Sarayı içerisinde yer alan Piskoposluk Kilisesi üç nefli transeptli bazilikal plan şemasına sahip dini bir yapıdır. Kompleks içerisindeki en büyük boyutlu yapı olma özelliğini taşıyan kiliseye batısında yer alan nartheksten giriş sağlanır. Giriş ana kapıya yakın olacak şekilde güneyden sağlanmıştır. Kuzeyinde üç nefli kareye yakın dikdörtgen planlı bir vaftizhane yer alır. Güneyinde ise üç yapraklı yonca (trikhonkos) plan şemasında bir rölik şapeli yer almaktadır.

Bu alandaki ilk çalışmalar 2007 yılında başlamıştır. Öncelikli olarak bitki temizliği yapılan alanda zemin döşemesi hakkında fikir edinmek, tarihlendirme yapacak veri elde etmek ve inşa evrelerini tanımlayabilmek amacıyla üç adet sondaj yapılmıştır.⁴⁸

2009 yılında kilisenin kuzey T paye ve güney L payeleri arasında çalışılmış, in-situ halde sütun kaidesi ile stylobat tespit edilmiştir. Zeminde kireçtaşı döşemelerin görüldüğü alanda çok sayıda levha, balüster, arşitrav, plaster başlıkları gibi mimari plastik eserlere rastlanılmıştır.

2010 yılında kilisenin güneyinde yer alan ikincil mekânın⁴⁹ kuzey duvarı önünde bir sondaj çalışması yapılmıştır. 4x3 m. ölçülerindeki sondaj alanında +1.90 m. kot seviyesinde kireçtaşı zemin ile karşılaşmıştır.⁵⁰

2011 yılında önceki çalışmaları neticelendirebilmek adına templon önünde sondaj çalışması yapılmıştır. Sondaj sonucunda templon düzenlemesine dair tespit yapılmış olup, düzenlemenin altı sütunla oluşturulmuş beş açıklık ile sağlandığı görülmüştür.⁵¹

2015 yılı çalışmalarında templonun önünde yer alan opus sectile zemin döşemesini açığa çıkarmak ve belgelemek amacıyla çalışılmıştır. Bu kapsamda kuzey ve güney yönünde templonun önü zemin seviyesi olan +2.15 m. kotuna dek kazılmıştır.

2019 yılı çalışmalarında, kilisenin apsisi önünde tahliye yolu açma amacıyla çalışılmıştır. Kilisenin güneydoğu köşe odasında ise moloz kaldırma işlemi yapılarak,

⁴⁷ Gökçen Kurtuluş Özataşkın, “Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Antalya, 2017, s. 49-78.

⁴⁸ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Olympos Kazısı 2007, *ANMED*, 6, Antalya 2008, s.52-57.

⁴⁹ Kiliselere bitişik ya da çevresinde konumlanmış bulunan mekânlar ‘ikincil mekân’ olarak adlandırılmaktadır. Bkz. M. Aslan, *agt.*, s. 107.

⁵⁰ B. Y. Olcay Uçkan, 2011, *agm.*, s.77.

⁵¹ F. Mirzanlı, *agt.*, s.8.

mekân ortalama +4.50 m. kotundan +3.75 m. kot seviyesine tesviye edilmiştir. Çalışmalar esnasında mekânın doğu yönünde Piskoposluk İkametgâhı olduğu düşünülen bölgeye açılan bir kapı açıklığı tespit edilmiştir. Kapı açıklığının yıkılmış haldeki lentosu üzerindeki yazıtta ise, kaynaklarda ya da arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen verilerde adı daha önce geçmeyen bir piskoposun adı okunmuştur. Lento üzerindeki yazıtta “*Pek Tanrısever episkopos Nikolaos’un zamanında bütün bu yapı Tanrı için en güzel şekilde yapıldı. Tanrı’nın Annesi Bakire Meryem’in aziz girişi. Ey Efendimiz koru!*” ifadeleri yer almaktadır.⁵² Yazıt hem daha önce ismi geçmeyen bir Piskopos hem de kilisenin ithaf edildiği kutsal kişiyi tarif etmesiyle oldukça önemli bir buluntudur.

Triclinium

Triclinium, yemek salonu olarak tabir edilen mekândır. Piskoposluk Sarayı içerisinde ise hem piskoposun ve maiyetinin yemek yeme alanı hem de piskoposun kabul salonu olarak önemli toplantı ve buluşmalarına ev sahipliği yapan mekân görevindedir. Triclinium ilk tespit edildiğinde işlevi henüz tam bilinmediği için, içerisinde bulunan nişlerden hareketle “Çok Nişli Yapı” olarak adlandırılmıştır.

Triclinium’da kazı çalışmaları 2010 yılında başlamıştır. İlk olarak güneyinde yer alan giriş düzenlemesini tespit amacıyla sondaj yapılmış ve +2.17 m. kotunda in-situ halde sütun kaideleri ile birlikte stylobat tespit edilmiştir. Triclinium zeminini tespit edebilmek için yapılan batı duvar önündeki sondajda ise + 1.79 m. kotunda dere taşlarından oluşan zemin blokajına rastlanılmıştır.⁵³

2015 yılı çalışmalarında triclinium içerisindeki molozun büyük kısmı tahliye edilmiştir. Kuzeyinde yer alan apsisin iki evrelili olduğu anlaşılan mekânın doğu ve batı duvarlarında toplam yedi niş tespit edilmiştir. 2016 yılında, 2015 yılında başlanan mekânın zeminini tespit etmeye yönelik çalışmalar devam ettirilmiş ve +1.87/+1.83 m. kotunda tamamı ile açığa çıkarılmıştır. Dere taşlarından oluşan düzenli sıralar halindeki zeminin mozaik altlığı olarak kullanılan statumen tabakası olduğu düşünülmüş fakat bu fikri destekler nitelikte mozaikle ilgili herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Çıkan buluntulardan hareketle yapının 5. yüzyılın sonunda inşasının tamamlandığı, 6. yüzyıldan sonra yoğun olarak kullanıldığı ve 7. yüzyıl başında terk edildiği anlaşılmıştır.⁵⁴

⁵² M. Aslan, *agt.*, s.28.

⁵³ B. Y. Olcay Uçkan, 2011, *agm.*, s.78.

⁵⁴ B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın ve S. Evcim, 2018, *age.*, s.99.

Vestibulum

9.60x5 m. ölçülerindeki Vestibulum, Triclinium'un güneyinde Peristylum'un ise doğusunda konumlanır. Bu iki alana geçiş bu alandan sağlanmaktadır. Batı yönünden 2 sütun üç kemerli düzenleme ile Peristylum'a açılan mekân, kuzeyindeki iki sütun üç kemerli açıklık ile Triclinium'a açılır. Mekânın zemininde +1.75/+1.81 m. kot aralığında opus tessalatum tekniğinde mozaik döşeme yer aldığı görülmüştür. Mozaik iki geniş panodan oluşmakta ve geometrik bordürler ile sınırlanmaktadır. Panolar içinde, geyik, köpek, Anadolu parsı, tavuk, khalis, nar, eşkenar dörtgen ve balık pulu motifleri görülmektedir. Buluntular ışığında mekânın 6. yüzyıl boyunca kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁵

Peristylum

Önceki tespit çalışmalarında “7 Nişli Yapı” olarak adlandırılan Piskoposluk Sarayı'nın güney batısında kalan bu alan içinde bulunan çeşme ve havuzundan hareketle Peristylum olarak tanımlanmıştır.

2011 yılı çalışmalarında Peristylum'un batısında 7 nişli, 1x7.5 m. ölçülerinde bir çeşme tespit edilmiştir. Doğuda iki L paye, bu payeler ile çeşme duvarını doğu batı yönelişi ile bağlayan stylobatlar aracılığıyla üç yönde portikolar oluşturulmuştur. Peristyle giriş vestibulundan ve vestibulum güneyindeki koridordan gerçekleştirilmektedir. 2012 yılında bu alandaki çalışmalara devam edilmiştir ve çeşme önündeki havuz (implivium) tamamı ile açığa çıkarılmıştır. Kazı çalışması sonrası çeşme ve havuzun birbiri ile bağlantılı olduğu düşünülmekte ve bu alanın bir şifa havuzu olarak kullanıldığı fikri ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

2014 yılı kazı çalışmalarında 16x18 m. ölçülerindeki peristylumun merkezinde bulunan sütun sıralarıyla üç yönden iki katlı portikolu bir düzenleme oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Peristylin güney ve doğu portikosu zemin seviyesine kadar kazılmıştır. Çalışmalar sonucunda kazılan alanların opus tessalatum tekniğinde mozaik döşeme ile kaplı olduğu anlaşılmıştır. Havuzu iki tam bir yarım yönden çevreleyen mozaik panolar içerisinde, köpek, tavşan, alçak kaideli kap, üç erkek figürü, balıkçıl bir kuş gibi çeşitli betimlemeler yer alır. Üç erkek figürünün Peristylumun banileri olduğu düşünülmektedir. Elleri tepsi, testi ile sunum yapacak vaziyette olan figürlerin

⁵⁵ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, “Olympos Kazısı 2015 Yılı Çalışmaları”, 38. KST, 3, Ankara 2017, s.190-191.

⁵⁶ B. Y. Olcay Uçkan, 2013, agm., s.110-11.

isimleri Yunanca olarak yazmaktadır. Buna göre ortadaki Struktor Nikolaos, soldaki Pinkertes Eortasios, sağdaki ise Simos Eutykhes ismini taşımaktadır.⁵⁷

2015 yılında kuzey portikoda aynı düzenlemenin devam edip etmediğini tespit etmek amacıyla, doğudan batıya doğru kazı çalışması yapılmıştır. Mozağin doğudan batı yönüne doğru bir eşik ile sonlandığı tespit edilmiştir. Portikonun batıya doğru kalan kısmı yumuşak toprak zeminlidir ve dere taşlarından oluşan zemin blokajına yer yer rastlanır. Mekân 14 giriş açıklığı önünde kuzey portikoda bir kuyuya rastlanılmıştır. Kuyu düzenli moloz taş örgü ile inşa edilmiş, içerisinde in-situ halde iki künk yer almaktadır.⁵⁸

Tapınak

Tapınak, kuzey kentin merkezinde yer alan bir Roma İmparatorluk dönemi yapısıdır. İmparator Hadrianus'un egemenlik döneminde MS. 2. yüzyıl ilk yarısında inşa edilmiştir. Tapınağın içinde bulunduğu alan Bizans döneminde Piskoposluk Sarayı'na dönüştürülmüştür. Bu sırada halen ayakta olan yapının işlev değiştirdiği ve kullanılmaya devam ettiği düşünülmektedir.⁵⁹

Tapınak kazıları 2017 yılında, yıkıntı halindeki büyük boyutlu mimari blokların tespiti, belgelemesi ve numaralandırması yapılarak kule vinç yardımıyla kompleksin kuzeybatısında yer alan Viridarium içerisine sıralanması ile başlamıştır. Blokların kaldırılması sonucu dolgu kaldırılmış ve +3.15 m. kotunda stylobat tespit edilmiştir. Stylobatın güneyinde krepisleri açığa çıkarmak için yapılan çalışmalar sonucu ise iki sıra krepis daha olduğu anlaşılmıştır. Böylece üç basamaklı bir krepis düzenlemesinin varlığı ortaya konmuştur. Cella bölümündeki çalışmalar tıpkı pronaostaki gibi önce büyük boyutlu parçaların kaldırılması ile başlamıştır. Bu parçaların kaldırılmasının ardından +6.20 m. kotundan +4.40 m. kotuna kadar moloz kaldırma çalışması yapılmıştır. Çalışmalar esnasında cellanın kuzeyinden çok sayıda heykel parçası ele geçmiştir. Bu parçalar içerisinde el, ayak, omuz ve gövde gibi parçaların kolosal nitelikte bir heykele ait olabileceği düşünülmektedir.

2018 yılında Tapınak alanındaki çalışmalara devam etmiştir. Tapınak cellasında (naos) zemin tespiti için +4.40 m. kotundan +3.30 m. kotuna kadar kazı çalışmasına devam edilmiştir. +3.30 m. kotunda zemine ulaşılmış ve kazı tamamlanmıştır. Çalışmalar esnasında heykel parçaları, Bizans dönemine ait cam, maden ve seramik

⁵⁷ Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, Muradiye Öztaşkın, "Olympos Episkopeionu Peristyl Mozaiklerindeki İnsan Betimleri", *Olba*, XXVII, Mersin 2019, s. 443-464.

⁵⁸ B. Y. Olcay Uçkan, G. K. Öztaşkın, 2016, agm., s. 93-94.

⁵⁹ Ö. E. Öncü, 2021, *agm*, s. 310.

parçaları tespit edilmiştir. Tespiti yapılan en önemli buluntu ise bir önceki yıl gövde parçaları bulunan kolosal heykelin, baş kısmının bulunmasıdır. Bu buluntudan hareketle burada kolosal boyutta bir Tanrı heykeli bulunduğu kesinlik kazanmıştır. Yaklaşık 70 cm yüksekliğindeki heykel başının olasılıkla Zeus ya da Asklepios'a ait olduğu düşünülmektedir.

Stoanın krepis düzenlemesini anlamaya yönelik olarak, doğuya doğru krepislerin kazısına devam edilmiştir. Bu kapsamda Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesinin kuzey duvarı ile stylobat arasında kalan alanlarda çalışılmıştır. Çalışma yapılan alanda yoğun miktarda seramik, cam, maden obje ve kemik içeren dolgunun olasılıkla bu dar alana aktığı ya da bilinçli bir şekilde çöplük olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Buluntular genel olarak 5. ve 6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.⁶⁰

Mutfak (Mekân 11)

Mekân 11, Piskoposluk Sarayının kuzey batısında, kuzey çevre duvarları ile sınırlanan mekânlardan birisi olarak karşımıza çıkar. 2017 yılında Mekân 12, Mekân 13, Mekân 14 ve Mekân 15 ile birlikte moloz yıkıntı temizliği yapılan Mekân 11, 2019 yılında kazılmaya başlamıştır. Kademeli olarak gerçekleştirilen kazı çalışması sonrası bu mekânın mutfak işleviyle kullanıldığı anlaşılmıştır. Zemin suyu probleminden uzak bir alanda oluşu tabaka takibinin yapılabilmesini mümkün kılmıştır. 10.10x6.15 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı mekân ortalama +3.65 m. kot aralığından, zemin seviyesi olan +2.96 m. kotuna dek kazılmıştır. Batısında M15 güneyinde ise koridor yer alır. Pişirme ve depolama amacıyla kullanılan çok sayıda seramik parçasının ele geçtiği mekânda, kuzeybatı köşede bir ocak tespit edilmiştir. Ocağın güneydoğusunda ise 2.50x1.30 m. ölçülerinde bir tezgâh açığa çıkarılmıştır. Buluntuların niteliği ve pişirme-ısıtma işlevli düzenlemelerden hareketle bu mekânın mutfak olduğu düşünülmektedir.⁶¹

⁶⁰ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, “Olympos Kazısı 2018”, *ANMED*, 17, Antalya 2019, s.225-228.

⁶¹ Bedia Yelda Olcay Uçkan, Muradiye Öztaşkın, “Olympos Piskoposluk Sarayı’ndan Yeni Sonuçlar”, *ANMED*, 18, Antalya 2020, s.34-37.

1.2.6. Akropol Tepesi

Şekil 12. Akropol Tepesi hava fotoğrafı (Olympos kazı arşivi)

2019 yılında kentin kuzeydoğu ucunda, S7/V sektöründe sahile bakar vaziyette konumlanan Akropol Tepesi'nde yerden yaklaşık 25 m. yükseklikte bulunan duvarlara acil müdahale edilebilmesi amacıyla bu alanda çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı büyük çatlak ve yarık bulunan duvarları sağlamlaştırmaktır. Sağlamlaştırılacak duvarların iç kısmında doğu ve kuzey duvarların kesiştiği alanda önce sondaj daha sonrasında ise duvar hattı boyunca drenaj sistemini çalıştırabilmek amacıyla kazı çalışması yapılmıştır. Çalışmalar esnasında seramik, maden, cam, kemik ve sikke gibi buluntularla karşılaşmıştır.⁶²

⁶² Beril Erçin, *Olympos Kazısı Cam Buluntuları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021, s.154.

1.2.7. Kuzey Nekropol Caddesi

Şekil 13. Kuzey Nekropol Caddesi hava fotoğrafı (Olympos kazı arşivi)

Kuzey Nekropol Caddesi kentin kuzey nekropolü üzerinde yer alan, doğu-batı yönelişli bir caddedir. Nekropolün MS. 1-3. yüzyıllar arasında kullanıldığı bilinmektedir. 4. yüzyıl itibariyle caddenin kuzey ve güneyinin konut alanı olarak kullanılarak kent dokusunun kazandırıldığı görülmektedir. 2012 yılında yapılan bitki temizliği çalışmaları ile cadde algılanabilir hale getirilmiştir.⁶³ Takip eden yıllarda cadde üzerinde yer alan yapı adaların sağlamlaştırılabilmesi için gerekli rölöve çalışmaları tamamlanmış, caddenin batısında yer alan tonozlu mezar ve VI No'lu Yapı Adası'nda moloz temizliği yapılarak 2013 yılında sağlamlaştırılmıştır. 2019 yılında IV No'lu Yapı Adası'nın da moloz temizliği yapılarak bir bölümü sağlamlaştırılmıştır. Kuzey Nekropol Caddesi'nde kazı ve onarım çalışmaları devam etmektedir.

⁶³ B. Y. Olcay Uçkan, 2013, agm., s.112.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA VE BİZANS DÖNEMİNDE SİKKE

2.1. Roma Dönemi Sikke Birimleri

Roma döneminde tedavüle sokulan ve ticarete kullanılan ilk materyaller “*Aes Signatum*” olarak bilinen, sikke benzeri 16x9 cm. boyutlarında ve yaklaşık 1.5 kg. ağırlıkta olan bronz objelerdir. Döküm tekniğinde yapılan bu eserlerin üzerinde *ROMANOM* (Romalıların) yazısının olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Takip eden süreçte dairesel biçimli “*Aes Grave*” olarak adlandırılan iri bronz sikkeler kullanılmıştır. Aes Grave sikkeleri farklı birimlerde darp edilmiştir.⁶⁵ Ana birim *as*’tır ve 12 *uncia*’ya eşittir.⁶⁶

Roma döneminde basılan gümüş sikke olan *denarius* ise MÖ. 3. yüzyılda basılmaya başlamıştır. Denarius’un yarısı *quinarius*, çeyreği ise *sestertius* olarak adlandırılmıştır. Denarius’tan önce ismini arka yüzde yer alan dört atlı arabadan (*quadriga*) alan *quadrigatus* ve Victoria figüründen alan *victoriatus* tedavülde yer almıştır. Denarius’un darp edilmeye başlamasıyla birlikte zamanla tedavülden kalkmışlardır.⁶⁷ Ön yüzlerinde Roma başı bulunan bu sikkelerin arka yüzlerinde Dioskur kardeşler⁶⁸ yer alır. Daha sonra ismini imparator Caracalla’dan⁶⁹ (211-217) alan gümüş *antoninianus* sikkeleri darp edilmiştir. Ön yüzdeki imparatorun şua taçlı⁷⁰ olmasıyla denariustan ayırt edilir.⁷¹ Roma’da Cumhuriyet döneminde altın sikkeler nadiren basılmıştır. Genellikle askeri amaçlarla darp edilmişlerdir. Roma’nın altın sikke birimi *aureus* olarak adlandırılır.⁷² Roma imparatorluk sikkelerinin başlıca bronz ve bakır sikkeleri; *as*, *dupondius* ve *sestertius*’tur. As bakırdan, dupondius ve sestertius ise pirinçten (*orichalcum*) imal edilmişlerdir. Bu üç sikkeyi ayırt etmek oldukça güçtür dolayısıyla renklerine bakarak hangi tipte olduğu anlaşılmaya çalışılır. Zira as bakırdan

⁶⁴ Oğuz Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu: Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul, 1994, s.29.

⁶⁵ Aes Grave birimleri şunlardır;

AS: Ön yüzünde Ianus başı, arka yüzünde gemi pruvası.

SEMIS: Ön yüzünde Saturn başı, arka yüzünde gemi pruvası.

TRIENS: Ön yüzünde Minerva başı, arka yüzünde gemi pruvası.

QUADRANS: Önyüzünde Hercules başı, arka yüzünde gemi pruvası.

SEXTANS: Ön yüzünde Mercury başı, arka yüzünde gemi pruvası.

UNCIA: Ön yüzünde Roma başı, arka yüzünde gemi pruvası.

⁶⁶ Zander H. Klawans, *Reading and Dating Roman Imperial Coins*, Racine-Wisconsin, 1959, s.9.

⁶⁷ David R. Sear, *Roman Coins and Their Values, Vol. I*, London, 2000, s.19.

⁶⁸ Zeus’un oğulları olan Castor ve Pollux’a verilen ad.

⁶⁹ İmparatorun tam adı ‘Marcus Aurelius Antoninus Caracalla’ idi.

⁷⁰ Işınsal taçlı (*Radiate*).

⁷¹ Z. H. Klawans, *age.*, s.14.

⁷² D. R. Sear, *age.*, s.19.

olduğu için daha kızıl bir renge sahipken pirinç olan dupondius ve sestertius ise daha sarımtırak bir renge sahiptir.⁷³

Roma Dönemi Sikkelerinde Ön ve Arka Yüzler

Roma sikkelerinin ön yüzlerinde imparator ya da imparatoriçenin portresi yer alır. Portre profilden görülür, tam cepheden tasvir Roma sikkelerinde karşımıza çıkmaz. Portreyi çevreleyecek şekilde bir yazıt görülür. Bu yazıtta imparatorun adı, dâhil olduğu hanedanı, sahip olduğu unvanlar yer alır. Yazıttaki ifadeler, sikke üzerindeki alanın kısıtlı olması sebebiyle kısaltmalar şeklinde gösterilir. Örneğin; imparator Vespasianus'a (69-79) ait bir sikkenin lejantında şu ifadeler yer alır: IMP T CAES VESP AUG PM TR P PP COS VIII. Burada ilk olarak imparator kimliğine atıfta bulunan IMP (İmparator) yazıtı kullanılmıştır. T isimlerinden bir diğeri olan Titus'un⁷⁴ kısaltması olarak karşımıza çıkar. CAES, Caesar adının kısaltmasıdır. VESP, imparatorun adı olan Vespasianus'un kısaltmasıdır. AUG, Augustus'un kısaltmasıdır. P F, Pontifex Maximus (Roma dininin başı) unvanının kısaltmasıdır. TR P, (Tribucana Potestas/Tribunluk Gücü) unvanıdır. P P, (Pater Patriae/Vatanın Babası) unvanıdır. COS VIII, konsüllük makamının kısaltmasıdır sonundaki VIII bu unvanın kaç kez alındığını göstermektedir. Bu aynı zamanda sikkenin tarihlendirilmesini sağlayan en önemli detaylardan birisidir. Bu sayede bu sikkenin MS. 80 yılında darp edildiği söylenebilir.⁷⁵ Bu kısaltmalar gibi sık kullanılan bir diğer kısaltma ise D N (Dominus Noster/Efendimiz) ifadesidir.

Roma sikkelerinin arka yüzlerinde ön yüzdeki kadar sık yazıt görülmez, en çok görülen yazıt *Senatus Consulto*'nun (Senato'nun Kararı/Buyruğu) kısaltması olan S C harfleridir. Arka yüzde görülen bir diğer yazıt türü darphane kısaltmalarıdır. Kesim kısmında yer alan darphane işareti, Roma sikkelerinde MS. 3. yüzyıl ortalarına doğru görülmeye başlar. Darphane işaretinin önünde bazı harfler bulunabilir, P (Pecunia/Para), SM (Sacra Moneta/Kutsal Para), M (Moneta/Para) gibi. Darphane işaretinin sonunda bulunan Grekçe harfler ise, darphanenin hangi atölyesinde darp edildiğini gösterir.⁷⁶

⁷³ O. Tekin, 1994, *age.*, s.30.

⁷⁴ İmparatorun tam adı 'Titus Flavius Vespasianus' idi.

⁷⁵ Z. H. Klawans, *age.*, s.22-26.

⁷⁶ O. Tekin, 1994, *age.*, s.32.

Roma Dönemi Sikkelerinde Görülen Tanrı ve Kişileştirmeler

Roma sikkeleri üzerinde görülen tipler; tanrılar, tanrıçalar, mitolojik kahramanlar ve personifikasyonlardır.⁷⁷ Personifikasyon (kişileştirme), soyut kavramların insan formunda gösterilmesidir.

Roma sikkelerinde görülen önemli tanrı ve tanrıçalar şu şekildedir:⁷⁸

Aphrodite/Venüs: Aşk ve güzellik tanrıçasıdır. Sikkeler üzerinde CAELESTIS, FELIX, GENETRIX ve VICTRIX ifadeleri ile çıplak/yarı çıplak vaziyette bazen bir Eros ile tasvir edilir.

Apollon: Sürülerin ve çobanların koruyucusu, Güneş tanrısıdır. Sikkeler üzerinde CONSERVATOR, PALATINVS ve PROPVGNATOR ifadeleri ile yer alır. Bir lir ya da yay ile bazen ise bir defne dalı tutarken tasvir edilir.

Ares/Mars: Savaş tanrısıdır. Miğferli, zırhlı, mızrak ve kalkanı ile bazen de çıplak tasvir edilir. PACIFER, PROPVGNATOR, CONSERVATOR, VLTOR ve VICTOR gibi ifadeler sikkeleri üzerinde yer alır.

Artemis/Diana: Gençlerin koruyucusu, ay ve av tanrıçasıdır. Ok ve yay tutarken betimlenir. Sikkeler üzerinde LVCIFERA, CPONSERVATRIX, EPHESIA ve VICTRIX ifadeleri ile tasvir edilir.

Asklepios/Aesculapius: Sağlık ve şifa tanrısıdır. Sakallı olgun bir erkek olarak elinde yılan dolanmış bir asa tutarken betimlenir.

Athena/Minerva: Akıl ve zekâyı temsil eden tanrıçadır. Genellikle miğferli, mızrak ve kalkanlı betimlenir. Tarımın ve el sanatlarının koruyucusu olan tanrıça, PACIFERA ve VICTRIX ifadeleri ile sikkeler üzerinde tasvir edilir.

Demeter/Ceres: Tarım, verimlilik, bereket ve evlilik tanrıçası. Sikkeler üzerinde asa ya da başak tutarken tasvir edilir.

Dionysos/Liber/Bacchus: Şarap tanrısı. Başında asma yapraklarından bir taç ile kantharos, thyros ve üzüm salkımı tutarken betimlenir.

Dioskuroi/Dioscuri (Dioskurlar): Seyahat edenlerin ve gemicilerin koruyucularıdır. Castor ve Pollux kardeşler, Zeus ile Leda'nın çocuklarıdır. At üzerinde ve başlarında sivri bir şapka ile tasvir edilirler.

Eros/Cupid/Amor: Aşk tanrısıdır. Ok ve yay tutarken ya da çıplak kanatlı bir çocuk olarak tasvir edilir.

⁷⁷ Bu tipler Grek sikkelerinde de görülmektedir, Roma sikkelerinde yer alan tanrı/tanrıça, kahramanlar Latince isimleriyle yer alırken Grek sikkelerinde ise Grekçe isimleriyle tasvir edilirler.

⁷⁸ Bazı tanrı ve tanrıçaların isimleri hem Grekçe (solda) hem Latince (sağda) yazılmıştır.

Gorgon Kardeşler: En ünlüleri Medusa olan üç kardeştir. Yalnızca başı ile (gorgoneion) tasvir edilmiştir.

Hades: Yer altı tanrısıdır. Zeus ve Poseidon'un erkek kardeşidir.

Hekate: Yer altı dünyasının tanrıçasıdır. Artemis ile eş tutulur. Sikkeler üzerinde uzun khitonlu, başı örtülü ve meşale taşır vaziyette tasvir edilir.

Helios/Sol Invictus: Güneş tanrısıdır. Başında güneş ışınlarını sembolize eden şua (ışın) tacı vardır. Sikkeler üzerinde COMES ve INVICTVS ifadeleri yer alır. Bazen sadece başı, bazende ayakta tam figür şeklinde elinde bir globus tutar vaziyette, bazen de quadriga üzerinde gökyüzünü dolaşırken tasvir edilir.

Hephaistos/Vulcanus: Demircilerin koruyucusu, ateş ve demir tanrısıdır. Sikkeler üzerinde çekiç ve maşa ile kalkan döverken betimlenir.

Hera/Juno: Cennetin kraliçesidir. Otururken ya da ayakta, elinde patera ve asa tutar vaziyette tavus kuşu ile birlikte tasvir edilir. REGINA, LVCINA, CONSERVATRIX ve VICTRIX unvanlarıyla sikkeler üzerinde yer alır.

Herakles/Hercules: Güç ve cesaretin sembolü, antik dünyanın en bilinen kahramanıdır. Sopası ve aslan postu ile birlikte betimlenir. Boş yay ve sadak da Herakles'i temsil eder.

Hermes/Mercurius: Hırsızların, tüccarların ve seyahat edenlerin koruyucusu, tanrıların habercisidir. Sikkeler üzerinde kanatlı şapkası, kanatlı sandaletleri ve yılanlı asası ile betimlenir.

Hestia/Vesta: Mutluluk sembolü ve aile yaşamının koruyucusudur. Başı örtülü şekilde ve asa tutarken betimlenir. MATER ve SANCTA sikkeler üzerinde görülen unvanlarıdır.

Hygieia/Salus: Sağlık tanrıçasıdır. Bir yılanı beslerken tasvir edilir.

Ianus/Janus: Geçmişin ve geleceğin tanrısıdır, iki yöne bakan başı ile tasvir edilir.

Kybele: Bolluk ve bereket tanrıçasıdır. MATER DEVM ve MATRI MAGNAE sikkeler üzerindeki ifadeleridir. Sikkeler üzerinde her iki yanında birer aslan oturan bir taht üzerinde, başında sur tacı, elinde phiale ve dirseğini bir tympanona dayamış halde tasvir edilir.

Nemesis: Dizgin, palmye dalı ve tekerlek ile tasvir edilir. İnsan yaşamını dengede tutan tanrıçadır.

Poseidon/Neptunus: Deniz ve deprem tanrısıdır. Yunus balığı ve trident ile tasvir edilir.

Roma: Roma kentinin tanrıçasıdır. Miğferli, mızrak ve kalkanlı şekilde tasvir edilir. Elinde bir Victoria ya da çelenk tutar vaziyettedir.

Üç Güzeller: Aglaia, Thalia ve Euphrosyne adlarını taşıyan tanrıçalardır.

Zeus/Jupiter: Tanrıların babası, baş tanrıdır. Çıplak ya da yarı çıplak vaziyette, ayakta ya da tahtta, elinde asa, kartal, şimşek demeti ya da Nike figürü tutar. CONSERVATOR, LIBERATOR, PROPVGNATOR, STATOR, TVTATOR ve VICTOR sikkeler üzerindeki unvanlarıdır.

Roma sikkelerinde görülen önemli personifikasyonlar ise şunlardır:

Abundantia: Bereket ve bolluk kişileştirmesidir. Mısır başakları ve cornucopiae (bereket boynuzu) tutar şekilde tasvir edilir.

Aequitas: Adalet ve eşitlik kişileştirmesi. Elinde terazi ve cornucopiae tutar şekilde tasvir edilir.

Aeternitas: Sonsuzluk ve kararlılık kişileştirmesi. Küre, meşale, asa, Güneş veya Ay'ın başlarını tutar.

Annona: Hasat kişileştirmesi. Buğday başağı ve bereket boynuzu tutar şekilde tasvir edilir. Yanında gemi pruvası görülür, Roma'nın ihtiyacı olan buğdayın bir yerlerden getirilişini sembolize eder.

Bonus Eventus: İyi şans, iyi talih kişileştirmesi. Eril bir kişileştirmedir. Altar üzerinde çanak/kâse (patera) tutar vaziyette elinde bereket boynuzu ile tasvir edilir.

Clementia: Hoşgörü, şefkat ve merhamet kişileştirmesi. Bir dal ve asa tutar şekilde, bazen de bir sütuna yaslanır vaziyette tasvir edilir.

Concordia: Uyum ve anlaşma kişileştirmesi. Asa, kâse ya da cornucopiae tutar şekilde tasvir edilir.

Felicitas: Refah ve mutluluk kişileştirmesi. Cornucopiae ve caduceus (Hermes'in altın asası) tutar şekilde tasvir edilir.

Fortuna: Talih kişileştirmesi. Dümen ve cornucopiae tutar şekilde tasvir edilir. Bazen dümen küre üzerinde görülür.

Hilaritas: Neşe, şenlik kişileştirmesi. Uzun palmiye dalı ve cornucopiae tutar şekilde tasvir edilir. Bazen çocuklar ile de betimlenir.

Honos: Onur ve şeref kişileştirmesi. Zeytin dalı, asa veya cornucopiae tutar şekilde tasvir edilir.

Indulgentia: Hoşgörü, merhamet kişileştirmesi. Kâse veya asa tutar şekilde tasvir edilir.

Iustitia: Adalet ve hak kişileştirmesi. Zeytin dalı ya da kâse ile terazi tutar şekilde tasvir edilir.

Laetitia: Sevinç, mutluluk kişileştirmesi. Çelenk ve asa tutar şekilde tasvir edilir. Elini bir çapa üzerine yaslarlarken de tasvir edildiği görülür.

Libertas: Özgürlük kişileştirmesi. Özgürlük sembolü olan pileus ve asa tutar şekilde tasvir edilir.

Moneta: Para, darphane kişileştirmesi. Terazi ve bereket boynuzu tutar şekilde tasvir edilir. Bazen üç Moneta yan yana tasvir edilir

Nobilitas: Saygınlık ve asillik kişileştirmesi. Palladium ve asa tutar şekilde tasvir edilir.

Patientia: Sabır, tahammül kişileştirmesi. Asa taşır şekilde tasvir edilir.

Pax: Barış kişileştirmesi Zeytin dalı, asa ya da bereket boynuzu tutar şekilde tasvir edilir.

Pietas: Dindarlık ve saygı kişileştirmesi. Baş örtülü vaziyette kâse ve asa taşır şekilde tasvir edilir. Bazen önünde bir sunak yer alır.

Providentia: İlâhi takdir, tedbirli olma kişileştirmesi. Değnek ve asa tutar şekilde tasvir edilir.

Pudicitia: Alçak gönüllülük ve iffet kişileştirmesi. Baş örtülü, asa tutar şekilde tasvir edilir.

Salus: Sağlık, refah ve güvenlik kişileştirmesi. Altara dolanmış bir yılanı, kâse ile beslerken tasvir edilir. Bazen kolunda tuttuğu bir yılanı beslerken tasvir edilir.

Securitas: Güven ve güvenlik kişileştirmesi. Kâse ve asa tutar şekilde tasvir edilir. Bazen sütuna yaslandığı görülür.

Spes: Umut kişileştirmesi. Çiçek demeti tutarken tasvir edilir. Genellikle yürür vaziyette ve eteğinin bir köşesini yukarı kaldırır vaziyette tasvir edilir.

Uberitas: Verimlilik ve bereket kişileştirmesi. Bereket boynuzu tutar vaziyette tasvir edilir.

Victoria: Zafer kişileştirmesi. Kanatlı biçimde, çelenk ve palmiye dalı tutarken tasvir edilir. Bazen bir kalkan taşıırken, bir kalkanın üzerine yazı yazıyorken ya da kısa sütun üzerine bir trophy (kupa) yerleştirirken tasvir edilebilir.

Virtus: Cesaret ve yiğitlik kişileştirmesi. Miğferli, zırhlı ve kalkanlı şekilde tasvir edilir. Bazı istisnalar dışında kişileştirmelerin neredeyse tamamı kadın suretinde yapılır.⁷⁹

2.2. Bizans Dönemi Sikke Birimleri

İmparator I. Anastasius (491-518) tarafından 498 yılında gerçekleştirilen para reformu, Bizans sikkelerinin başlangıcı olarak kabul görür ve Geç Roma sikkeleri ile ayrımı bu tarihten itibaren yapılır. Bizans sikkelerinin temel olarak üç farklı metalden basıldığı bilinmektedir. Bunlar altın, gümüş ve bakırdır. Sikkenin değeri madenin ağırlığı ve niteliği ile doğrudan ilintilidir. 11. yüzyıl sonrasında ise yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ayarı düşük altın ‘elektron’ ve ayarı düşük gümüş ‘billon’ sikkelerin de yoğun olarak basıldığı bilinmektedir.⁸⁰ 7. yüzyılda yaşanan Arap akınları neticesinde Bizans önemli maden yataklarını kaybetmiştir. Dönem kaynaklarında maden yatakları hakkında yeterli bilgi olmaması nedeniyle, özellikle 10-13. yüzyıllar arası sikke darlığı için gerekli madenin nereden elde edildiği pek bilinmemektedir.⁸¹

Bizans altın sikke birimi yaklaşık 4.55 gr. ağırlığındaki *Solidus* idi ve Roma librasının 1/72’sine karşılık gelmektedir.⁸² *Solidus*, 3. yüzyılda yaşanan ekonomik kriz sonrası I. Constantinus (306-337) tarafından gerçekleştirilen para reformu neticesinde tedavüle girmiştir.⁸³ *Solidus* 24 karat ayarında saf altındır. 1 libra, 326.59 gr. iken 1 karat 0.189 gr. ağırlığına sahiptir.⁸⁴ Çok küçük boyutta olduğu için sikke olarak basılmayan karat, ağırlık hesaplamada kullanılan ölçü birimi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵ *Solidus*ların arka yüzünde, kesimde bulunan darphane işaretinin sonunda yer alan OB(obryzum, obryziacus) ifadesi, altın ayarının yüksek olduğunu ve saflığını göstermektedir. *Solidus*un yarısı ‘*Semissis*’, üçte biri ise ‘*Tremissis*’ olarak adlandırılmıştır fakat bu iki birim *solidus*a kıyasla daha az sayıda basılmıştır ve sikke sirkülasyonu içerisinde yer almıştır.⁸⁶

⁷⁹ O. Tekin, 1994, *age.*, s.33-36. ve Z. H. Klawans, *age.*, s.38-50. ve D. R. Sear, *age.*, s.26-51.

⁸⁰ Oğuz Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu: Bizans Sikkeleri*, İstanbul, 1999, s.37.

⁸¹ Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Ankara, 2009, s.10-11.

⁸² Ceren Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s.35.

⁸³ Z. D. Gökalp, *age.*, s.11.

⁸⁴ 1 Roma Librası: 326.592 gr.; 1 karat= 0.189 gr. (24 karat=4.536 gr.) ; 4.536 x 72 =326.592 gr.

⁸⁵ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.37.

⁸⁶ DOC 2/1, s.10.

6. yüzyıl solidusları tipik olarak ön yüzünde tam cepheden ya da 3/4 oranında imparator büstünün yer aldığı sikkelerdir ve 2 cm. çapa sahiptirler. İmparatorların güçlerini yansıtır biçimde genellikle askeri kıyafetle tasvir edildiği görülür. Arka yüzlerde ise Victoria ya da haç tutan baş melek tasviri yer alır. İmparator II. Iustinus'un (565-578) sikkelerinde genel teamülün dışında oturan Konstantinopolis figürünün tercih edildiği görülür. Bir diğer farklı kullanım ise II. Tiberius (578-582) sikkelerinin arka yüzlerinde basamak üzerinde bir haç tasvirinin yer almasıyla görülür. Semissis sikkelerin arka yüzlerinde, kalkanı üzerinde bir rakamın yazılı olduğu oturan Victoria tasviri yer alır. Tremissislerin arka yüzlerinde ise bir çelenk ve haçlı globus tutan Victoria tasviri yer alır. Semissis ve Tremissis ön yüzlerinde imparator genellikle cepheden değil profilden yer almaktadır.⁸⁷

İmparator II. Nikephoros (963-969) dönemine kadar solidusun ağırlık, büyüklük ve kalitesinde herhangi bir değişiklik gözlenmemiştir. Fakat II. Nikephoros '*Tetarteron*' (*nomisma*) olarak adlandırılan ve solidustan daha hafif bir ağırlığa sahip altın sikkeyi tedavüle sokmuştur. Ağırlığı tam olan sikke ise '*Histamenon*' olarak adlandırılmıştır.⁸⁸ Tedavüle girdiği vakit bu iki altın sikke görünüş olarak farklılık göstermemesine rağmen II. Basileos (976-1025) döneminde histamenon büyük ve ince, tetarteron ise daha küçük ve kalın basılmıştır.⁸⁹

Nomismanın ayarının ve kalitesinin bozulması ise IV. Mikhael (1034-1040) dönemine tekabül etmektedir. 1071 yılında mağlubiyetle sonuçlanan Malazgirt Meydan Muhaberesi'nden sonra ve takip eden süreçte I. Aleksios (1081-1118) döneminde nomisma içerisinde yer alan altın miktarının 3/4 oranında azaldığı görülmüştür. İmparator I. Aleksios'un para reformu ile birlikte sikkeler yeniden basılmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte altın, elektron, billon(gümüş ve %25 bakır) ve bakır olarak dört ayrı maden kullanılmıştır. Nomismanın yerine tedavüle sokulan yeni altın sikke ise '*Hyperpyron*' olarak adlandırılmıştır. Altının ayarı 24 karattan 20,5 karata düşürülmüştür. Hyperpron sikkeleri öncüllerinden farklı kılan en önemli özellikleri ise şekilleri olmuştur. Zira bir yüzü çukur, bir yüzü bombeli (içbükey-dışbükey) olan bu sikkeler Nüemizmatik literatüründe 'skyphate' (çukur) olarak adlandırılmıştır. İlk çukur formulu sikkenin ise IX. Konstantinos (1042-1055) döneminde basıldığı bilinmektedir.⁹⁰

⁸⁷ Philip Grierson, *Byzantine Coinage*, Washington D. C., 1999, s.6-7.

⁸⁸ Oğuz Tekin, *Akdeniz'in Mor Binyılı. Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, İstanbul, 1999 s.23.

⁸⁹ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.38.

⁹⁰ P. Grierson, *age.*, s. 10-11.

1204-1261 yılları arasında Konstantinopolis'in Latinler tarafından istila edildiği sırasında, sürgündeki Nikaia imparatorluğunda III. Ioannes (1222-1254) hükümdarlığında, hyperpyron içerisindeki altın ayarı 16-18 karata kadar düşürülmüştür. Konstantinopolis'in Latinlerden kurtarılışını takiben VIII. Mikhael (1259-1285) döneminde 15 karata düşürülen hyperpyron ayarı oğlu II. Andronikos (1285-1330) döneminde ise 12 karata kadar düşürülmüştür. Son olarak V. Ioannes döneminde 11 karat olarak basılan hyperpyron böylelikle 1350'lerde tedavülden kalkmıştır.⁹¹

Bizans gümüş sikkeleri altın ve bakır sikkelere kıyasla en az basılan sikke grubunu oluşturmaktadır. Bizans ekonomisi içerisinde gümüş sikkenin rolü 6. yüzyıldan 7. yüzyıla doğru değişkenlik göstermektedir. Ostrogoth ve Vandal hâkimiyetindeki İtalya, Kuzey Afrika gibi bölgelerde gümüş sikke çok önemli bir konumda iken, 6. yüzyıl doğu coğrafyasında gümüş sikke basımı oldukça sınırlı sayıdadır. Seyrek olarak ticari amaçlı ve tören sikkeleri görülür.⁹² 615 yılından 680 yılına kadar doğuda oldukça fazla sayıda ağır gümüş sikke basıldığı bilinmektedir. Heraclius'tan sonra ise az miktarda, ekonomik bir işlev atfedilemeyecek boyutlarda basıldığı görülmüştür.⁹³

Siliqua ve *Miliarenses* tedavülde olan gümüş sikkelerdir. I. Iustinianus (527-565) döneminde *siliqua solidus*'un 1/24'üne, *miliarensis* ise 1/12'sine karşılık gelmekteydi.⁹⁴ İmparator Heraclius (610-641), 615 yılında '*Hexagram*' olarak bilinen gümüş sikkeyi tedavüle sokmuştur. Hexagram 6.84 gr. ağırlığa sahiptir ve Roma imparatorluğu süresince basılan en ağır gramaja sahip gümüş sikke olma özelliğini taşımaktadır.⁹⁵ Hexagram 8. yüzyılın başlarında tedavülden kalkmış olmasına rağmen, *siliqua* ve *miliarensis*le kıyasla çok daha fazla sayıda basılmıştır.⁹⁶

Gümüş *miliarensis*ler 720 yılında, III. Leon ve oğlu V. Kontantinos (717-741) tarafından daha geniş ve ince bir formda basılmışlardır. Bu sikkeler Sasani *Drachma*'larına benzemekte ve figüratif açıdan kesin kurallara sahip değildir. İmparator portrelerinin yerini sade bir haç, ortak imparator isimleri ve unvanları almıştır. Basıldığı ilk günden itibaren takip eden 100 yıllık süreçte, tek bir imparator adının geçtiği *Miliarensis* örneği görülmemiştir. Bu durum sikkelerin halka dağıtılmak

⁹¹ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.38-39.

⁹² Z. Demirel Gökalp, *age.*, s.13.

⁹³ DOC 2/1, s.17.

⁹⁴ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.39.

⁹⁵ P. Grierson, *age.*, s.13

⁹⁶ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.39.

için ortak imparatorlar atandığı vakit törensel bir amaçla basıldığı fikrini güçlendirmektedir.⁹⁷

I. Aleksios'un (1081-1118) 1092 yılında gerçekleştirdiği sikke reformu neticesinde gümüş sikkeler eski önemini yitirmişlerdir. Bu dönemde %7'si gümüş olan çukur sikkelerin basıldığı görülmüştür. Bu gümüş sikke '*Aspron Trachy*' olarak adlandırılmıştır ve altın hyperpyron sikkenin 1/48'i değerindedir. Ekonominin zayıflamasıyla birlikte, I. Manuel (1143-1180) döneminde değeri azalan Aspron trachy II. Isakios (1185-1195) döneminde altın hyperpyronun 1/184'ü değerine düşmüştür.⁹⁸

13. yüzyıl sonlarında II. Andronikos (1282-1328) tarafından '*Basilicon*' adı verilen ve Venedik gümüş '*ducha*'larına benzetilen yeni bir gümüş sikkeyi tedavüle sokmuştur. Hyperpyronun 1/12 değerinde olan bu gümüş sikke tipi yaklaşık 50 yıl sonra tedavülden kalkmıştır.⁹⁹

14. yüzyıl üçüncü çeyreğinde, V. Ioannes (1341-1391) tarafından hyperpyron adını taşıyan gümüş sikkeler basılmıştır. Altın hyperpyron ile aynı adı taşıyan bu sikkeler, altın sikke yerine kullanıma sokulmuştur ve yarısına tekabül etmiştir. Bu sikkenin bilinen bir diğer adı ise '*Stavraton*'dur. 1/2 ve 1/8 oranında iki adet alt birimi basılmıştır.¹⁰⁰

İmparator I. Anastasius (491-518) tarafından 498 yılında gerçekleştirilen para reformu, Bizans para sisteminin temelini oluşturmaktadır ve bakır sikkelerde köklü değişiklikler yapmıştır. Yaptığı değişikliklerden ötürü Bizans sikkeleri Anastasius döneminden itibaren başlatılır. Takriben 350 yıl boyunca kesintisiz bir şekilde süren bu yenilik, ufak bakır sikke olan '*Nummus*' yerine '*Follis*' adı verilen sikkelerin getirilmesi esasına dayanmaktadır. Tedavüle sokulan bu sikkelerin en büyüğü 40 nummia değerindeki follistir. Ön yüzünde imparator büstü yer alan bu sikkenin arka yüzünde değerini gösteren bir (M) harfi yer alır. Daha küçük birimler de yine arka yüzde yer alan harflerle gösterilmiştir. Yarım follis (20 nummia) K, çeyreği olan *decanummiu*m (10 nummia) I, sekizde bir değerine tekabül eden *pentanummiu*m (5 nummia) ise E ile gösterilir. Değer işaretleri her zaman sikkenin arka yüzünde yer alır. Anastasius'un gerçekleştirdiği reform iki evrelidir. İkinci evrede basılan follislerin çapı ve ağırlığı ile solidus karşısındaki değerleri iki katına çıkmıştır. Birinci evrede yaklaşık 24 mm. çap ve 8.5 gr. ağırlığa sahip olan follis, ikinci evrede 30 mm. üzeri çap ve yaklaşık 17-18 gr.

⁹⁷ P. Grierson, *age.*, s.14.

⁹⁸ Z. Demirel Gökalp, *age.*, s.14.

⁹⁹ P. Grierson, *age.*, s.16.

¹⁰⁰ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.40.

ağırlığa sahip olmuştur.¹⁰¹ Follislerin arka yüzlerinde değer işaretinin yanı sıra, darphane ve ofis belirtilirken I. Iustinianus dönemi ve sonrasında, sikkenin darp edildiği yıl da yer almıştır.¹⁰² Böylelikle sikkenin imparatorun hükümdarlığının kaçınıcı yılında darp edildiği belirlenebilmekte ve kesin tarihlendirme yapılabilir. ¹⁰³

7. yüzyılda Bizans imparatorluk sınırları içerisinde yaşanan Arap akınları ve Balkanlardaki Slav kuşatmaları ekonomik olarak yıpratıcı olmuştur. Bu dar boğazda follislerin ağırlıkları sürekli bir düşüş içerisinde girmiştir. 6. yüzyılda ortalama 25 gr. olan follis ağırlığı II. Constans (641-688) döneminde ortalama 3 gr. olmuştur. İkonografik olarak çeşitlilik gösteren sikkelerin maden yapıları bozulmuş durumdadır.¹⁰³

Takip eden İkonoklazma Dönemi'nde (726-842) bakır follisler tıpkı altın sikkeler gibi basitleştirilmiş ve kötü şekilde imal edilmişlerdir.¹⁰⁴ VI. Konstantinos (780-797) döneminde darp edilen sikkelerin arka yüzünde M işaretinin iki yanında XXX/NNN gibi anlamlandırılmayan bir yazıt yer alır.¹⁰⁵ Bu yüzyıl boyunca çoğu sikkenin ön yüzünde yazı görülmemiştir. Theofilos (829-842) tarafından yapılan para reformu bakır sikkelerde önemli bir değişikliği ortaya çıkarmıştır. 288 adedi bir nomismaya eşit olan bu yeni follis sadece yunan yazısı taşımış ve arka yüzde yer alan değer ifadesi kullanımı terk edilmiştir. Ön yüzde imparator tek başına ya da varisi ile betimlenmeye devam ederken, arka yüzde imparatorunun adı ve unvanlarının yer aldığı yazıt yer almıştır.¹⁰⁶

Makedonya Hanedanlığı'na (867-1056) mensup I. Ioannes Tzimiskes (969-976) döneminde Orta Bizans dönemine ışık tutan 'Anonim Follis' sikkeleri basılmaya başlanılmıştır. İmparator I. Aleksios'un 1092 yılında gerçekleştirdiği para reformuna kadar tedavülde yer alan anonim follisler önceki yüzyıllarda basılan sikkelerden farklılık göstermektedirler. Bu farklılıklardan ilki; bakır sikkeler üzerinde daha önce yalnızca altın sikkeler üzerinde görülen Hz. İsa'nın bir portresinin kullanılmasıdır. İkincisi ise bir imparator adına darp edilmemiş oluşudur. Yaklaşık 90 yıllık süreçte (969-1059) hüküm süren on bir imparator adının yer aldığı bir follis örneği görülmemiştir. Anonim follislerin keskin bir şekilde dini niteliğinin yüksek olması ve İsa'nın sikke programında ana unsur haline gelmesi imparatorun dindarlığı ile

¹⁰¹ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.44.

¹⁰² Z. D. Gökalp, *age.*, s.15.

¹⁰³ P. Grierson, *age.*, s.19.

¹⁰⁴ Z. Demirel Gökalp *age.*, s.15.

¹⁰⁵ P. Grierson, *age.*, s. 20.

¹⁰⁶ DOC 3/1, s. 68.

ilişkilendirilmektedir. Selefini bir komplo sonucu öldürüp tahta çıkan Tzimiskes'in duyduğu pişmanlıktan ötürü dindarlığını diğer icraatlarıyla paralel olarak sikkelerine de yansıttığı tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Takip eden süreçteki Haçlı seferleri ve İslam ordularıyla yapılan savaşlarda anonim follislerin dini propaganda aracı olarak kullanılma sebeplerinden biri olabilir.¹⁰⁷ Araştırmacılar tarafından anonim follislerin sınıflandırılması konusunda farklı çalışmalar yapılmıştır. En yalın ve anlaşılır haliyle on altı gruba ayrılan anonim follisler alfabetik sırayla (A-N) adlandırılmıştır. Sıralama sikkelerin tedavüle giriş tarihlerine göre yapılmıştır. On altı grup içerisindeki en çarpıcı grup A2 olarak adlandırılan sikke grubudur. Bezeme repertuarı açısından oldukça farklılık gösteren A2 grubu sikkelerinin kendi içinde 50 ile 60 arasında farklı varyasyonu bulunmaktadır. Diğer gruplar içerisindeki sikkeler birbirleri ile aynı özellikleri göstermektedirler.¹⁰⁸

İmparator I. Aleksios tarafından 1092 yılında gerçekleştirilen para reformuyla Anonim follisler yerine daha küçük boyutlu, yayvan olarak tanımlanan sikkeler tedavüle sokulmuştur. Biçim ve büyüklük olarak altın tetertaronları anımsatan bu sikkeler bakır tetarteron ya da bakır tetarton olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁹ 13. yüzyıl sonunda öncülü bakır sikkeler gibi tetarteron da tedavülden kalkar. Yerine 'Assaria' adı verilen daha ince ve daha geniş nitelikteki bakır sikkeler tedavüle sokulur. II. Andronikos (1282-1328) ve III. Andronikos (1328-1341) dönemlerinde her yıl yeniden farklı modellere sahip bir şekilde darp edildiği için yeteri kadar korunamayan sıra dışı örnekler olmuşlardır. 1367 yılında ağır gümüş stavraton tedavüle girdiğinde assaria yerini 'Tournesion' ve ağırlığı 1 gr.dan az olan 'Follaro' olarak bilinen sikkelere bırakmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ DOC 3/2, s. 634-635.

¹⁰⁸ DOC 3/2, s.634-639; P.D. Whitting, "The Anonymous Byzantine Bronze", *The Numismatic Chronicle*, 15/45, London 1955, s. 89-99; A. R. Bellinger, "The Anonymous Byzantine Bronze Coinage", *Numismatic Notes and Monographs*, 35, New York 1928.

¹⁰⁹ DOC 4/1, s.47-48.

¹¹⁰ P. Grierson, *age.*, s.22.

Bizans Dönemi Darphaneleri

Şekil 14. 6. ve 7. yüzyıl Bizans Darphaneleri (Grierson, 1994, s.4)

Bizans sikkelerinin başlangıcı olarak kabul edilen I. Anastasius (491-518) döneminde, imparatorluk sınırları içerisinde dört darphane olduğu bilinmektedir. Bunlar Constantinopolis (İstanbul), Thessalonika (Selanik), Nikomedia (İzmit) ve Antiokheia (Antakya) darphaneleridir. I. Iustinus (518-527) döneminde Kyzikos (Erdek) ve Aleksandreia (İskenderiye) eklenmiştir. I. Iustinianus'un Balkanları, Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'nın bir kısmını fethetmesi ile bu sayıyı arttırmıştır. Bu fetihler sonucunda Kartaca, Roma, Kherson, Ravenna ve Karthagena darphaneleri de üretime dâhil olmuştur. Bütün darphanelerde bakır sikke darp edilmiştir, gümüş sikke darbı ise Ravenna ve Kartaca darphanelerinde gerçekleştirilmiştir. Altın sikke darbı Constantinopolis merkez olmak üzere Ravenna ve Kartaca darphanelerinde de yapılmıştır.¹¹¹

Adı geçen üretim kapasitesi yüksek darphanelerin yanı sıra daha küçük ölçekli darphanelerin varlığı bilinmektedir. 7. yüzyılda Balkanlar, İtalya, Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'da yaşanan toprak kayıpları neticesinde bu bölgedeki darphanelerin faaliyeti sonlanmıştır. Bu durum, toprak kayıplarının yanı sıra imparatorluğun yaşadığı ekonomik problemlerin bir sonucudur. Antiokheia, Nikomedia, Kyzikos ve

¹¹¹ P. Grierson, *age.*, s.5.

Thessalonika sırayla kapanmıştır. Takip eden süreçte; yaklaşık 620 yılında Karthagena Vizigotlar, 646'da Aleksandria Arapların eline geçmiş ve bu kentlerdeki darphaneler de kapanmıştır. 7. yüzyılın ikinci yarısında Konstantinopolis, Kartaca, Syrakusai, Roma ve Ravenna çalışır vaziyette olan 5 darphanedir. Arap istilasının bir sonucu olarak Kartaca ve Syrakusai darphaneleri de kapanarak Konstantinopolis darphanesini Bizans imparatorluğunun çalışan tek darphanesi haline getirmiştir. Bu durum Orta Bizans döneminin büyük bir kısmında böyle devam etmiştir.¹¹²

11. yüzyılda Thessalonika darphanesinin yeniden faaliyete geçtiği görülmüştür. 14. yüzyıl sonuna kadar sikke darbını sürdüren Thessalonika darphanesi başkent Konstantinopolis ile birlikte imparatorluğun en önemli iki darp merkezi konumunda bulunmaktadır.¹¹³ 1204 yılında gerçekleşen Latin istilası sonrasında Bizans sikkelerinin Nikaia ve Magnesia kentlerinde yer alan darphanelerde basıldığı bilinmektedir. Konstantinopolis darphanesinin ise faaliyetinin tamamıyla durmadığı Latinlerin hizmetinde adı gümüşten '*Billon Trachea*' sikkelerini basmaya devam ettiği günümüzdeki örneklerden tespit edilmiştir. 1261 tarihi itibarıyla Latinlerden geri alınan başkent darphanesinin Palaeologoslar (1261-1453) dönemi boyunca üretimini yoğun bir biçimde sürdürdüğü bilinmektedir. Darp faaliyetlerinin merkezi konumundaki Konstantinopolis darphanesi, Bizans altın sikkelerinin en yoğun biçimde ve farklı repertuarda basıldığı yer olmasıyla diğer darphanelerden ayrılmaktadır.¹¹⁴

Bizans sikkeleri, MS. 3. yüzyıl Roma sikkeleri gibi darphane adını taşımaktadır. Darphane isimleri basıldıkları yerlerin kısaltılmış farklı biçimleri ile ifade edilmektedir. Örneğin imparatorluğun merkez darphanesi olan Konstantinopolis 'CONOB' kısaltması ile altın sikkeler üzerinde, 'CON' kısaltması ile de bronz sikkelerde belirtilmiştir. Darphane adı sikkenin arka yüzünde, kesim olarak adlandırılan çizginin alt kısmında yer almaktadır. Sikkelerin darphanelerinin bu sayede belirlenebiliyor olması üretim ve dolaşımın izlenmesi açısından önemlidir.

Bizans sikkelerinde darphane işaretlerinin yanı sıra darphanenin hangi ofisinde basıldığını belirten 'officina' işaretleri de yer almıştır. Doğudaki darphaneler kendi içlerinde ofislere bölünmüştür ve bu şekilde hizmet vermişlerdir. Konstantinopolis altın soliduslarında görülen en büyük ofis numarası 10'dur. Bakır sikkeler için ise ofis

¹¹² O. Tekin, 1999a, *age.*, s.40-41.

¹¹³ Nihat Erdoğan, *Doğu Roma Sikkeleri (MS. 491-1453)*, Mardin, 2015, s.128.

¹¹⁴ Oğuz Tekin, *Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler*, İstanbul, 2012, s.32-33.

numaraları 1-5 arasında değişmektedir. Ofis harfi gümüş sikkelerde yer almamasına karşın bazı Batı darphanelerinde basılan sikkelerde görülmüştür.¹¹⁵

Bizans sikkelerinin darp faaliyetinde bulunmuş darphaneler ve kısaltmaları¹¹⁶ ise şu şekildedir:

Aleksandreia (İskenderiye)¹¹⁷: AΛEZ, AΛZOB.

Aleksandretta (Antiokeia'nın kuzeyi) : AΛEZANΔ.

Antiokeia (Antakya): AN, ANTX, ANTIX, THEυP.¹¹⁸

Cartagena (İspanya'da bir kent)

Constantinopolis / Konstantinopolis (İstanbul) : CON, CONOB, CONOS.

Isaura / Seleucia-Isaura (Kilikya'da bir kent): SEL, ISAVR.

Kartaca (Tunus'ta bir kent): CAR, CRTG, CT, KAR, KART, KRTG, KTG.

Khersonos (Kırım'da bir kent): XEPCυNOC, XEPCONOC.

Konstantia (Kıbrıs) : KVIIPOV.

Konstantine (Numidya/Cezayir): CON.

Kyzikos (Erdek-Kapıdağ Yarımadası): KYZ, KY.

Magnesia (Manisa)

Napoli (Neapolis)

Nikaia (İznik)

Nikomedia (İzmit): NIKO, NIK, NIKM, NI, NIKOM, NIKOMI, NIC.

Nikosia (Kıbrıs)

Syrakusai (Sicilya'da bir şehir): SECILIA, SCL, SCS, CVPAKOVCI, CAT.

Ravenna (İtalya'nın kuzeyinde bir şehir): RAV, RA, RAB.

Roma: ROM, ROMOB, RM, Rom.

Thessalonika (Selanik): TES, THESSOB, THSOB, THS, ΘEC, ΘΕΣ.

Bizans Dönemi Tipleri

Roma imparatorluk sikkelerinde portrecilik profilden büst şeklinde, ait oldukları imparatorların özelliklerini taşıyan farklı varyasyonlarda ve yüksek işçilik ile temsil edilmiştir. Bizans sikkelerinde ise tam cepheden figür tercihi yapılmıştır. Dolayısıyla Roma ve Bizans sikkeleri arasındaki karakteristik benzerlik neredeyse yok olmuştur.

¹¹⁵ DOC 2/1, s.33.

¹¹⁶ P.D. Whitting, *Byzantine Coins*, London, 1973, s.68-71.

¹¹⁷ Roma ve Konstantinopolis'ten sonra Roma İmparatorluğu'nun en büyük üçüncü kentidir. Peter Grossman, Leslie S. B. MacCoull, ODB I, "Alexandria", s.60.

¹¹⁸ 528 yılındaki depremden sonra kentin adı 'Tanrı'nın şehri' manasına gelen 'Theoupolis' olarak değiştirilmiştir. Bu yüzden THEυP kısaltması da kullanılmıştır.

Bizans sikkelerinde imparatorların fiziksel özellikleri ve kişiliklerinden ziyade bulundukları konum ve imparatorluk özellikleri ön planda tutularak yeni bir üslup benimsenmiştir.¹¹⁹

Bu dönüşüm 4. yüzyılda I. Licinius'un (307-324) bazı sikkelerinde tam cepheden tasvir edilmesiyle başlamıştır. Takip eden süreçte II. Constantius'un (337-361) 4/3 cepheden resmedilmiş büstleri görülür. 5. yüzyılda imparator Arcadius'un (383-408) 4/3 cepheden tasviri özellikle altın sikkelerinde kullandığı görülmektedir. Daha alt birimlerde ve bakır sikkelerde ise profilden büst kullanımının devam ettiği gözlemlenmektedir.¹²⁰

Dönüşüm ve geçiş sürecini takiben 6. yüzyıl Bizans sikkelerinin ön yüzünde imparatorun cepheden ya da profilden büstü ya da ayakta figürü yer almaktadır. İmparator ortağı ile beraber tasvir edildiğinde ise genellikle oturur şekilde tasvir edildiği görülmüştür. I. Iustinus (518-527) ve I. Iustinianus (527-565), II. Iustinus ve Sophia'nın birlikte tasvir edildiği örneklerde görüldüğü üzere 7. yüzyılda yaygın kullanım tipi ayakta figürdür. Bu tasvir tipi bakır sikkelerde daha sık kullanılmaktadır ve öncül örneklerden farklıdır, altın soliduslarda genellikle oturur vaziyette yer almışlardır. Ayakta figürlerin kökeni ise Mauricius'un (582-602) Kherson'da (Kırım) darp edilen 'aile sikkeleri'ne dayandırılmaktadır. Bu örneklerde Mauricius, imparatoriçe Constantina ve varisi Theodosius ile birlikte ayakta tasvir edilmişlerdir. Bu kullanımın Phocas (602-610) ve Leontia'nın birlikte tasvirleriyle kopya edilişi, bakır birimlerde yaygın olarak kullanılmasına sebep olmuştur.¹²¹

7. yüzyıl sonu itibarıyla cepheden büst tercihi profilden büst yerini iyice almış vaziyettedir. İmparatorluk temsili İsauria Hanedanlığı (717-802) ve Amorium Hanedanlığı (820-867) dönemlerinde bir ya da birden fazla büst kullanımı ile olmuştur. Makedonya Hanedanlığı (867-1056) döneminde ise daha ayrıntılı tasarımlara sahip ayakta figürlerin popüler olduğu görülmüştür.¹²²

Roma ve Erken Bizans dönemi sikkelerindeki genel teamül, ön yüzde imparatorun arka yüzde ise ikincil bir tipin tasvir edilmesidir. II. Iustinianus (685-695/705-711) dönemine kadar devamlılığını koruyan bu gelenek, imparatorun sikkenin ön yüzünde İsa büstüne yer vermesi ve kendi tasvirini arka yüze yerleştirmesi ile son bulmuştur. Ön yüzde dini nitelikli İsa ya da bir aziz tasvirinin yer alması ilerleyen

¹¹⁹ P. Grierson, *age.*, s.24.

¹²⁰ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.29.

¹²¹ DOC 2/1, s.68-69.

¹²² DOC 3/1, s.107.

süreçteki sikkelerin darbında referans olmuş ve bu kullanım devam ettirilmiştir. 11. yüzyıl konkav sikkelerinde¹²³ bu uygulamanın devam ettirildiği ve ön yüzde(dış bükey) dini nitelikli figürün yer aldığı görülür.¹²⁴

Sikkeler üzerinde iki ortak imparator tasviri, imparatorun tahtını bırakacağı varisinin halka tanıtılması açısından resmi propaganda aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ortak imparatorun yer aldığı sikkelerde en ayırt edici özellik sakal tasviridir. Yaşça halefinden büyük olan imparator sakallı tasvir edilirken, genç olan sakalsız tasvir edilir. Bu sayede ayırım yapılması sağlanırken sikkeler üzerindeki sakal betimi çoğu zaman imparatorun genel fiziksel özelliğini yansıtmaz. Örneğin sikkelerinde sakallı bir biçimde tasvir edilen V. Konstantinos'un (741-775) sakalsız olduğu aynı zamanda tebaasını da buna zorladığı bilinmektedir. Sakallı ve sakalsız büst ayırımı sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllar açısından önemlidir. Aynı ifade ile bakan birbirine yakın iki büstten hangisinin kıdemli olduğunu anlamının en iyi yolu sakal ayrıntısıdır.¹²⁵ Birden fazla imparatorun yer aldığı örneklerde hangi protokole göre konumlandırıldıkları bir diğer sorudur. İki imparatorun tasvir edildiği örneklerde yaşça büyük olanı izleyicinin(sikkeye bakan kişinin) solunda, genç olan ise izleyicinin sağında konumlanır. Üç imparatorun yer aldığı örneklerde, en büyük olan imparator ortada, halef imparator ortadakinin sağında (izleyenin solunda), en genç olan diğeri ise ortadaki figürün solunda (izleyenin sağında) yer alır.¹²⁶

İmparatorların sikkeler üzerinde belirli giysiler ile tasvir edildikleri bilinmektedir. Bu tercih genellikle kiliselerin mozaik dekorasyonlarında da imparatorluk kostümü olarak karşımıza çıkan, loros adını taşıyan kıyafettir. II. Iustinianus'un ilk hükümdarlık döneminde (685-695) darp edilen ve ön yüzünde İsa büstü bulunan altın soliduslarında loros kostümü görülür. Bununla birlikte imparatorun ikinci hükümdarlık döneminde (705-711) hem loros hem de khlamys kostümü ile tasvirleri görülür. Loros aynı zamanda 8. ve 9. yüzyıl örneklerinde küçük imparatorlar tarafından giyilmiştir. Ortak imparator sikkelerinde bir diğer unsur, taşınan işaretlerdir. Genellikle uzun haç, haçlı globus, akakia gibi benzer işaretleri taşıdıkları gözlemlenmiştir.9. yüzyılın ilkyarısında potent haç, asıl imparatorun simgesi olarak sikkelerde yer bulur. Sikkelerde kendini belli eden bir diğer politik mesaj ise iki

¹²³ Bronz Konkav sikkeler için ayrıca Bkz. Zeliha Demirel Gökalp, "Bizans Bronz Konkav (İçbükey) Sikkeleri ve Kütahya Müzesi'ndeki Define", *OLBA*, XXIV, Mersin 2016, s.555-575.

¹²⁴ DOC 3/1, s.109.

¹²⁵ DOC 3/1, s.110.

¹²⁶ DOC 2/1, s.69.

imparator arasında uzun haç gibi bir nesne tuttuğunda, asıl imparatorun elinin halefinin eli üzerinde betimlenmiş olmasıdır.¹²⁷

Sikkelerde imparatorlar tahta oturur vaziyette de görülmüşlerdir. İmparatorluk tahtları üç tipe ayrılmaktadırlar. Bunlar; V. Konstantinos ve IV. Leo (775-780) sikkelerinde görülen lir biçimli taht; I. Basileos (867-886) ve VI. Leo (886-912) sikkelerinde görülen geniş temelli, yüksek ve kavisli taht; son olarak ise 9. yüzyıl sonlarına tarihlenen sikkelerde görülen yüksek ve geniş arkası panelli tahttır.

İmparatorların ayakta olduğu örneklerde üzerlerinde durdukları objeler ise üç tipe ayrılmaktadırlar. 11. yüzyıl sikkelerinde görülen bu yenilik; kare veya dikdörtgen bir halı, ayak taburesi ve yuvarlak minderdir.¹²⁸

Palaeologoslar Hanedanı (1261-1453) döneminde görülen imparator tipleri ise; tek başına ya da ortak imparator ile ayakta tasvir, 3/4 cepheden tasvir, tek başına oturan tasvir, İsa ya da Meryem önünde diz çökmüş tasvir ve proskynesis tasvir tipleridir. İmparatorlar tıpkı önceki yüzyıllardaki tasvirlerinde olduğu gibi imparatorluk işareti taşırlar.¹²⁹

İmparator Kostümleri

İmparatorlar 4. yüzyıl ile 7. yüzyıl arasında sikkeler üzerinde genellikle askeri kostümler ile tasvir edilmişlerdir. Bu durum imparator savaş meydanlarında bulunsun ya da bulunmasın siyasi bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. İmparatorluğun ve ordunun hükümdarının askeri kıyafetler içerisindeki tasviri tebaasına ve orduya moral, düşmanlarına ise kararlılık mesajı verme amacı gütmüştür.

Sikkeler üzerinde zırh, *sagion* ve *paludementum* gibi askeri kostümler görülmektedir. Paludementum, zırh üzerine giyilen ve sağ omuzda fibula ile tutturulan düz uzun biçimli, mor renkli askeri pelerindir.¹³⁰ İmparatorların paludementum olmadan sadece zırh ile olan tasvirleri de mevcuttur. 12. yüzyıl sonrasında kullanıldığı görülen Sagion ise, çene altında/boyunda bir fibula ile merkezde tutturulan, her iki omuz üzerinden geriye doğru atılan paludementuma göre daha kısa bir

¹²⁷ DOC 3/1, s.112-113.

¹²⁸ DOC 3/1, s.115.

¹²⁹ DOC 5/1, s.65-66.

¹³⁰ P. D. Whitting, *age.*, s.298.

pelerindir.¹³¹ ‘Seremoniler Kitabı’na göre ise sagion altın ya da erguvani renge sahiptir, imparatorun saraydan ayrıldığı önemli törenlerde giyilmiştir.¹³²

Askeri kostümler sikkeler üzerinde iki biçimde tasvir edilmişlerdir. Cepheden büstler sadece zırh ile tasvir edilirken, profilden büstler paludementum ve zırh ile birlikte betimlenmiştir. 6. yüzyılın sonlarına doğru ise cepheden tasvirlerde paludementum ve zırhın birlikte kullanıldığı gözlemlenmiştir. Profilden büstlerde sadece baş tam profillidir (sağa dönük vaziyette), gövde 3/4 profildendir. Bu sayede izleyici imparatorun yalnızca sağ omzunu değil, göğsünü ve sol omzunu da görür. Sağ omuzda fibula ile tutturulan ve zırh üzerine giymiş paludementum bu sayede ayırt edilebilir hale gelmektedir.¹³³

Cepheden zırhlı şekilde tasvir edilen büstlerde genellikle sol omuzda kalkan yer almaktadır.¹³⁴ İmparator Mauricius’un (582-602) ikinci tip soliduslarında, zırhlı ve paludementumlu sikkelerinde kalkan kullanılmadığı görülmektedir. Paludementumun vücudu çapraz şekilde geçtiği bu kullanımda, imparatorun sol omzundaki askı fibula ile gizlenmiştir. Focas (602-610) ve Heraclius (610-641) soliduslarının bazı tiplerinde de bu tip tasvirler görülür. Bu kullanım 613 yılından sonra ise görülmez, istisna olarak IV. Konstantinos (668-685) ve III. Tiberius (698-705) sikkelerinde 3/4 cepheden, zırhlı büst şeklinde görülür.¹³⁵

Bizans sikkelerinde imparatorların genellikle *diadem* ile betimlendiği bilinmektedir. Zırhlı ve paludementumlu büste sahip sikkelerde de, imparator başında diadem ile tasvir edilmiştir. Cepheden zırhlı büst örneklerinde ise imparator; sade ya da tüy sorguçlu miğfer ya da diadem ile çevrelenmiş miğfer ile tasvir edilmiştir. Örneğin IV. Konstantinos’un üç farklı tipte başlık kullandığı sikkelerinde görülmektedir. Ek olarak imparator bu tasvirlerde bir mızrak tutar fakat geleneksel kalkan görülmez.

IV. Konstantinos’un iki halefi diğer büst tiplerini tercih etmişlerdir. Fakat III. Tiberius kendisini cepheden zırhlı bir biçimde tasvir ettirerek, bu kullanıma yeniden dönüşü sağlamıştır. III. Tiberius miğfer yerine taç kullanmış ve gövdesini çapraz şekilde geçen bir mızrak ile sikkelerinde tasvir edilmiştir. Omuz üstünde duran mızrak yerine bu tip bir kullanım Anthemius (467-472) döneminden beri ilk kez görülmüştür. Bu yeni

¹³¹ Alexander P. Kazhdan, “Sagion”, *ODB, III*, New York 1991, s.1827-1828.

¹³² DOC, 4/1, s.156.

¹³³ DOC, 2/1, s.71.

¹³⁴ Z. Demirel Gökalp, *age.*, s.22.

¹³⁵ DOC, 2/1 s.73.

kullanım şekli beraberinde tasarımın değiştirilmesi gereğini ortaya koymuş ve imparatorun sağ omzunda yer alan şeritler artık kullanılmamışlardır.

7. yüzyıla gelindiğinde imparatorların askeri kostüm ile tasviri nispeten bakır sikkeler ile sınırlı hale gelmiş görünse de popülerliğini korumaktadır. Heraclius ve II. Konstans (642-668) follisleri ile III. Tiberius'un ayakta figürünün yer aldığı sikkelerde bu tipin kullanımı görülür. Heraclius sikkelerinde zırh açık ve detaylı şekilde betimlenmiştir. Omzunun üzerinden geriye atılmış bir paludementum giyen ve neredeyse ayak bileği seviyesine kadar indiği görülen III. Tiberius'un zırhlı tasviri önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. İmparator kalkanı ile betimlendiği vakitse, kalkanın üzerinde oldukça basitleştirilmiş şekilde; düşmanına mızrak saplayan süvari figürünün yer aldığı görülür.¹³⁶

8. yüzyıl ilk yarısında askeri kostümlü betimler görülmeye devam eder, takip eden üç yüzyıl boyunca ise görülmez. III. Leon (717-740) gümüş tören sikkelerinde geleneksel askeri kostüm ile görülür. Bu sikkelerde; zırhlı, kalkanlı(süvari ve yere düşen düşman betimli) ve haçlı miğferli şekilde tasvir edilmiştir.

11. yüzyılda geleneksel kalkan ve mızrağın yerini kılıcın aldığı yeni bir tip ortaya çıkmıştır. Bu tip ise iki farklı biçimde karşımıza çıkmıştır. İlki IX. Konstantinos (1042-1054), VII. Mikhael (1071-1078) ve III. Nikephoros (1078-1081) sikkelerinde görülen imparatorun ayakta olduğu örneklerdir. İmparator tunik giyimli, omuzlarının arkasında kalan ve dairesel bir broş ile tutturulmuş askeri pelerini zırhının üzerindedir. Sol eliyle kılıcının kabzasını tutarken, sağ eliyle bir haç tutmaktadır burada imparatorun hem ülkenin hem de dinin koruyuculuğunu yaptığının mesajı verilmektedir. Miğfer yerine taç giyerek ise askeri kimliğinin yanında hükümdarlığının vurgusunu da yamaktadır. İkinci askeri tip ise; I. Isaakios'un (1185-1195), sağ elinde haçlı globus tutan ve kılıcını yere dayamış tasviridir. Zırh giyimli olan imparator öncülü örneklerle nazaran daha agresif bir şekilde betimlenmiştir.¹³⁷

Sikkelerde tasviri karşımıza en çok çıkan sivil kostüm *kylamys*'tir. Khlamys sağ omzu açık bırakacak şekilde sağ omzda fibula ile tutturulan uzun bir pelerindir. Antik çağda askerler, avcılar ve süvariler tarafından kısa olanının giyildiği bilinmektedir. 6. yüzyıl itibariyle askeri kimliğinden uzaklaşan khlamys, daha uzun haliyle saray kıyafetlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Khlamysi, sagion ve paludementum

¹³⁶ DOC, 2/1 s.74-75.

¹³⁷ DOC, 3/1, s.125-126.

gibi diğer askeri pelerinlerden ayıran en önemli unsur ise tablion'dur.¹³⁸ Khlamys beyaz başta olmak üzere farklı renklerde karşımıza çıkmıştır ve her rengin bir ofisle ilişkilendirildiği bilinmektedir. En önemli renk ise imparatorluk rengi olarak bilinen erguvandır. Zira erguvan renkli khlamysi imparator taç giyme törenlerinde giymiştir.¹³⁹ Khlamys ilk kez imparator Heraclius'un altın solidusları üzerinde görülür. Ayrıca bu kullanım II. Iustinus ve Sophia (565-578) sikkeleri ile Mauricius (582-602) sikkelerinde de karşımıza çıkar. Heraclius (610-641) sikkelerinde miğfer ve paludementum yerini khlamys ve taç almıştır. Bu kullanım takip eden 100 yıllık süreç boyunca popülerliğini korumuştur. İmparatorun 613 yılında darp edilen üç figürlü sikkelerinde, daha önceki kullanımlarda görülmeyen tablion detayı da kendini göstermektedir. II. Iustinianos (685-711) ve III. Tiberius (698-705) sikkelerinde de tablion olduğu görülmesine rağmen bunlar Heraclius sikkelerindeki gibi açık bir şekilde tasvir edilmemiş diğer detayların altında kalmıştır.¹⁴⁰

Khlamys tasarımı 8. ve 9. yüzyıl sikkelerinde değişime uğramadan yer almaya devam eder. Khlamys sağ omuzda fibula ile bağlanır ve geleneksel üç zincire geçirilen boncukların sarktığı modeli korur. Makedonya Hanedanlığı döneminde basit ve karmaşık olmak üzere iki tip khlamys sikkeler üzerinde kendine yer bulur. Geleneksel basit tasarım, üç pendantlı ve fibulalı olanıdır bazen dört yapraklı yonca biçiminde fibula kullanıldığı da görülür. Bu tip II. Basileos'un (976-1025) hükümdarlığının son yıllarına kadar kullanılmaya devam etmiştir. VI. Leo'nun (886-912) sikkelerinde değişime uğrayan khlamys takip eden süreçte yaşadığı değişimlerle karmaşık tipi ortaya çıkarmıştır. Bu tipte tablionun ve pelerinin boyun kısmında yer alan yatay bordürün incilerle kaplı olduğu görülür. Fibula pendant olmadan ve üstünde bir topuz bulunan dik pim şeklinde gösterilmiştir.¹⁴¹ 12. ve 13. yüzyıl sikkelerinde khlamysin oldukça fazla bordür ve ağır nakış/mücevher işli olarak kullanılmaya devam ettiği görülür. Bu örneklerde tablion küçülmüştür hatta bazı örneklerde tamamen çıkarılmıştır.¹⁴²

Loros geleneksel konsül kıyafetidir.¹⁴³ Deriden yapılan Loros, ağır ve yaklaşık 5 m. uzunluğunda, dar ve uzun bir dikdörtgen formunda değerli taşlarla süslenmiş atkıdır. Köken olarak Roma imparatorlarının giydiği '*Toga Picta*' ve konsüllerin giydiği

¹³⁸ Tablion; Khlamys üzerinde koltuk altı ile bel hizasında yer alan dikdörtgen ya da trapez biçimli, zengin işlemeli kıyafet parçasıdır. Ševčenko, N.P., "Tablion", *ODB, III*, New York, 1991, s.2004.

¹³⁹ Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P., "Chlamys", *ODB, I*, New York, 1991, s.424.

¹⁴⁰ DOC 2/1, s.76-77.

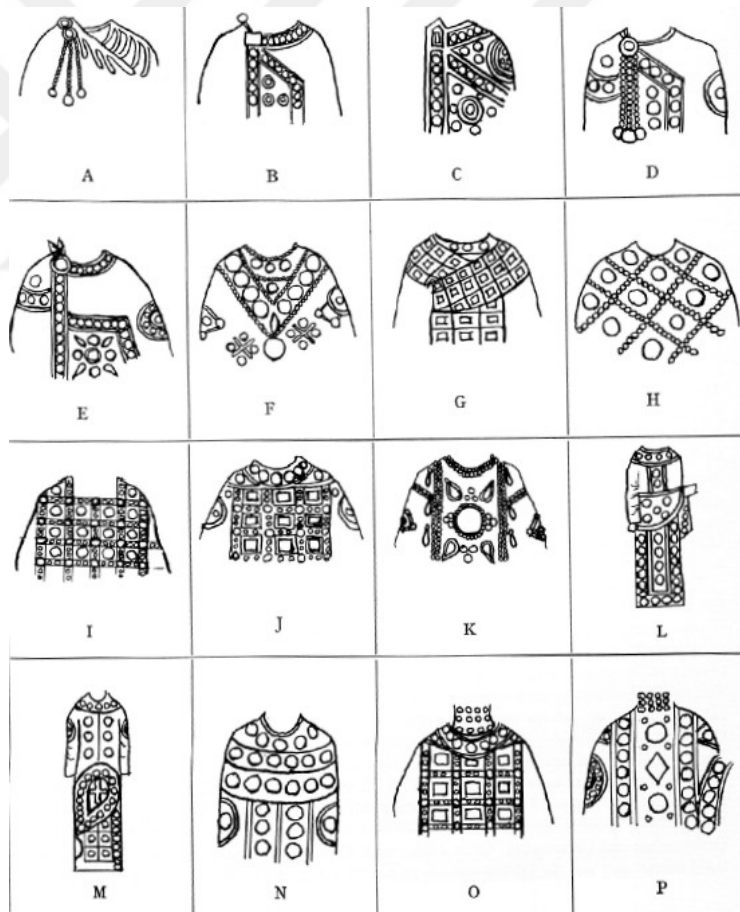
¹⁴¹ DOC 3/1, s.117.

¹⁴² DOC 4/1, s.152.

¹⁴³ P. Grierson, *age.*, s.28.

‘*Trabea Triumphalis*’in devamı niteliğinde olan loros hem imparatorlar hem de imparatoriçeler tarafından giyilmiştir. Üst gövdenin üzerinde bir X şeklinde düzenlenmiştir. Ayaklara kadar uzanan atkının iki yüzü de işlemelidir.¹⁴⁴

Geç Roma döneminde lorosun kullanımı konsül kutlamaları ve bazı askeri zaferler ile sınırlıdır. Bizans döneminde ise çeşitli dönemlerde popülaritesini arttırmış ve sikkeler üzerinde tasvir edilmiştir. I. Anastasius (491-518), I. Iustinus (518-527) ve II. Iustinus (565-578) dönemlerinde herhangi bir loros tasviri görülmezken I. Iustinianus’un (527-565) yalnızca bir örneği bilinmektedir. II. Tiberius (578-582) ise imparator kostümlerine alternatif olarak lorosu kullanır. Takip eden süreçte imparator Focas’tan (602-610) III. Tiberius (698-705)’a kadar khlamyse düzenli bir alternatif olarak kullanılmıştır.¹⁴⁵ İmparatorun Paskalya Günü törenlerinde saray ileri geleni on iki kişi ile birlikte loros giydiği bilinmektedir. Lorosun dinsel bir tarafının olmasının sebebi, İsa’nın kefeni ve dirilişinin sembolize edildiği düşüncesidir.¹⁴⁶

Şekil 15. Khlamys ve Loros tipleri (DOC 3/1, s.118)

¹⁴⁴ Ševčenko, N.P., “Loros”, *ODB, II*, New York 1991, s.1251-1252.

¹⁴⁵ DOC 2/1, s.78-79.

¹⁴⁶ Timothy Dawson, *By The Emperor’s Hand: Military Dress and Court Regalia in the Later Roman-Byzantine Empire*, Malta, 2015, s.80.

İmparatorluk İşaretleri

Diadem, başın arkasına bağlanan ortasında bir mücevher bulunan ve inci dizisi ile süslenmiş saç bandıdır. Sikkeler üzerinde genellikle arkada bağlanan kısmı, başın arkasından sarkar şekilde görülür.¹⁴⁷ Taç ise tek parça halinde başa giyilen ve değerli madenlerle süslü hükümdarlık simgesidir. Taçlar ve diademler hükümdarlığın en önemli simgelerindendir ve bu yüzden sikkeler üzerindeki imparator tasvirlerinde muhakkak yer alırlar. Diadem tek başına kullanılabildiği gibi imparatorun askeri kıyafetlerle tasvir edildiği ve miğferli olduğu örneklerde miğfer üzerine giyilmiş biçimde de karşımıza çıkmaktadır. Bu tip farklı kullanımlar diadem için geçerliken taç genellikle yalnız başına tasvir edilir.

5. yüzyılda genellikle pendiliyasız taç ve diademlerin kullanıldığı görülür. I. Iustinianus (527-565) ikinci tip soliduslarında, miğferi üzerinde yer alan diademe pendilia eklemiştir. II. Tiberius'un (578-582) ise miğfersiz olarak, dairesel bir süsleme üzerinde haç bulunan diademi tercih ettiği görülür. Takip eden süreçte Phocas (602-610) ve Heraclius (610-641) bir süre pendilialı diademi tasvirlerinde kullanmışlardır. Yedinci yüzyıla gelindiğinde ise taçlar ve diademler üç grup altında incelenirler, bunlar: a- Pendilialı¹⁴⁸ ve ayrıntılı işlenmiş, b- pendiliyasız ve ayrıntılı işlenmiş, c- pendiliyasız ve basit olanlar şeklinde gruplanır.

Pendiliyasız ve ayrıntılı işlenmiş taçların Heraclius döneminde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Heraclius'un halefleri pendiliyasız ve basit tipte olan taç ve diademe tercih etmişlerdir. Tek süsleme merkezde dairesel bir bezemeye birlikte yükselen haç figürüdür.

Globus (sphaira), antik dünyada imparatorluğun gücünü ve evrene hâkimiyetini sembolize eden bir küredir.¹⁴⁹ 4. ve 5. yüzyıldaki imparatorların, globus kullanımı üzerinde bir Victoria ile beraber olmuştur. İlk haçlı globus kullanımı ise İmparator II. Theodosius'un (408-450) sikkelerinde, Victoria ve Konstantinopolis personifikasyonlarında görülmüştür.¹⁵⁰

İmparator I. Iustinianus (527-565) ile birlikte sikkelerin ön yüzünde, imparatorun elinde haçlı globus tuttuğu görülmektedir. Haçlı globus kullanımı ise

¹⁴⁷ P. D. Whitting, *age.*, s.296.

¹⁴⁸ Pendilia: Taç ya da diademe bağlı, ucunda pendant (kolye ucu/mücevher) bulunan süs. Bkz. Sheila D. Campbell, "Pendant", *ODB, III*, New York 1991, s.1623.

¹⁴⁹ Alexander P. Kazhdan, "Sphaira", *ODB, III*, New York 1991, s.1936.

¹⁵⁰ DOC 2/1, s.84-85.

imparatorun dünyanın hâkimi olmasının yanı sıra Hristiyanlığın da egemen din olduğunu ve bu egemen dinin koruyucusunun imparator olduğunu vurgulamaktır. İmparator I. Iustinianus sonrası haçlı globus kullanımı devamlılığını korumuştur ve ana imparatorluk işaretlerinden biri haline gelmiştir.¹⁵¹

Sikkeler üzerinde beş farklı varyasyonda haçlı globus görülür. Bunlardan ilki globus üzerinde yer alan basit haçtır. İkincisi ise basit haçın yerini patrik haçının aldığı kullanım tipidir. Üçüncü kullanım tipi oldukça ilginçtir ve kullanım aralığı 10. ve 11. yüzyıllar ile sınırlıdır. Bu ilginç tipte globus üzerinde yonca biçimli/süslemeli bir haç görülür. Dördüncü tip, III. Romanos (1028-1034) soliduslarında görülen globus üzerinde uzun haçlı bir asanın yer aldığı örnektir. Beşinci tip ise haçlı globusun haçının altında bir hilalin yer aldığı örneklerdir.¹⁵²

Konsülün otoritesini simgeleyen unsurlardan birisi olan *mappa*, esasında beyaz bir mendildir. Arena oyunlarında konsülün yere atmasıyla oyunun başladığını belirten bu eşya, gücü ve karar verici merciyi ifade eder. Konsül diptikonlarında konsüller genellikle sağ ellerinde mappa, sol ellerinde ise asa tutarken tasvir edilmişlerdir. 6. yüzyıl itibarıyla mappa imparatorluk nişanlarından birisi haline gelmiştir ve sikkeler üzerinde görülmüştür.¹⁵³

8. yüzyılda sikkeler üzerinde mappanın yerini *akakia* almıştır. Akakia kelime anlamı itibarıyla “saflık”, “hoşgörü” demektir. İmparatorun törenler esnasında içinde bir avuç toz içeren mor ipekten bu keseyi taşıdığı bilinmektedir. İmparatorun hoşgörüsünü sembolize eden akakia tıpkı mappa gibi sikkeler üzerinde tasvir edilerek kendine yer bulmuştur.¹⁵⁴

Asa tıpkı diğer imparatorluk nişanları gibi otorite ve gücün sembolü olarak karşımıza çıkar. Konsül asalarının kartal başlı olduğu, dönem diptikonlarında görülür.¹⁵⁵ 7. yüzyıl itibarıyla asaların üst kısımlarında kartalın yanı sıra haç figürü de görülmeye başlanır, asa kullanımının Bizans döneminde görece daha az olduğu bilinmektedir.¹⁵⁶

¹⁵¹ DOC 2/1, s.85-86.

¹⁵² DOC 3/1, s.131-132.

¹⁵³ Alexander P. Kazhdan, “Mappa”, *ODB, II*, New York, 1991, s.1294.

¹⁵⁴ Alexander P. Kazhdan, “Akakia”, *ODB, I*, New York, 1991, s.42.

¹⁵⁵ Alexander P. Kazhdan, “Scepter”, *ODB, III*, New York, 1991, s.1849.

¹⁵⁶ DOC 3/1, s.139-140.

Üzerine khristogram¹⁵⁷ işlenmiş askeri sancak *labarum* olarak adlandırılır.¹⁵⁸ Labarumun kökeni Kayserili Eusebius tarafından aktarılan MS. 311 yılında gerçekleşen MilvianKöprüsü Savaşı'na dayandırılır. Tanrı tarafından bu sembolü gören imparator I. Constantinus'un, kalkanlar ve lejyon sancaklarına bu sembolü işlettiği ve takip eden yüzyıllarda khristogram işli sancağın yaygınlaştığı görülür.¹⁵⁹ Yoğun olarak 4. yüzyılda sikkeler üzerinde kendine yer bulan labarum¹⁶⁰ ikinci yoğun kullanımını 11. yüzyıl sikkelerinde görür.¹⁶¹

Dini ve Çeşitli Tipler

Victoria, Yunan mitolojisindeki kanatlı zafer tanrıçasıdır. Roma döneminde Victoria imparatorun mutlak gücünün ve zaferinin simgesi olarak kendisine yer bulmuştur. Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla beraber pagan inanç zayıflamış ve pagan tanrılar ile kültler zamanla terk edilmiştir. Victoria kültü dini yanından ziyade imparatorluğun gücünü ve zaferini sembolize ederek politik bir duruş sergilediği için sikkeler üzerinde kullanılmaya devam etmiştir.¹⁶² Ayrıca Victoria'nın dönüşümü dini yönden de yansıtılmıştır, geç Roma sikkelerinde oturur şeklindeki tasvirlerinde kalkanında adak yazıları bulunurken Hristiyanlıkla beraber bu yazıların yerini khristogram almıştır.¹⁶³ Sikkeler üzerinde çoğunlukla ayakta tasvir edilen Victoria, bazen elinde çelenk ile imparatoru taçlandırırken, bazen otururken ve bir Chi-Ro kalkanını işlerken bazen de yürürken tasvir edilmiştir.¹⁶⁴

Melek tasviri, Victoria yerine sikkelerde kendine yer bulmuştur. 5. ve 7. yüzyıllar arasında çoğunlukla altın soliduslarda tercih edilen melek tasviri, sonraki yıllarda popülerliğini kaybeder.¹⁶⁵

Şehir kişileştirmeleri antik dönemde oldukça yaygın bir kullanımdır. Bizans döneminde ise başkentin sembolü olan pagan kültüre ait bu tasvir kullanılmaya devam etmiştir. Genellikle peplos ve pelerin giyen Konstantinopolis, başında miğferi, bir elinde

¹⁵⁷ Khristogram, Hz. İsa'nın adının monogramıdır. Chi (X) ve Rho (P) kısaltmaları iç içe geçerek monogramı oluşturur. Detaylı bilgi için Bkz: Wolfram Hörandner., A.W. Carl "Christogram", *ODB, I*, New York 1991, s.441.

¹⁵⁸ Z. D. Gökalp, age s.30.

¹⁵⁹ Timothy, E. Gregory., Anthony Cutler, "Labarum", *ODB, II*, New York 1991, s.1167.

¹⁶⁰ Örnekler için Bkz: Katalog No: 30, 39, 42, 78.

¹⁶¹ DOC 3/1, 134-135.

¹⁶² Alexander P. Kazhdan., Anthony Cutler, "Nike", *ODB, III*, New York 1991, s.1475.

¹⁶³ A. R. Bellinger., M. A. Berlincourt, "Victory as a Coin Type", *Numismatic Notes and Monographs*, 149, New York 1962, s.62-63.

¹⁶⁴ Z. D. Gökalp, age s.31.

¹⁶⁵ DOC 2/1, s.67.

mızrağı ve kalkanı diğer elinde ise haç ya da haçlı globus tutar vaziyette betimlenmiştir.¹⁶⁶

Hiz. İsa'nın adının monogramı olan *khristogram*,¹⁶⁷ Bizans sikkelerinde kullanılan bir diğer dini tasvirdir. İsa'nın zaferini simgeleyen khristogram, 4. ve 6. yüzyıllar arasında kötülüğe karşı koruyucu bir nişan ve imparatorluk zaferinin bir işareti olarak yaygın biçimde kullanılmıştır.¹⁶⁸

Hiz İsa'nın çarmıha gerilmesinin sembolü olan haç¹⁶⁹ Hristiyanlığın en önemli unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İsa'nın ölümüne karşı zaferini temsil eden haç imparatorlar içinse düşmanlara karşı kazanılan zaferin sembolü olmuştur.¹⁷⁰ Haç sikkeler üzerinde tek başına görünmesinin yanı sıra, globus ve asa üzerinde tamamlayıcı eleman olarak da sıkça görülmektedir. Bizans sikkelerinde dört ana tipte haç tasviri görülür. Bunlar; sade haç, patrik haçı, Latin haçı ve potent haçtır.¹⁷¹

İsa tasvirinin gelişimi tarihsel süreç içerisinde yavaş olmuştur. Buna bağlı olarak İsa tipi radikal değişikliklerden uzak tutularak, birbiri ile tutarlı bir kullanım sergilemiştir. İlk tasvirlerinde iyi çoban İsa olarak genç ve sakalsız tasvir edilen İsa daha sonraları Pantokrator tipinde sakallı ve daha kararlı bir duruş ile tasvir edilmiştir.¹⁷²

Sikkeler üzerinde İsa tasviri ilk kez imparator II. Theodosius'un (408-450) kızı Eudokia ve III. Valentinianus'un (422-462) evlilik töreni kutlamaları için basılan soliduslarda görülür. Bu dönemde sikkeler için ana tip olmayan İsa tasviri takip eden süreçte II. Iustinianos (685-711) döneminde sikkelerin ön yüzünde ana tip olarak görülmeye başlamıştır. Uzun saçlı ve sakallı "pantokrator" tipinde tasvirle başlayan bu süreç kısa saçlı ve sakallı, daha genç 'Suriye tipi' tasviriyle devam etmiştir.¹⁷³

9. ve 11. yüzyıllar arasında, II. Iustinianos dönemine nazaran İsa tipi çeşitlilik kazanmış ve iki ana tipin sayısı dokuza çıkmıştır.¹⁷⁴

Tip 1: İsa'nın 'Lir Arkalıklı Taht' üzerinde tasviri.¹⁷⁵

¹⁶⁶ Nilay Yılmaz Emre, *Bizans Sikkelerinde Dinsel Unsurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.63.

¹⁶⁷ Detaylı bilgi için Bkz: Wolfram Hörandner., A.W. Carl "Christogram", *ODB*, I, New York 1991, s.441.

¹⁶⁸ C. Ünal, *agt.*, s.397.

¹⁶⁹ Gerhard Podskalsky, "Cross", *ODB*, I, New York 1991, s.549.

¹⁷⁰ Meryem Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1, Ankara 1998, s.195.

¹⁷¹ Z. D. Gökalp, *age.*, s.33.

¹⁷² Nancy, P. Ševčenko, "Christ: Type of Christ", *ODB*, I, New York 1991, s.437.

¹⁷³ DOC 3/1, s.146.

¹⁷⁴ Z. Demirel Gökalp, *age.*, s.36.

Tip 2: İsa'nın 'Kare Arkalıklı Taht' üzerinde tasviri.¹⁷⁶

Tip 3: İsa'nın 'Arkalıksız Taht' üzerinde tasviri.

Tip 4: İsa'nın ayakta tasvir edildiği örnekler: Üç farklı tiptedir.

a- İsa, Khalkitis.¹⁷⁷

b- İsa, Souppedion.¹⁷⁸

c- İsa, Antiphonetes.¹⁷⁹

Tip 5: İsa'nın büst şeklinde cepheden, sol eli ile göğsünün altında kitap tutar vaziyette sağ elinin de kitaba doğru yönelir şekilde betimlendiği tasviri.

Tip 6: İsa'nın büst şeklinde cepheden, sol eli ile göğsünün altında kitap tutar vaziyette sağ elinin ise vücudunun önüne doğru yönelir şekilde betimlendiği tasviri.

Tip 7: İsa'nın büst şeklinde cepheden, sol elinden kitap tutar vaziyette, sağ eli ile pelerini kaldırır pozisyonda tasviri.

Tip 8: İsa cepheden, uzun saçlı ve sakallı vaziyette. Sağ el takdis işareti yapar sol elinde İncil tutar. En sık görülen tiptir. Pantokrator İsa tipi.¹⁸⁰

Tip 9: İsa'nın elinde bir rulo tutar vaziyette betimlendiği tasviri.

¹⁷⁵ Dört farklı tipte görülür; a- Sağ kol uzatılmış vaziyette, basit taht dizaynı. b- Sağ kol pelerin askısı içinde, el dışa dönük vaziyette, süslemeli taht dizaynı. c- Sağ kol uzatılmış vaziyette, süslemeli taht dizaynı. d- Sağ kol pelerin askısı içinde, el içe dönük vaziyette. Detaylar için Bkz: DOC 3/1, s. 154-158.

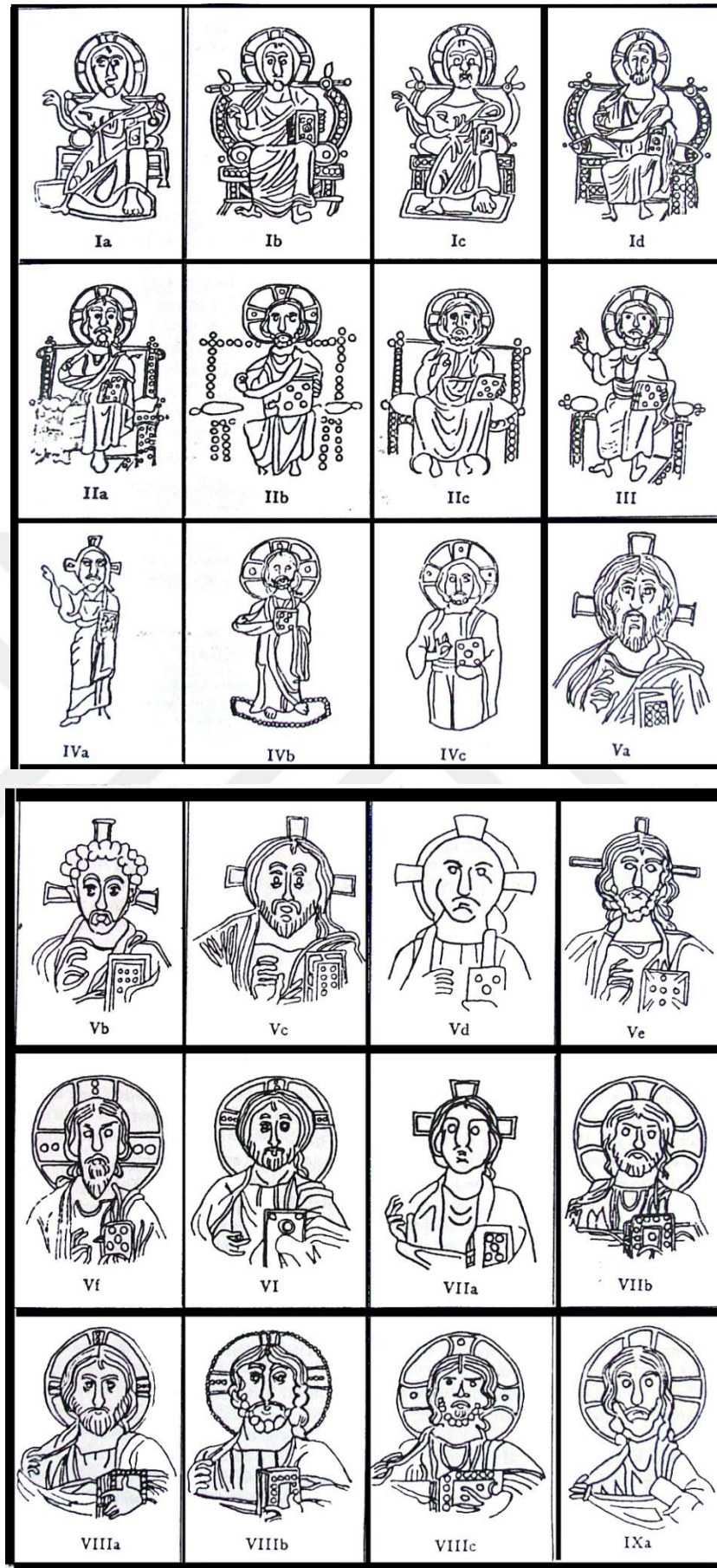
¹⁷⁶ Dört farklı tipte görülür; a- İsa hafif sağa dönük vaziyette, sağ eli pelerin askısı içinde, kitabı üst kısmından tutar. b- İsa hafif sağa dönük vaziyette, sağ eli pelerin askısı içinde, kitabı omurga kısmından tutar. c- İsa yüzü tam dönük cepheden, sağ eli vücudunun önünde ve omurgasından tutulan kitaba dönük vaziyette. d- İsa yüzü tam dönük cepheden, taht daha geniş ve alçak, sağ eli pelerin askısı içinde, kitabın detayları belirsiz. Detaylar için Bkz: DOC 3/1, s.158.

¹⁷⁷ İsa'nın Pantokrator tipinde, başında bir nimbus olmaksızın üç kolu görünen haç bulunan tasvirini içeren bu kullanımın adı, İstanbul'daki Büyük Saray'ın ana resmi tören girişinde yer alan İsa tasvirinden gelmektedir. İmparator II. Ioannes Dukas Vatatzes (1221-1254) sikkelerinde ayakta İsa Khalkitis tasviri görülür. Bu tasvirin Khora Kilisesi/Kariye Cami narteksindeki Deesis sahnesindeki İsa tasviri ile aynı olduğu gözlenmiştir. Detaylar için Bkz: C. Ünal, *agt.*, s.85-86; Nancy, P. Ševčenko, "Christ Chalkites", *ODB*, I, New York 1991, s.440; DOC 3/1, s.160-161.

¹⁷⁸ *Souppedion* kelimesi kürsü anlamına gelmektedir. Bu tasvir tipinde İsa ayakta bir kürsü üzerinde tasvir edilmiştir. İsa ayakta ve haç nimbuslu şekilde, sol eliyle kutsal kitap tutar vaziyette sağ eli ise üzerine giydiği tuniğin içinde tasvir edilmiştir. Detaylar için Bkz: DOC 3/1, s.162

¹⁷⁹ Kelime anlamı "cevap veren, garantör" olan Antiphonetes, İsa'nın dörtte üç tam boy tasvir edilmiş halidir. Ayakta ve haç nimbuslu olan İsa, sol elinde kutsal kitabı tutar vaziyette sağ eli ise takdis pozisyonundadır. Detaylar için Bkz: C. Ünal, *agt.*, s.353. ve Nancy, P. Ševčenko, "Christ Antiphonetes", *ODB*, I, New York 1991, s.439.

¹⁸⁰ Pantokrator, İsa'nın en yaygın şekilde kullanılan ve bilinen tasvir tipidir. Sert ve kararlı bir şekilde cepheden, uzun saçlı ve sakallıdır. Sağ elini takdis pozisyonunda kaldırırken, sol eliyle kutsal kitabı tutar vaziyettedir. Haçlı nimbuslu ya da nimbus olmadan sadece haçla tasvir edilir. Dönemin beğenisine göre daha merhametli ya da daha yargılayıcı tanrısal bir kimlik kazandırılabilir. Bkz: Nancy, P. Ševčenko, "Christ Pantokrator", *ODB*, I, New York 1991, s.438.

Şekil 16. İsa tasvirleri (DOC 3/1, s.152-153)

Meryem Tasviri, Hristiyan dünyası açısından önemli bir mevkiye sahip olan 'Theotokos / Tanrı Anası' unvanı ile anılan Meryem sikkelerde kendine önemli bir yer edinmiştir. Meryem Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'in koruyucusudur.¹⁸¹ Meryem tasviri büst olarak ilk kez imparator VI. Leon'un (886-912) soliduslarında görülmektedir. Meryem figürü orans duruşundadır.¹⁸² İsa ile birlikte sikkeler üzerinde en çok kullanılan dini tiptir. VII. Konstantinos (913-959) döneminde Nikopoios¹⁸³ olarak tasvir edildiği bilinmektedir.¹⁸⁴

Meryem genellikle hep aynı kıyafetlerle, uzun kollu bir tunik ve maphorion (pelerin) giyimli şekilde tasvir edilir. Bu pelerinin başını ve ayak bileklerini örttüğü gözlenir.

Meryem tasvirleri altı grup altında toplanır;¹⁸⁵

Tip 1: Orans duruşunda Meryem büstü. (Blakhernitissa)

Tip 2: Orans duruşunda ayakta Meryem.

Tip 3: Orans duruşunda Meryem büstü, göğsünde İsa madalyonu bulunur. (Episkepsis)

Tip 4: Meryem büstü İsa madalyonu tutar vaziyette. (Nikopoios)

Tip 5: Meryem ayakta çocuk İsa'yı tutar vaziyette. (Hodegetria)

Tip 6: Bir imparator ile birlikte Meryem, ya da ayakta iki figür/büst ile birlikte.

Aziz Tasvirleri, sikkeler üzerinde tasviri yapılan bir diğer grup Hristiyanlık adına martyr mertebesine ulaşmış azizlerdir. Diğer dini tiplere nazaran daha geç dönemde kendilerine yer bulmuşlardır. Tasviri yapılan ilk aziz, imparator Aleksandros'un solidusunda görülen ve imparatorla aynı ismi taşıyan Aziz Aleksandros'tur.¹⁸⁶ Tasviri yapılan diğer azizler;¹⁸⁷ Aziz Mikhael,¹⁸⁸ Aziz Andronikos, Aziz Demetrios,¹⁸⁹ Aziz Georgios, Aziz Theodoros,¹⁹⁰ Aziz Nikolaos,¹⁹¹ Aziz Tryphon'dur.

¹⁸¹ C. Ünal, *agt.*, s.65.

¹⁸² N.Y., Emre, *agt.*, s.66.

¹⁸³ Meryem'in göğsünde İsa figürlü madalyon taşıdığı tip.

¹⁸⁴ Z. D. Gökalp, *age.*, s.38.

¹⁸⁵ Detaylar için Bkz: DOC 3/1, s. 170. C. Ünal, *agt.*, s.158-248..

¹⁸⁶ N.Y., Emre, *agt.*, s.67.

¹⁸⁷ Z. Demirel Gökalp, *age.*, s.40-41. DOC 5/1, s.77-81.

¹⁸⁸ Alexander, P. Kazhdan., Nancy, P. Ševčenko, "Michael", *ODB, III*, New York, 1991, s.1360.

¹⁸⁹ Alexander, P. Kazhdan., Nancy, P. Ševčenko, "Demetrios of Thessalonike", *ODB, I*, New York, 1991, s.605-606.

¹⁹⁰ Alexander, P. Kazhdan., Nancy, P. Ševčenko, "Theodore Teron", *ODB, III*, New York, 1991, s.2048.

Bizans Dönemi Sikkelerinde Yazıtlar, Monogramlar ve Rakamlar

Bizans sikkeleri Roma sikkelerinin devamı niteliğinde oldukları için ilk etapta yazı dili Latince olarak devam etmiştir. Bu dönüşüm sürecinde 6. yüzyıl boyunca Latince kullanımı görülürken, 7. yüzyılın ikinci yarısında Latince ile birlikte Grekçe kullanıldığı da görülür.¹⁹² Yunanca ilk yazıtta, II Constans'ın (641-668) follislerinde rastlanır. Sikkeler üzerinde “en touto nika / bu işaret (khristogram) kazanır/fetheder”ibaresi yer alır.¹⁹³

Geç Roma sikkelerinin ön yüzlerinde görülen DN (Dominus Noster/Efendimiz), PF (Pius Felix/Dindar, talihli), PP (Perpetuus/Ebedi), AVG (Augustus/Kutsal) gibi Latince lejandların Bizans sikkelerinde kullanılmaya devam ettiği görülür. Takip eden süreçte bu tabirlerin yerini Grekçe sıfatlar ve unvanlar almaya başlamıştır. 8. yüzyıl itibariyle AVG (Augustus) yerine Basileos (Kral) daha sonra ise ΔΕΣΠΟΤΗΣ (Despotes) kullanılmıştır.¹⁹⁴

Latince kullanımı tıpkı ön yüzlerdeki gibi sikkelerin arka yüzlerinde de paralellik göstererek kullanılmaya devam etmiştir. VICTORIA AVGSTORVM (İmparatorların zaferi), GLORIA ROMANORVM (Romalıların ihtişamı), VRTS EXERCITI (Ordunun cesareti), FELicium TEMPorum REPARATIO (Mutlu zamanların yeniden inşası) gibi yazıtlar arka yüzlerde kendisine yer bulmuştur. 4. ve 5. yüzyıl sikkelerinde iktidarda olan imparator sayısı arka yüzdeki AVG(GG) lejantında yer alan G sayısı ile belirtilmiştir. Daha sonra ise standart bir kullanım haline dönüşmüş ve imparator sayısı gözetilmeksizin kullanılmıştır.¹⁹⁵

Uzun isim ya da sıfatların dar bir alanda kullanılabilmesi için monogramlar¹⁹⁶ kullanılmıştır. Sikkeler üzerinde ise kullanımı imparator adlarını ifade etmek içindir. 5. ve 6. yüzyıllarda nummuslar üzerinde görülen imparatorluk monogramları 7. yüzyılda daha yoğun şekilde sikkeler üzerinde kendine yer bulmuştur.¹⁹⁷

¹⁹¹ Alexander, P. Kazhdan., Nancy, P. Ševčenko, “Nicholas of Myra”, *ODB, II*, New York, 1991, s.1469-1470.

¹⁹² O. Tekin, 1999a, *age.*, s.34.

¹⁹³ C. Ünal, *agt.*, s.69.

¹⁹⁴ O. Tekin, 1999a, *age.*, s.35.

¹⁹⁵ P. Grierson, *age.*, s. 40.

¹⁹⁶ Monogram isim, unvan gibi sıfatları oluşturan bir dizi harfin kombinasyonu ile ortaya çıkan kısaltmadır. Mimari, kontrol damgaları, ağırlıklar, mühürler ve sikkeler gibi pek çok farklı alanda kullanıldığı bilinmektedir. Wolfram Hörandner, “Monogram”, *ODB, II*, New York 1991, s.1397-1398.

¹⁹⁷ DOC, 2/1, s.107.

Bizans sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan değer işaretleri, atölye numaraları ve basım tarihleri için Latince ya da Grekçe harf ve rakamlar kullanılmıştır.¹⁹⁸

Değer işaretleri için genel kullanım şu şekildedir;

M	: 40 Nummi.
K	: 20 Nummi.
I	: 10 Nummi.
Є	: 5 Nummi.
A	: 1 Nummi.

Atölye için kullanılan harfler şu şekildedir;

A	: 1 Numaralı Atölye.
B	: 2 Numaralı Atölye.
Γ	: 3 Numaralı Atölye.
Δ	: 4 Numaralı Atölye.
Є	: 5 Numaralı Atölye.
Z	: 6 Numaralı Atölye.
H	: 8 Numaralı Atölye.
I	: 10 Numaralı Atölye.

6. yüzyıl ve 8. yüzyıllar arası görülen, iktidar yılını gösteren sayılar şu şekildedir;

I	: 1. İktidar Yılı.
II	: 2. İktidar Yılı.
III	: 3. İktidar Yılı.
IIII	: 4. İktidar Yılı.
Ϟ	: 5. İktidar Yılı.
ϙ ya da ϞII	: 6. İktidar Yılı.
ϙI ya da ϞIII	: 7. İktidar Yılı.
ϙII ya da ϞIIII	: 8. İktidar Yılı.
ϙIII ya da ϞIIII	: 9. İktidar Yılı.
X	: 10. İktidar Yılı.

¹⁹⁸ David R. Sear, *Byzantine Coins and Their Values*, London, 1974, s.29; Z. D. Gökalp, *age.*, s.42. DOC, 2/1, s.103-107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. Olympos'ta Bulunan Roma Dönemi Öncesi Sikkeleri

Caria (Mylasa Sikkesi)

MÖ. 210-230

Öy. : Labrys.

Ay. : ΜΥΛΑΣΕΩΝ. Süslü trident.

1 Æ. 11 mm., 0.8 gr., ky.6.

Ref: BM Caria, XXI-16.

Env.no.: Oly.KB.2009/55

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.36 m.

Kragos (Muğla) / Likya Birlik Sikkesi

MÖ. 1. yüzyıl

Öy. : Defne çelenkli Apollo büstü, profilden sola.

Ay. : Defne çelengi içinde lir, iki yanında K P.

2 Æ1. 24 mm., 6.97 gr., ky. 3.

Ref: BM Lycia, XI-12; SNG von Aulock, 4309.

Env.no.: Oly.KB.2014/16

Buluntu Yeri: Kuzey Nekropol Caddesi, VI. No'lu Yapı Adası, Mekân II, Yüzey.

3.2. Olympos'ta Bulunan Roma Dönemi Sikkeleri

ANTONINUS PIUS

(MS. 138-161)

Öy. : ANTONINVS AVG TRP XXVI

Büst profilden sola, defne çelenkli.

Ay. : Kybele tahtta oturur, cepheden sağına, sağ elinde Nike heykelciği, sol elinde mızrak, iki yanında S C.

3 Æ1. 37 mm., 21.84 gr., ky.3.

Ref: RIC III, 29a.

Env.no.: Oly.KB.2011/108

Buluntu Yeri: S6- VI/G2, Köprü Caddesi, +2.19 m.

ALEXANDER SEVERUS

(MS. 222-235)

Sestertius

Öy. : I[MP] ALEXANDER [PIV]S A[VG]

Büst profilden sola, defne çelenkli, sol omzunda drape.

Ay. : P M TR [P] X [COS II]I PP

Sol Invictus ayakta cepheden, sağına bakar vaziyette, sol elinde kamçı, sağ eli havada, iki yanında SC.

4 Æ1. 31 mm., 21.1 gr., ky.6.

Ref: RIC IV/II, 535, s.113.

Env.no.: Oly.KB.2012/126

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 7, batı duvar önü, +6.06 m.

ULPIA SEVERINA (AURELIANUS'UN EŞİ)

(MS. 270-275)

Antoninianus, bronz üzerine gümüş kaplama.

Öy. : SEVERINA AVG

Büst profilden sola, diademli, drapeli, hilal üzerinde.

Ay. : CONCOR-DIAE MILITVM

Concordia ayakta sağına, ellerinde iki sancak.Kesimde:T[XXT].

5 Æ1. 24 mm., 3.22 gr., ky. 3.

Ref: RIC V/I, 134.

Env.no.: Oly.KB.2018/Çev-Düz.01

Buluntu Yeri: Episkopeion, Vestibulum doğu kenarı, +6.15/+3.94 m.

PROBUS

(MS. 276-282)

Tripolis

Antoninianus

Öy. : IMP C M AVR PROBVS P F AVG

İmparator büstü, sola, şua taçlı.

Ay. : CLEMENTI[A T]EMP

İmparator ayakta solda, kartal başlı kalkan tutar. Jupiter imparatora globus uzatır. Jupiter sağda asa tutar, çıplak fakat omuzlarından chlamys dökülür. Aşağıda yıldız. Kesimde: XXI.

6 Æ1. 22 mm., 5 gr., ky.6.

Ref: RIC V/II, V-14,15,16.

Env.no.: Oly.KB.2011/60

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 5, +6.12 m.

Öy. : IMPC MAVR PROBVS AVG

İmparator büstü sola, şua taçlı, drapeli kıyafet.

Ay. : CLEMENTIA TEMP

İmparator ayakta solda, kartal başlı kalkan tutar. Jupiter imparatora globus uzatır. Jupiter sağda asa tutar, çıplak fakat omuzlarından chlamys dökülür.

7 Æ1. 22.mm., 4.4 gr., ky.6

Ref: RIC V/II, V-15.

Env.no.: Oly.KB.2008/03

Buluntu Yeri: S8/V1, Mozaikli Yapı'ya dönen kanal, Yüzey.

Öy. : IMP C M AVR PROB[VS P F AVG]. Şua taçlı imparator büstü, sola.

Ay. : Okunmuyor.

8 Æ2. 20 mm., 2.07 gr., ky. 6.

Ref: RIC V/II, V-14,15,16.

Env.no.: Oly.KB.2012/46

Buluntu Yeri: S6/VI G1/H1, Köprü Caddesi, Ortaçağ Mekânı, +2.7 m.

Öy. : İmparator büstü profilden sola, şua taçlı.

Ay. : Lejand okunamaz durumda. Quadriga üzerinde Sol Invictus ayakta, cepheden, sağ el havada, sol elinde kamçı.

9 Æ2. 21 mm., 1.99 gr., ky. 6.

Ref: RIC V/II, V-10,12a.

Env.no.: Oly.KB.2017/22

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 12, +6.15 m.

MAXIMIANUS

(MS. 286-305)

Öy. : [IMP C M A] MAXI[MIANVS P F AVG]

İmparator büstü sola, ışınal taçlı, bol dökümlü kıyafet.

Ay. : [CONCORDIA MILITVM]

Maximianus ve Jüpiter birlikte globus tutar, globusun üzerinde Victoria.

10 Æ2. 20 mm., 2.22 gr., Ky. 3.

Ref: RIC V/II, 595.

Env.no.: Oly.KB.2012/14

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekan3D (Mekânın ortası), +5.85/+5.90 m.

I. LICINIUS

(MS. 308-324)

Nikomedia

Öy. : IMP C VAL LICIN LICINVS PF AVG

İmparator büstü sola, şua taçlı.

Ay. : IOVI CONSERVATORI

Jüpiter sağa dönük, sağ elinde üzerinde Victoria olan globus, sol elinde kartal başlı asa. Sağ elinin altında başıyla çelenk tutan kartal, sol elinin altında esir.

Esirin üzerinde X – III. Kesimde: SMHT.

MS. 321-324.

11 Æ2. 19 mm., 2.8gr., ky. 6.

Ref: RIC VII, XVII-51; XX-45.

Env.no.: Oly.KB.2011/66

Buluntu Yeri: S6- VI/H1, Köprü Caddesi, +3.12 m.

Öy. : IMP C VAL LICIN LICINVS P F AVG

İmparator büstü sola, defne yaprağı taçlı.

Ay. : IOVI CONS-[ER]VATORI

Jüpiter sağa dönük vaziyette, sağ elinde üzerinde Victoria olan globus, sol elinde kartal başlı asa tutmakta. Sağ elinin altında başıyla çelenk tutan kartal, sağda [X]/III. Kesimde:[SM]N.

12 Æ2. 19 mm., 2.7 gr., ky. 3.

Ref: RIC VII, XX-17.

Env.no.: Oly.KB.2019/61

Buluntu Yeri: Kuzey Nekropol Caddesi, Ada No IV, Avlunun Güneydoğu Köşesi, +3.72 m.

I. CONSTANTINUS

(MS. 306-337)

Antiochia

Öy. : DV CONSTANTINVS PT AVGG

İmparator büstü sola, örtülü.

Ay. : Solda VN- sağda MS

İmparator ayakta cepheden, başı sola dönük, pelerinli örtülü. Kesimde: SMANS.

13 Æ4. 14 mm., 1.4 gr., ky.3.

Ref: RIC VIII, 48.

Env.no.: Oly.KB.2012/275

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6/V1/G1/H1,Köprü Caddesi, Batı kanat mekân içi, +2.35 m.

Cyzicus

Öy. : VRBS ROMA

Roma büstü, profilden sağa, miğferli.

Ay. : Ayakta kurt, başı aşağı doğru eğilmiş vaziyette. Romus ve Romulus kurdu emiyor. Üzerinde iki yıldız. Kesimde: SMKA.

MS. 330-346.

14 Æ3. 18 mm., 2 gr., ky.3.

Ref: RIC VIII, 10,55.

Env.no.: Oly.KB.2012/308

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, M12/E5 (kuzeydoğu köşe), +6.15 m.

II. CONSTANTINUS

(MS. 337-340)

Antiochia

Öy. : CONSTANTINVS IVN NOBC

İmparator büstü sağa, diademli, pelerinli.

Ay. : PROVIDENTIAE CAESS

Dokuz sıra ve köşelerde iki muhafızlı kale, üzerinde yıldız, Kesimde: SMANT[Δ].

15 Æ2. 20 mm., 3.2 gr.,ky. 3.

Ref: RIC VII, 65-66.

Env.no.: Oly.KB.2012/208

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 6, Batı (mekânın güneyi), +5.95 m.

II. CONSTANTIVS

(MS. 337-361)

Alexandria

Öy. : D N CONSTAN-TIVS P F AVG

Büst profilden sola, diademli, zırhlı, pelerinli.

Ay. : FEL TEMPRE-PERATIO

Atından düşen düşmanını mızraklayan asker, miğferli, tunik ve zırh giyimli, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan ve sancak, ayağının altında düşmanın kalkanı, atından düşen başlıksız figür, başı geriye dönük, sakallı, başının üzerinde Γ. Kesimde: ALEB.

MS. 337-340.

16 Æ1. 22 mm., 5.20 gr., ky. 3.Of.: B

Ref: RIC VIII,77-80.

Env.no.: Oly.KB.2019/10

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11, doğu kısım, +3.16/+2.91 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : Ayakta iki asker, ortalarında standart. Askerler dış kenardaki elleriyle mızrak tutar, iç taraftaki elleriyle kalkanlarına dayanıyor. Kesimde: SMAL.

17 Æ4. 13 mm., 0.9 gr., ky. 3.

Ref: RIC VIII, 51,85,26,5,56.

Env.no.: Oly.KB.2012/245

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 17 (Sondaj), +6.27/+6.06 m.

Antiochia

Öy. : [DN] CONSTANT[IVS] PF AVG

İmparator büstü sola, diademli, paludementumlu.

Ay. : GLORIA EXERCITVS

Ayakta iki asker,ortada standard, askerler dıştaki elerliyle mızrak tutarken iç taraftaki elleriyle kalkanlarına dayanır vaziyette. Kesimde: ANTAΔ.

18 Æ3. 16 mm., 1.3 gr., ky.3.Of.: Δ

Ref: RIC VIII, 51.

Env.no.: Oly.KB.2012/304

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, M12/D6, +6.25 m.

Cyzicus

Öy. : FL IVL CONSTANTIVS NOB C

Büst sağa. İmparator defneyaprakları ile süslü diademli, giysisinin yakası drapeli.

Ay. : PROVIDEN-TIAE CAESS

Yedi sıra ve köşelerde iki muhafızlı kale, üzerinde yıldız. Kesimde: .M..

19 Æ2. 19 mm., 3.22 gr., ky. 3.

Ref: RIC VII, 56.

Env.no.: Oly.KB.2015/06 (Müzedeki Envanterlik Eserler içerisinde)

Buluntu Yeri: S6-VI/F1,Köprü Caddesi, +2.49 m.

Öy. : DN... İmparator büstü sola, diademli.

Ay. : [FEL TEM]P[RE-PARA]TIO

İmparator askeri kıyafetler ile sağda, atından yere düşmüş frig başlıklı düşmanına mızrak saplıyor, sol elinde kalkan.

20 Æ2. 19 mm., 2.6 gr., ky.6.

Ref: RIC VIII,77-80,102.

Env.no.: Oly.KB.2012/138

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 18 güneyi, +6.50 m.

Öy. : [D]N CONSTAN-TIVS PF [AVG]

İmparator büstü sola, diademli.

Ay. : [FEL TEMP REPARATIO]

İmparator askeri kıyafetler ile sağda, atından yere düşmüş frig başlıklı düşmanına mızrak saplıyor, sol elinde kalkan.

21 Æ2. 19 mm., 3 gr., ky.6.

Ref: RIC VIII, 81,82.

Env.no.: Oly.KB.2012/279

Buluntu Yeri:S6/V1/G1/H1,Köprü Caddesi, Batı kanat mekân içi, +2.35 m.

Öy. : DN CONSTAN[TIVS PF AVG]

İmparator büstü, sola, inci diademli.

Ay. : Çelenk içerisinde VOT-XX-MVLT-XXX.

22 Æ3. 15 mm., 1.7 gr., ky. 3.

Ref: RIC VIII, 59.

Env.no.: Oly.KB.2012/262

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 17 (Sondaj), +6.27/+6.06 m.

Öy. : DN CONSTAN-TIVS PF AVG

İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : Çelenk içerisinde [V]OT[X].

23 Æ3. 15 mm., 1.2 gr.,ky.6.

Ref: RIC VIII, 59,60,76.

Env.no.: Oly.KB.2012/292

Buluntu Yeri: S5/IX/D6, Giriş Kompleksi, Avlu kuzeydoğu duvar önü, +6.64 m.

Öy. : [D N C]ONSTAN[TIVS P F AVG]

Büst profilden sola, diademli.

Ay. : Çelenk içerisinde VOT / XX / MVLT / XXX.

24 Æ3. 18 mm., 0.85 gr., ky. 3.

Ref: RIC VIII, 59.

Env.no.: Oly. KB.2019/23

Buluntu Yeri: Episkopeion, Kuzey Ek Mekân 4'ün batı duvarı önü, +3.26/+2.71 m.

Öy. : C[O]NS[TANTIVS P F AVG]

Büst sola, diademli.

Ay. : Sağ elinde çelenk uzatan Victoria, yürür vaziyette.

25 Æ3. 17 mm., 0.98 gr., ky. 6.

Ref: RIC VIII, 31.

Env.no.: Oly.KB.2019/49-1

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11. +3.16/+2.96 m.

Öy. : [D N CONSTANTIVS P F AVG]

Büst sola, diademli.

Ay. : SPES [REIPVBLICE]

İmparator ayakta, başı sola dönük vaziyette, sağ elinde globus, sol elinde mızrak.

26 Æ3. 16 mm., 2.01 gr., ky. 6.

Ref: RIC VIII, 118.

Env.no.: Oly.KB.2019/57

Buluntu Yeri: Episkopeion, KEM 4 ile Atrium arasındaki mekânın kuzey duvarı üstü, +3.19 m.

Öy. : Büst profilden sola, diademli, zırhlı, pelerinli.

Ay. : [FEL TEMP] RE-PERATIO

Atından düşen düşmanını mızraklayan asker, miğferli, tunik ve zırh giyimli, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan ve sancak, ayağının altında düşmanın kalkanı, atından düşen figür başlıksız, sakallı, başı geriye dönük. Kesimde: S M.

27 Æ3. 17 mm., 2.08 gr., ky. 3.

Ref: RIC VIII, 92,99,107.

Env.no.: Oly.KB.2019/58

Buluntu Yeri: Episkopeion, KEM 5, +2.31/+2.43 m.

II. IULIANUS (APOSTOTA)

(MS. 361-363)

Alexandria

Öy. : [DN FL CL IVLI]ANVS PF AVG

Büst sağa, profilden, sakallı, diademli miğferli, elinde mızrak ve kalkan.

Ay. : Çelenk içerisindeki dört satırda; VOT [X] MVLT XX. Kesimde: AΛE Γ.

28 Æ2. 18 mm., 2.42 gr., ky. 6., Of.: Γ

Ref: RIC VIII, 91.

Env.no.: Oly.KB.2018/03

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak-Güney Mekân 4, +5.70/+6.30 m.

Öy. : İmparator büstü, sola.

Ay. : Çelenk içerisinde [V]OT X[X M]VLT XXX.

29 Æ3. 15 mm., 1.5 gr., ky.6.

Ref: RIC VIII, 324.

Env.no.: Oly.KB.2012/93

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 2, +6.00/+5.85 m.

VALENS

(MS. 364-378)

Siscia

Öy. : D N VAL[ENS PF AVG]

Büst sola, diademli.

Ay. : [SECVRITAS REIP]VBLICAE

Viktoria sağına yürür vaziyette, sağ elinde defne çelengi, sol elinde palmiye dalı, kanadının altında S. Kesimde: ASIS[C].

30 Æ3. 18 mm., 1.3 gr., ky.3., Of.: A

Ref: RIC IX, XV-13,15.

Env.no.: Oly.KB.2012/73

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 3 batısı, +7.36/+6.85 m.

Öy. : İmparator portresi, büst profilden sola, diademli.

Ay. : GLORIA [RO]-MA[NORUM]

İmparator ayakta cepheden, sağ eliyle esir tutar, sol elinde labarum.

31 Æ3. 17 mm., 1.65 gr., ky. 6.

Ref: RIC IX 7a.

Env.no.: Oly.KB.2019/29-1

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11, Ocağın güneybatısı, +3.06 m.

AELIA FLAVIA FLACILLA

(MS. 383-388)

Öy. : Büst, profilden sola, kolye ve aksesuar.

Ay. : Arkalıksız tahtta oturan Victoria profilden, kısa sütun üzerindeki XP haçlı çelengi tutar vaziyette.

32 Æ3. 17 mm., 3.0 gr., ky. 3.

Ref: RIC IX, XVI-8.

Env.no.: Oly.KB.2019/62-1

Buluntu Yeri: Akropol, Sağlamlaştırma Alanı, Kuzey duvarın ana gövdesi, +24.50 m.

II. VALENTINIANUS

(MS. 375-392)

Antiochia

Öy. : DN VALENTINIA[NVS IVN PF AVG]

İmparator büstü, sola.

Ay. : VRBS [ROMA]

Roma, miğferli ve zırhlı oturur vaziyette, sağ elinde Victorialı globus, sol elinde mızrak, sağda yıldız. Kesimde: ANTA.

33 Æ3. 18 mm., 2.2 gr., ky.6., Of.: A

Ref: RIC IX Antioch 51 type .

Env.no.: Oly.KB.2011/48

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 5, +6.20/+6.05 m.

Öy. : DN VA[LENTIANVS PF AVG]

Büst profilden, sola, diademli.

Ay. : [VOT / XX / MV]LT / XX.

34 Æ4. 12 mm., 0.61 gr., ky.6.

Ref: RIC IX, II-7,8, III-10.

Env.no.: Oly.KB.2014/13

Buluntu Yeri: Episkopeion, Peristylum Güney Portik, G3 Plankaresi, +4.18 m.

Öy. : [DN] VALENTINIANVS P[F] AV[G]

Büst profilden sola, diademli, drapeli.

Ay. : GLO[RIA] REIPVBLI[CAE]

İmparator ayakta cepheden, zırhlı, sağ elinde heykelcik (globus üzerinde phoenix?), sol eli esir üzerinde, kesim okunamıyor.

35 Æ4. 13 mm., 1.04 gr., ky. 6.

Ref: RIC IX, X-7,14,20.

Env.no.: Oly.KB.2018/Çev-Düz.02

Buluntu Yeri: 3 No'lu Kilise, Güney Nef, +4.50/+4.00 m.

I. THEODOSIUS

(MS. 379-395)

Constantinopolis

Öy. : DN [THE]OD[OSI]VS PF AVG

İmparator büstü profilden sola, sakallı, diademli.

Ay. : İmparator cepheden ayakta, sol eliyle kalkanına dayanır vaziyette, Victoria ayakta sağda, peblos giyimli sağ eliyle imparatora çelenk uzatır, sol eliyle hurma dalı tutar. Kesimde: [C]ONS.

36 Æ3. 18 mm., 2.24 gr., ky. 6.

Ref: RIC IX, X-19.

Env.no.: Oly.KB.2019/60-1

Buluntu Yeri: Akropol, Sağlamaştırma Alanı, Doğu iç duvar güneyi, +24.42/+24.00 m.

Thessalonica

Öy. : D N THEOD[OSI]VS

Büst profilden sola, diademli, zırhlı.

Ay. : SALUS R[EIPVBLICA]E

Victoria ayakta cepheden, başı soluna, sol eliyle esir tutar, solda haç. Kesimde: TES.

37 Æ4. 13 mm., 1.1 gr., ky. 6.

Ref: RIC IX 65b3.

Env.no.: Oly.KB.2009/07

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.47 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, miğferli ve diademli, mızrak ve kalkan tutar vaziyette.

Ay. : [GLORIA-RO]MANORVM

İmparator ayakta gemi üzerinde, sağ eli havada, dümende Victoria, solda çelenk.

Kesimde: M.

38 Æ1. 22 mm., 3.8 gr.,ky.3.

Ref: RIC IX, XVI-7.

Env.no.: Oly.KB.2012/293

Buluntu Yeri: S5/IX/D6, Giriş Kompleksi, +6.80/+6.62 m.

Öy. : DN THEO[DOSIVS]

Büst sola, profilden, diademli, zırhlı, paludamentumlu.

Ay. : Okunmuyor.

39 Æ4. 12 mm., 1.71 gr.

Ref: RIC IX, XVI-2,3.

Env.no.: Oly.KB.2018/33

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak, 2. Krepis önü (kapı eksen), +5.03/+4.14 m.

Öy. : İmparator büst sola, diademli.

Ay. : İmparator ayakta cepheden, sağ elinde labarum, sol elinde globus.

40 Æ4. 11 mm., 0.63 gr., ky. 3.

Ref: RIC IX, XII-19.

Env.no.: Oly.KB.2019/36-4

Buluntu Yeri: Episkopeion, Kuzey Stoa'nın doğusu ile vaftizhanenin kuzey duvarı arası, +2.86 / +2.56 m.

Öy. : DN THEO[DO]SIVS PF AVG

İmparator büstü, profilden, sola, diademli pelerinli, başının arkasında yıldız.

Ay. : İmparator ayakta cepheden solda, sağ eliyle mızrağını tutar, sol eliyle kalkanına yaslanır, sağında Victoria ayakta, başı sağa dönük, imparatoru taçlandırır, sağ elinde çelenk, sol elinde palmiye dalı.

41 Æ3. 15 mm., 1.5 gr.,ky.6.

Ref: RIC IX, X-19.

Env.no.: Oly.KB.2012/207

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 6 doğusu, +6.79 m.

AELIA EUDOXIA (ARCADIUS'UN EŞİ)

(MS. 395-404)

Öy. : AEL EVDO-[XIA AVG]

Büst sola, profilden, diademli, başının üzerinde çelenk tutan el.

Ay. : [GLORIA ROMANORVM]

İmparatoriçe tahtta cepheden, ellerini göğsünde kavuşturmuş, sağında haç.

42 Æ3. 16 mm., 1.15 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 78.

Env.no.: Oly.KB.2018/02

Buluntu Yeri: Kuzey Nekropol Caddesi, Tonoğlu Mezarın (Arazi deposunun güneyinde yer alan) doğusu, Yüzey.

ARCADIUS

(MS. 395-408)

Constantinopolis

Öy. : ARCADI-VS PF AVG

Büst profilden sola, diademli, zırhlı.

Ay. : [GLORI]A ROMANORVM

İmparator ayakta cepheden, başı sola, sağ elinde labarum, sol elinde globus.

Kesimde: CONS.

43 Æ1. 21 mm., 4.4 gr., ky.6.

Ref: RIC IX, 88b.

Env.no.: Oly.KB.2011/97

Buluntu Yeri: S6- VI/H1, Köprü Caddesi, +2.65 m.

Öy. : DN ARCADI-VS PF AVC

Büst profilden, sola, diademli, paludamentumlu.

Ay. : VIRTVS EXERCITI

İmparator ayakta cepheden, başı sola, zırhlı, paludamentumlu, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, Victoria ayakta sağına dönük, imparatoru taçlandırmakta, pebloslu, sol elinde palmiye dalı. Kesimde: CONSA.

MS. 401/403.

44 Æ2. 19 mm., 1.47 gr., ky. 6., Of.: A

Ref.: RIC X, 60a.

Env.no.: Oly.KB.2019/04

Buluntu Yeri: Tapınak, Pronaos'un doğu kanadı, +3.05 m.

Öy. : [ARCADI]VSPFAVG

Büst profilden, sola, diademli, zırhlı.

Ay. : VIRTVS EXERCITI

İmparator ayakta, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, solunda Victoria, imparatora sağ eliyle çelenk uzatır. Kesimde: CONS Γ.

45 Æ3. 16 mm., 1.72 gr. ky. 6., Of.: Γ

Ref.: RIC X, 60a.

Env.no.: Oly.KB.2014/04

Buluntu Yeri: Episkopeion, Peristylum, Doğu Portik, D3 Plankaresi, +4.13 m.

Öy. : [DN ARCADI]-VS PF AVG

Büst cepheden, miğferli, zırhlı, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan.

Ay. : Konstantinopolis tahtta oturur vaziyette, cepheden, sağ ayağı pruva üzerinde,

sol elinde Nike heykeli, sağ elinde asa.

46 Æ3. 16 mm., 2 gr., ky. 3.

Ref: RIC X, 7,8,8fn,9.

Env.no.: Oly.KB.2010/10

Buluntu Yeri: Episkopeion, Piskoposluk Kilisesi, Güney Mekân, +3.95 m.

Öy. : [DN A]RC[ADIVS PF AVG]

Büst profilden, sola, diademli, düz taranmış saçlı, paludamentumlu.

Ay. : İmparator ayakta cepheden, başı sola, zırhlı, paludamentumlu, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, Victoria ayakta sağına dönük, imparatoru çelenk uzatır, pebloslu, sol elinde palmiye dalı.

47 Æ3. 14 mm., 2.2 gr., ky.6.

Ref: RIC X, 60a.

Env.no.: Oly.KB.2012/124

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 7, +6.55 m.

Öy. : [DN ARC]ADIVS PF AVG

Büst sola, diademli.

Ay. : Victoria cepheden sağına yürür, başı sola, solunda esir tutar.

48 Æ4. 14 mm., 0.9 gr., ky. 3.

Ref: RIC IX, IX-16.

Env.no.: Oly.KB.2012/133

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 7, zemin altı, +6.22 m.

Öy. : DN ARCADIVS PF AVG

İmparator büstü sola, daidemli.

Ay. : [GLORIA] ROMANORVM

İmparator ayakta cepheden, sağ elinde labarum, sol elinde globus.

49 Æ1. 22 mm., 3.5 gr., ky.6.

Ref: RIC IX, 88b.

Env.no.: Oly.KB.2012/218

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 9, +6.10 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, çift sıra incili diademli.

Ay. : Ayakta imparator cepheden, baş sola, sağ elinde mızrak, sol eliyle yere dayadığı kalkanını tutar, Victoria ayakta, peblos giyimli, sağ eliyle imparatora çelenk uzatır.

50 Æ3. 17 mm., 1.77 gr., ky.6.

Ref: RIC X, 60a.

Env.no.: Oly.KB.2015/20

Buluntu Yeri: Episkopeion, Vestibulum, Kuzey stylobatın batı ucu, +4.20 m.

HONORIUS**(MS. 395-423)****Antiochia****Öy.** : D N HO[NORI-VS P F AVG]

Büst profilden sola, diademli, zırhlı.

Ay. : VIRTU[S EXERCITI]

İmparator ayakta cepheden, başı sola, zırhlı, pelerinli, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, Victoria sağına yürür ve imparatora çelenk uzatır, pebloslu, sol elinde palmiye dalı. Kesimde: ANTT.

51 Æ2. 19 mm., 2.74 gr., ky. 6., Of.: Γ

Ref: RIC X, 72.

Env.no.: Oly.KB.2019/11

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11, Güneybatı sondaj, +3.16/+2.86 m.

Öy. : DN HONORI-[VS PF AVG]

İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : VIRTUS EXERCITI

İmparator ayakta, cepheden, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, Victoria sağına, çelenk uzatır vaziyette. Kesimde: AN[T] Δ.

52 Æ3. 16 mm., 2 gr., ky.6., Of.: Δ

Ref: RIC X, 72.

Env.no.: Oly.KB.2010/09

Buluntu Yeri: S8-VI, Antimachos Lahdi, Batı Cephe, +4.55 m.

Öy. : Lejant okunmuyor. Büst sola, profilden, diademli, paludamentumlu.**Ay.** : İmparator solda, ayakta, profilden, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, solunda Victoria sağa adım atar vaziyette 3/4 cepheden, sağ eliyle imparatora çelenk uzatır. Kesim okunmuyor.**53** Æ3. 16 mm., 1.68 gr., ky.6.

Ref: RIC X, 72,76.

Env.no.: Oly.KB.2018/24

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak, Pronaosun Doğusu(Koridor), +5.18/+5.11 m.

Öy. : [DN HONORI-VS PF AVG]

Büst sola, diademli, zırhlı, paludamentumlu.

Ay. : [VIRTUS-EXERCITI]

İmparator solda, ayakta, cepheden, sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan, solunda Victoria sağa adım atar vaziyette, 3/4 cepheden, sağ eliyle imparatora çelenk uzatır. Kesim okunmuyor.

54 Æ3. 17 mm., 1.87 gr., ky.6.

Ref: RIC X, 72,76.

Env.no.: Oly.KB.2018/25

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak- Pronaos Doğusu (Koridor), +5.18/+5.11 m.

Öy. : Büst sola, diademli.

Ay. : Victoria ayakta sola yürür vaziyette, başı sola dönük, sağ elinde globus, sol eliyle esir başı tutar vaziyette.

55 Æ3. 15 mm., 2.13 gr., ky. 3.

Ref: RIC IX, 90.

Env.no.: Oly.KB.2019/38-1

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in güneybatı kısmı, +3.06/+2.96 m.

II. THEODOSIUS

(MS. 408-450)

Antiochia

Öy. : D N THEODO-[SIV]S P F AVG

İmparator büstü sola, diademli, başının arkasında yıldız.

Ay. : GLORI-A ROMA-NORVM

Arcadius, Honorius ve Theodosius ayakta cepheden, ellerinde mızrak, dıştaki iki figürde hem mızrak hem kalkan. Kesimde: ANT[Γ].

56 Æ3. 14 mm., 1.2 gr., ky.3., Of.: Γ

Ref: RIC X, 151,152,153,154,155.

Env.no.: Oly.KB.2012/75

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.10/+6.01 m.

Öy. : [D N THEODO-SI]VS P F AVG

Büst sola, diademli.

Ay. : Arcadius, Honorius ve Theodosius ayakta cepheden, ellerinde mızrak, dıştaki iki figürde hem mızrak hem kalkan. Kesimde: [A]NTT.

57 Æ4. 13 mm., 1.79 gr., ky. 3., Of.: Γ

Ref: RIC X, 155.

Env.no.: Oly.KB.2009/52

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.86 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : Arcadius, Honorius ve Theodosius ayakta cepheden, ellerinde mızrak, ortadakinde mızrak ve globus, dıştaki iki figürde mızrak ve kalkan.

58 Æ3. 15 mm., 0.6 gr., ky. 3.

Ref: RIC X, 151,152,153,154,155.

Env.no.: Oly.KB.2009/09

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.45 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : İmparator ayakta cepheden soluna yürür, sağ eliyle esir tutar.

59 Æ3. 16 mm., 1.78 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 283,284,1912.

Env.no.: Oly.KB.2009/30

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.40 m.

Öy. : Büst sola, diademli.

Ay. : Arcadius, Honorius ve Theodosius ayakta cepheden, ellerinde mızrak, dıştaki iki figürde hem mızrak hem kalkan, ortadakinde mızrak ve globus.

60 Æ3. 15 mm., 0.87 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 151,152,153,154,155.

Env.no.: Oly.KB.2019/34-3

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in batı kısmı, +3.16/+2.96 m.

Öy. : Büst sola.

Ay. : Arcadius, Honorius ve Theodosius ayakta cepheden, ellerinde mızrak, dıştaki iki figürde hem mızrak hem kalkan, ortadakinde mızrak ve globus.

61 Æ4. 13 mm., 1.39 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 151,152,153,154,155.

Env.no.: Oly.KB.2019/48-2

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in batı kısmı, +3.16/+2.96 m.

MARCIANUS

(MS. 450-457)

Öy. : İmparator büstü profilden, sola.

Ay. : Marcianus monogramı.

62 Æ4. 11 mm., 1.1 gr.,ky.6.

Ref: RIC X, 556,564.

Env.no.: Oly.KB.2012/216

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 6 doğusu, +6.15/+6.10 m.

I. LEO

(MS. 457-474)

Constantinopolis

Öy. : S PF

İmparator portresi.

Ay. : İmparator ayakta, cepheden, sağ elinde asa, sol eliyle esir tutmakta. Kesimde: CO.

63 Æ4. 14 mm., 0.84 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 710, 711.

Env.no.: Oly.KB.2019/09

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in doğu kısmı, +3.16/+2.96 m.

Öy. : İmparator büstü sola, diademli.

Ay. : Victoria ayakta cepheden, başı sağa, sağ elinde defne çelengi.

64 Æ4. 10 mm., 1 gr., ky.6.

Ref: RIC X, 635.

Env.no.: Oly.KB.2012/122

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 7, +6.63 m.

Öy. : İmparator büstü sola.

Ay. : Çelenk içerisinde aslan figürü cepheden, sağa, başı geriye dönük.

65 Æ4. 12 mm., 1.26 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 666.

Env.no.: Oly.KB.2015/23

Buluntu Yeri: Episkopeion, Vestibulum, +4.20 m.

Öy. : D N

Büst profilden sola, diademli.

Ay. : Okunmuyor.

66 Æ4. 12 mm., 1.15 gr.

Ref: RIC X, 678/724.

Env.no.: Oly.KB.2019/25-5

Buluntu Yeri: Buluntu Yeri: Episkopeion, Kuzey Stoa'nın doğusu ile vaftizhanenin kuzey duvarı arası (batı), +2.86/+2.46 m.

Öy. : D NS AVG

Büst profilden sola, diademli.

Ay. : Çelenk içerisinde haç.

67 Æ4. 12 mm., 1.12 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 614,615.

Env.no.: Oly.KB.2019/25-8

Buluntu Yeri: Buluntu Yeri: Episkopeion, Kuzey Stoa'nın doğusu ile vaftizhanenin kuzey duvarı arası (batı), +2.86/+2.46 m.

Öy. : Okunmuyor.

Ay. : I. Leo monogramı.

68 Æ4. 08 mm., 0.52 gr.,

Ref: RIC X, 693.

Env.no.: Oly.KB.2019/54-1

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11, Güneybatı Köşe, +2.91 m.

ZENON**(MS. 474-491)**

Öy. : Okunmuyor

Ay. : Cepheden kartal tasviri, üzerinde haç.

69 Æ4. 11 mm., 2 gr., ky.3.

Ref: RIC X, 3624.

Env.no.: Oly.KB.2011/85

Buluntu Yeri: S6- VI/H2, +2.60/+2.32 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli.

Ay. : Ayakta sağına yürür vaziyette Victoria, sağ kol dirsekten kırık havada, sol eliyle yerde esir tutmakta.

70 Æ4. 13 mm., 0.55 gr., ky. 6.

Ref: RIC X, 947,949,951.

Env.no.: Oly.KB.2015/11

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi S6-VI/E1, +2.60/+2.50 m.

3.3. Olympos'ta Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri

I. IUSTINUS

(MS. 518-527)

Constantinopolis

40 Nummi

Öy. : DN IVS[TI]NVS PP AVC

İmparator büstü sola, diademli.

Ay. : Ortada M, iki yanında yıldız, üzerinde haç. Kesimde: COM.

71 Æ1. 30 mm., 16.7 gr., ky.3.

Ref: DOC 1, VII-8.

Env.no.: Oly.KB.2012/212

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 6 batısı, +5.95/+5.97 m.

Yay.: Demirel-Gökalp, Z. (2016), "Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları", *Phaselis*, II, 323-337, Katalog No.1.

Öy. : DN IVSTI[NVS PP AVG]

İmparator büstü, sola.

Ay. : Ortada M, solunda ve sağında yıldız, üstünde haç, altında €.

72 Æ1. 31 mm., 13.6 gr., ky.3., Of.: €

Ref: DOC 1, VII-8e.3.

Env.no.: Oly.KB.2012/204

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 4, Güneybatı Köşe, +6.35/+6.40 m.

Yay.: Demirel-Gökalp, Z. (2016), "Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları", *Phaselis*, II, 323-337, Katalog No.3.

Öy. : DN IVS[TINVS PP AVG]

İmparator büstü, sola.

Ay. : Ortada M, üzerinde haç, altında B, solunda yıldız, sağında yıldız?. Kesimde: CON.

73 Æ1. 31 mm., 14.5 gr., ky. 6., O.: B

Ref: DOC 1, VII-8b.1.

Env.no.: Oly.KB.2012/309

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 12, +6.13 m.

Yay.: Demirel-Gökalp, Z. (2016), “Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları”, *Phaselis*, II, 323-337, Katalog No.2.

Öy. : N IVST[I]NVS PP AVG

İmparator büstü sola, diademli.

Ay. : Ortada M.

74 Æ1. 32 mm., 17.1 gr., ky.6.

Ref: DOC 1, VII-8/11.

Env.no.: Oly.KB.2012/284

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6-V1/G1/H1, Roma Caddesi, Ortaçağ Mekânı, +2.37 m.

Yay.: Demirel-Gökalp, Z. (2016), “Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları”, *Phaselis*, II, 323-337, Katalog No.4.

I. IUSTINIANUS

(MS. 527-565)

Constantinopolis

40 Nummi

Öy. : DN IVSTINI-ANVS PP AVC

Büst cepheden, miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol elinde kalkan, sağda haç.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X / III, altında Γ. Kesimde: CON.

MS. 539/540.

75 Æ1. 37 mm., 21.84 gr., ky.6., Yıl: 13, Of.: Γ

Ref: DOC 1, XVI-38c.3.

Env.no.: Oly.KB.2011/107

Buluntu Yeri: S6- VI/H1, +2.72 m.

Öy. : DN [I]VSTIN[IANVS PP AVG]

İmparator büstü, cepheden, sol elinde haçlı globus, sağda haç.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X/Ç/III, altında Γ. Kesimde: CON.

MS. 546.

76 Æ1. 34 mm., 20.5 gr., ky. 6., Yıl: 19, Of.: Γ

Ref: DOC 1, XIX-43d.2.

Env.no.: Oly.KB.2012/220

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân17, +6.61 m.

Öy. : DN I[VSTINI-A]NVS PP AV

Büst cepheden, miğferli, zırhlı, sağ elinde globus, sol elinde kalkan, sağda haç.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X/X/I, altında A, Kesimde: CON.

MS. 548.

77 Æ1. 36 mm., 19.9 gr., ky.6., Yıl: 21, Of.: A

Ref: DOC 1, XX-50a.

Env.no.: Oly.KB.2011/69

Buluntu Yeri: S6- VI/H2, +2.60 m.

Nikomedia

40 Nummi

Öy. : [D]NIVS[TINI-ANVS]PP AV

Büst cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı ve kalkanlı, kalkan üzerinde süvari betimi, sağ elinde haçlı globus, sağda haç.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, altında Δ, sağında X/X/X/II. Kesimde: NIKO.

MS. 559

78 Æ1. 32 mm., 17.7 gr., ky.6., Yıl: 32, Of.: Δ

Ref.: DOC 1, XXIX-138a.1.

Env.no.: Oly.KB.2012/310

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, E6-M8, +6.20/+6.10 m.

Antiochia

20 Nummi

Öy. : Büst cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı ve kalkanlı, kalkan üzerinde süvari betimi, sağ elinde haçlı globus, sağda haç.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında XXX/III, altında B.

MS. 564/565.

79 Æ1. 26 mm., 9 gr., ky.3., Yıl: 38, Of.: B

Ref: DOC 1, XL-249.

Env.no.: Oly.KB.2011/70

Buluntu Yeri: S6- VI/H2, +2.60 m.

Thessalonica

20 Nummi

Öy. : DN IVSTI-[NIAN]VS [PP AVG]

Büst cepheden, tüy sorguçlu diademli miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol elinde kalkan.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üstünde haç, sağında Δ. Kesimde: TES.

80 Æ1. 22 mm., 6.35 gr., ky. 6., Of.: Δ

Ref: DOC 1, XXIV-104,105,106.

Env.no.: Oly.KB.2019/07

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak, Pronaos'un doğusu, Yüzey.

Decanummium /10 Nummi

Öy. : İmparator büstü sola.

Ay. : Ortada I, solunda A/N/N/O, üstünde haç, sağında X/X/X. Kesimde: ..N.

MS. 557.

81 Æ3. 16 mm., 2.6 gr., ky.3., Yıl: 30

Ref: DOC 1, XL-256.1,259.2.

Env.no.: Oly.KB.2012/182

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 3, Doğu(eşik üstü), +6.24 m.

Kartaca

Nummi

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli, pelerinli.

Ay. : Çelenk içerisinde VOT / XIII.

82 Æ4. 10 mm., 0.6 gr., ky. 3, Yıl: 13

Ref: SB 278 - DOC 1, XLIII-302.1.

Env.no.: Oly.KB.2009/10

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.45 m.

Öy. : İmparator büstü, sola, diademli, pelerinli.

Ay. : Çelenk içerisinde büyük A.

83 Æ4. 11 mm., 1 gr., ky. 6.

Ref: SB 281 - DOC 1, XLIV-309.

Env.no.: Oly.KB.2009/29

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.38 m.

Öy. : İmparator büstü, profilden, sola.

Ay. :Khristogram.

84 Æ4. 11 mm., 0.57 gr., ky.3.

Ref: DOC 1, XLVI-338.2.

Env.no.: Oly.KB.2018/49

Buluntu Yeri: 3 No'lu Kilise, Güney nef ortası, G7 Plankaresi, +4.23 m.

II. IUSTINUS

(MS. 565-578)

Constantinopolis

40 Nummi

Öy. : IVSTINVS PP AV

II. Iustinus ve Sophia tahtta, cepheden, II. Iustinus'un sağ elinde haçlı globus, Sophia'nın sağ elinde haçlı asa, her ikisi denimbuslu.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üstünde haç, sağında 'P', altında Δ. Kesimde: CON.

MS. 571.

85 Æ1. 29 mm., 9 gr., ky.6., Yıl: 6, Of: Δ

Ref: DOC 1, L-29a.

Env.no.: Oly.KB.2012/194

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 3 doğusu (güneybatı köşe seki üstü), +6.24 m.

Öy. : DN IVSTI-NVS PP A

II. Iustin solda tahtta, nimbuslu, taçlı, tunik ve khlamys giyimli, sağ elinde haçlı globus, sol elinde asa, solunda tahtta Sophia, nimbuslu, taçlı, sol elinde asa.

Ay. : M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X, altında €.Kesimde: CON.

MS. 575.

86 Æ1. 29 mm., 12.82 gr., ky.3., Yıl: 10, Of.: €

Ref: DOC 1, LI-38e.1, 39c.

Env.no.: Oly.KB.2018/45

Buluntu Yeri: 3 No'lu Kilise, Güney nef ortası, G7 Plankaresi, +4.26 m.

Antiochia

40 Nummi

Öy. : İmparator ve imparatoriçe tahta oturur vaziyette, cepheden, nimbuslu. Ortalarında haçlı globusu tutar vaziyette, her ikisi de haçlı asa tutuyor.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/[O], üzerinde haç, altında Γ, sağında X. Kesimde: THEUP.

MS. 575.

87 Æ1. 29 mm., 10.6 gr., ky.6., Yıl: 10, Of.: Γ

Ref: DOC 1, LVI-157a.2.

Env.no.: Oly.KB.2012/276

Buluntu Yeri: S6/V1, Köprü Caddesi, Batı kanat mekân içi, +2.50 m.

Nikomedia

40 Nummi

Öy. : IVS[TINVS]PF AVG

Iustin ve Sophia tahtta oturur vaziyette cepheden, sağda imparator,sağ elinde haçlı globus, solda imparatoriçe.

Ay. : Ortada M, solunda [A/N/N/]O, üzerinde haç, sağında [X/I/I], altında Γ. Kesimde: NIKO.

MS. 577.

88 Æ1. 30 mm., 13.4 gr., ky.6., Of.: Γ

Ref: DOC 1, LIV-99/102.

Env.no.: Oly.KB.2012/283

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6-V1/F1, +2.27 m.

Constantinopolis

20 Nummi

Öy. : DN VSTI

İmparator Iustin ve Sophia cepheden tahtta oturur vaziyette, her ikisi de nimbuslu ve taçlı, Iustin pallium giyimli, sağ elinde haçlı globus, Sophia'nın sağ elinde haçlı asa.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde christogram, sağında ζ, altında Γ.

MS. 571.

89 Æ1. 24 mm., 7.20 gr., ky. 3., Yıl: 6, Of.: Γ

Ref: DOC 1, LI-49c,50.

Env.no.: Oly.KB.2017/07

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak, Stylobat doğusu, 2. Kaide üzeri, +5.65 m.

Nikomedea

20 Nummi

Öy. : Tahtta oturan Iustin ve Sophia.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında II/II. Kesimde: NI.

MS. 569.

90 Æ1. 22 mm., 5.1 gr., ky.6., Yıl: 4

Ref: DOC 1, LIV-106.2.

Env.no.: Oly.KB.2012/299

Buluntu Yeri: S5/IX/D6, Giriş Kompleksi, +6.72 m.

Öy. : Lejand okunamaz durumda. İmparator Iustin ve Sophia tahtta, ikisi de nimbuslu, ortalarında haçlı asa tutarlar, başlarının arasında haç.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, sağında ζII. Kesimde: NI.

MS. 573.

91 Æ2. 20 mm., 4.97 gr., ky. 6., Yıl: 8

Ref: DOC 1, LV-110.1, 114.

Env.no.: Oly.KB.2015/21 (Müzedeki Envanterlik Eserler içerisinde)

Buluntu Yeri: Episkopeion, Vestibulum, Kuzey Portik, +4.15 m.

Thessalonica

20 Nummi

Öy. : Büst cepheden, miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol elinde kalkan.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında III, altında T€[S].

MS. 568.

92 Æ1. 22 mm., 5.99 gr., ky. 6., Yıl: 3

Ref: DOC 1, LII-63.3.

Env.no.: Oly.KB.2018/46

Buluntu Yeri: 3 No'lu Kilise, Güney nef ortası, G8 Plankaresi, +4.09 m.

20 Nummi

Öy. : DN IVSTI-[NVS P A]VC

Iustin solda tahtta, nimbuslu, tunik ve khlamys giyimli, sağ elinde asa, solunda tahtta Sophia, nimbuslu, ortalarında globus ve haçlı asa.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında II/III, altında Δ.

MS. 570.

93 Æ1. 24 mm., 8.02 gr., ky.3, Yıl: 5, Of.: Δ

Ref: DOC 1, LII-62.4, 63.3.

Env.no.: Oly.KB.2018/27

Buluntu Yeri: Episkopeion, Tapınak, Pronaosun Doğusundaki Stoa, Stylobat üzeri, +5.40 m.

Öy. : İmparator tahtta solda, sağdaki figür olasılıkla Sophia.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üstünde haç, sağında 'Ϸ'. Kesimde: Γ.

MS. 571.

94 Æ1. 25 mm., 5.8 gr., ky.3., Yıl: 6, Of.: Γ

Ref: DOC 1, LII-68.

Env.no.: Oly.KB.2012/195

Buluntu Yeri: S5/IX, Giriş Kompleksi, Mekân 3, Doğu (eşik üstü), +6.24 m.

Öy. : Iustin solda tahtta, nimbuslu, tunik ve khlamys giyimli, sağ elinde asa, solunda tahtta Sophia, nimbuslu, ortalarında globus ve haçlı asa.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X, altında Δ.

MS. 575.

- 95** Æ1. 25 mm., 7.82 gr., ky.6., Yıl: 10, Of.: Δ
 Ref: DOC 1, LIII-77,78,79,80,81.
 Env.no.: Oly.KB.2009/35
 Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 8, +6.36 m.

Pentanummium / 5 Nummi

Öy. : Monogram (Seartype 9)

Ay. : Büyük E, sağında haç.

- 96** Æ3 17 mm., 1.35 gr. ky.3.

Ref: DOC 1, LII-60c.3.

Env.no.: Oly.KB.2011/10

Buluntu Yeri: S6-VI/H2, +2.60 m.

Öy. : Monogram.

Ay. : Büyük E.

- 97** Æ4. 9 mm., 1.20 gr., ky. 6.

Ref: DOC 1, LII-60e.5.

Env.no.: Oly.KB.2019/34-2

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in batı kısmı, +3.16 / +2.96 m.

II. TIBERIUS

(MS. 578-582)

Nikomedia

40 Nummi

Öy. : Büst cepheden, taçlı, konsül giyimli, sağ elinde mappa, sol elinde kartal figürlü asa.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında ÇI. Kesimde: NIKOΔ.

MS. 580.

- 98** Æ1., 26 mm., 11 gr., ky.6., Yıl: 7, Of.: Δ

Ref: DOC 1, LXIII-30a.1.

Env.no.: Oly.KB.2019/13

Buluntu Yeri: Episkopeion, Kuzey stoanın doğusu, +3.26 / +2.91 m.

MAURICIUS TIBERIUS**(MS. 582-602)****Antiochia****40 Nummi**

Öy. : D N MAURI-C N P AVT

Büst cepheden, taçlı, konsül kıyafetli, sağ elinde mappa, sol elinde kartal figürlü asa.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X/III, altında Γ. Kesimde: THEUP'.

MS. 596.

99 Æ1. 27 mm., 10.98 gr., ky. 6., Yıl: 14, Of.: Γ

Ref: DOC1, LXXV-169.

Env.no.: Oly.KB.2019/12

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11, Güney koridor, +3.26 / +2.96 m.

Öy. : D N MAVR

Büst cepheden, diademli, konsül kıyafetli, sağ elinde mappa, sol elinde kartallı asa.

Ay. : Ortada M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında X/XI, altında Є. Kesimde: THEUP.

MS. 602.

100 Æ1. 28 mm., 9.9 gr., ky.6., Yıl: 21, Of.: Є

Ref: DOC1, LXXV-178.

Env.no.: Oly.KB.2011/84

Buluntu Yeri: S6- VI/H1, +2.72/+2.55 m.

Nikomedia**40 Nummi**

Öy. : [DN] MAV-PI TIB

Büst cepheden, miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda kalkan.

Ay. : M, solunda A/N/N/O, üzerinde haç, sağında ¶. Kesimde: NIKO.

MS. 588.

101 Æ1. 28 mm., 10.45 gr., ky. 6., Yıl: 6

Ref: DOC 1, LXX-95a, 96a.3, 97a.

Env.no.: Oly.KB.2018/57

Buluntu Yeri: 3 No'lu Kilise, Güney nef, +4.00/+3.85 m.

PHOCAS

(MS. 602-610)

Constantinopolis

20 Nummi

Öy. : DN FOCA PP AVG

Solda Focas, ayakta, haçlı taç ve khlamys giyimli, sağ elinde haçlı globus, sağda Leontia, ayakta, sağ elinde çapraz haçlı asa, başları arasında haç.

Ay. : Ortada XX, üzerinde haç. Kesimde: CO[N] ve sonda ofis harfi (Tip 1).

MS. 602/603.

102 Æ1. 25 mm., 6.5 gr., ky.3.

Ref: DOC 2/1, 34.

Env.no.: Oly.KB.2011/88

Buluntu Yeri: S6-VI/H1, +2.72/+2.55 m.

Nikomedia

20 Nummi

Öy. : D[N F]OCA

Büst cepheden, taçlı, çapraz drapeli kıyafet giyimli, sağ elinde mappa, sol elinde haç.

Ay. : XX, üstünde haç, sağında II. Kesimde: NIKO.

MS. 604

103 Æ1. 24 mm., 5.33 gr., ky. 6., Yıl: 2

Ref: DOC 2/1, IV-64a, 64c.

Env.no.: Oly.KB.2019/08

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in doğu kısmı, +3.16/+2.96 m.

Öy. : ∂Mfocas

Büst cepheden, haçlı taç ve konsül kıyafetli, sol elinde haç.

Ay. : Ortada XX, yukarıda haç, sağda Ç. Kesimde: NIKO.

MS. 607.

104 Æ1. 21 mm., 4.6 gr.,ky.6., Yıl: 6

Ref: DOC 2/1, IV-67.2.

Env.no.: Oly.KB.2011/59

Buluntu Yeri: S5-IX, Giriş Kompleksi, Mekân 5, +6.20/+6.10 m.

HERACLIUS

(MS. 610-641)

40 Nummi

Öy. :C PERP AVG

Büst cepheden, haçlı diademli, sol elinde kalkan.

Ay. : Ortada M, sağında A/N/N/O, üzerinde haç, solunda II/I, altında Δ.

MS. 612/613.

105 Æ1. 30 mm., 10.52 gr., ky. 3., Yıl: 3, Of.: Δ

Ref: DOC 2/1, XI-71a.1.

Env.no.: Oly.KB.2019/34-1

Buluntu Yeri: Episkopeion, Mekân 11'in batı kısmı, +3.16/+2.96 m.

20 Nummi

Öy. : Heraclius ve Heraclius Constantinus cepheden, haçlı globus tutar vaziyette.

Ay. : Ortada K, solunda A/N/N/O, sağında II. Kesimde: Θ[EC].

MS. 612.

106 Æ1. 22 mm., 4.7 gr., ky.6., Yıl: 2

Ref: DOC 2/1, XIV-139a.2.

Env.no.: Oly.KB.2011/61

Buluntu Yeri: S6- VI/H1, Sur önü, +2.60 m.

ANONİM FOLLİS B GRUBU

(MS. 1030-35/1042?)

Öy. : +EMMA-NOVHL

İsa büstü cepheden, haçlı nimbuslu, haçın her bir kolunda “□”, haçın sağ ve sol kollarının yukarısındaki boşlukta birer nokta. İsa tunik ve himation giyimli. Sol elinde İncil, kitap kapağında nokta bezeme, sağ ve sol boşluklarda IC ve XC.

Ay. : İki basamaklı kaide üzerinde haç, haçın kolları arasında; IS-XS/bAS-ILC/bAS-ILC.

MS 1030-1035/1042(?).

107 Æ1. 29 mm., 8.2 gr., ky.6.

Ref: DOC 3/2, LV-40,48,64.

Env.no.: Oly.KB.2011/71

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6- VI/H1, Yüzey.

Öy. : + EMMA-NOVHL

İsa büstü cepheden, haçlı nimbuslu, haçın her bir kolunda “□”, haçın sağ ve sol kollarının yukarısındaki boşlukta birer nokta. İsa tunik ve himation giyimli. Sol elinde incil, kitap kapağında nokta bezeme, sağ ve sol boşluklarda IC ve XC.

Ay. : İki basamaklı kaide üzerinde haç, haçın kolları arasında; IS-XS/bAS-ILC/bAS-ILC.

MS 1030-1035/1042(?).

108 Æ1. 30 mm., 9.7 gr., ky.6.

Ref: DOC 3/2, LV-B.40,B.48,B.64.

Env.no.: Oly.KB.2011/76

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6- VI/H2, +2.60 m.

ANONİM FOLLİS C GRUBU

(MS. 1042-1050?)

Öy. : +EMMA-NOVHL

İsa Antiphonetes, sağ ve sol boşlukta IC ve XC.

Ay. : Mücevher taşları ile süslü haç, haçın kolları ucunda birer nokta, kolları arasında IC-XC/NI-KA.

MS 1042(?)/1050.

109 Æ1. 24 mm., 7 gr., ky.6.

Ref: DOC 3/2, LX-C.16,C.26,C.46.

Env.no.: Oly.KB.2011/105

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6- VI/H2, +2.60/+2.32 m.

Öy. : + EMMA-NOVHL

İsa Antiphonetes, sağ ve sol boşlukta IC ve XC.

Ay. : Mücevher taşları ile süslü haç, haçın kolları ucunda birer nokta, kolları arasında IC-XC/NI-KA.

MS 1042(?)/1050.

110 Æ1. 25 mm., 7.92 gr., ky.6.

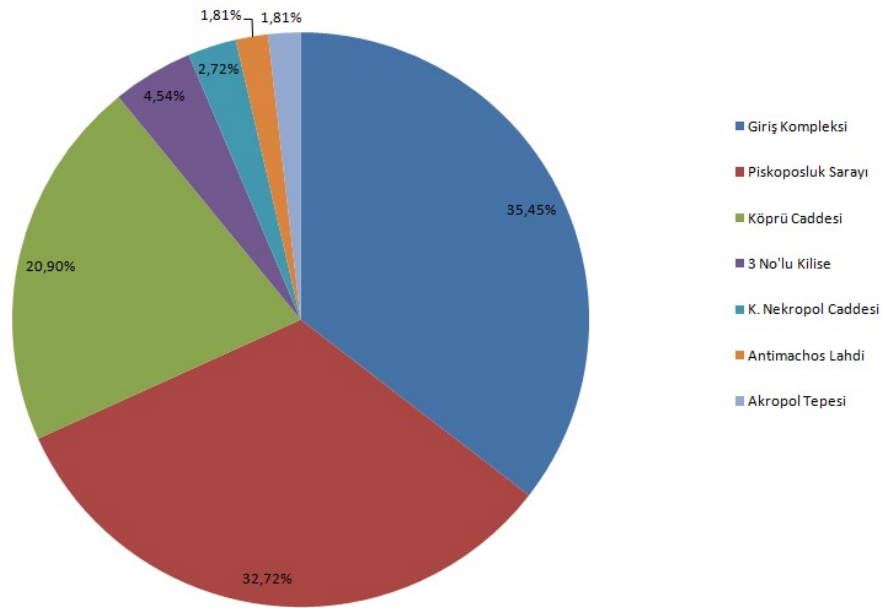
Ref: DOC 3/2, LV-40,48,64.

Env.no.: Oly.KB.2011/110

Buluntu Yeri: Köprü Caddesi, S6- VI/H1, Zemin üstü, +2.45 m.

Tanımlanabilir durumdaki 110 adet bronz sikkenin kent planı üzerinde bulundukları alanlar ve yüzdesel olarak oranı Şek. 17’de gösterilmiştir. Buna göre buluntuların en yoğun olduğu alan %35,45’lik oranıyla Giriş Kompleksi’dir. Sırasıyla %32,72’lik oranı ile Piskoposluk Sarayı, %20,90’lık oranı ile Köprü Caddesi, %4,54’lük oranı ile 3 No’lu Kilise, %2,72’lik oranı ile Kuzey Nekropol Caddesi, %1,81’lik oranları ile Antimachos Lahdi ve Akropol Tepesi buluntu görülen diğer alanlardır (Şek. 8). Tüm bu alanlar yapısal olarak farklılıklar göstermektedir. Giriş Kompleksi sivil ve ticari nitelikli bir yapı topluluğudur, Piskoposluk Sarayı ve 3 No’lu Kilise ise dini nitelikli yapılardır. Çevresinde sivil dokunun izlendiği kentteki sokak dokusunun parçası olan Köprü Caddesi ve Kuzey Nekropol Caddesi yine yapısal özellikleri bakımından farklılık gösteren alanlardır. Sivil nitelikli Akropol Tepesi yerleşimi ve anıtsal mezar olma özelliği gösteren Antimachos Lahdi çevresi ise diğerlerinden ayrı nitelikte alanlardır.

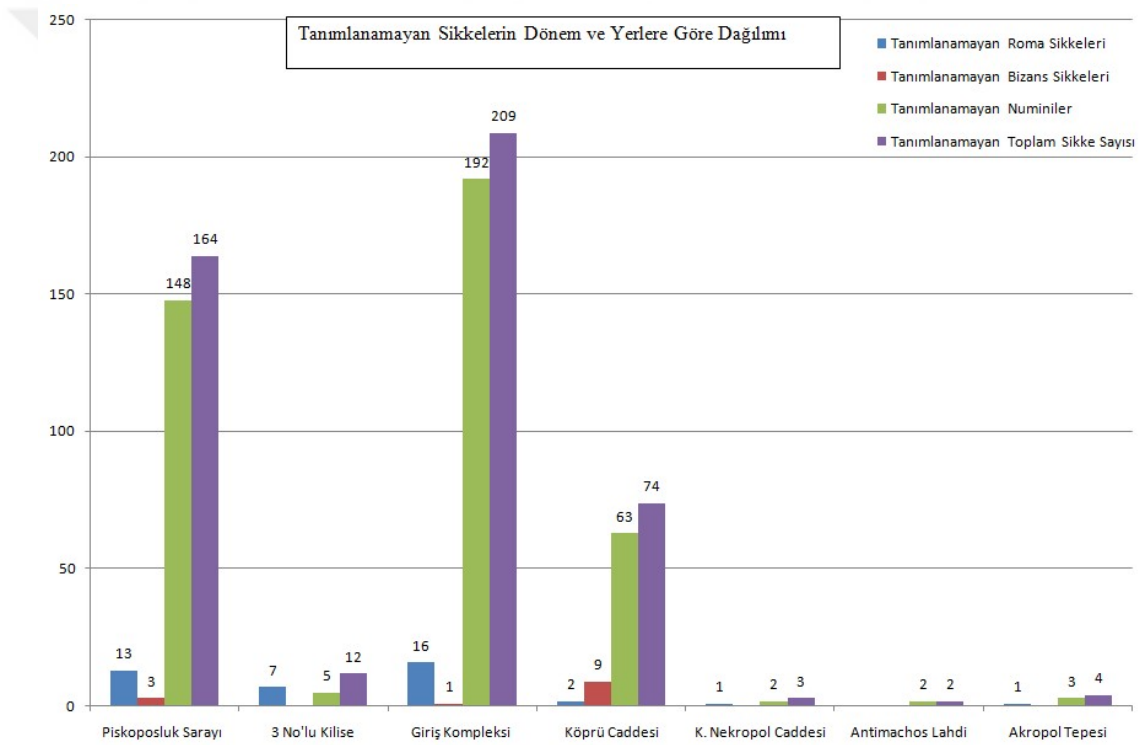

Şekil 18. Kentte bulunan tanımlanabilir sikkelerin yüzdelik dağılımı

Yüzeyi tamamen bozulduğu için tanımlanamayan durumda toplamda 468 sikke mevcuttur. Episkopeion içerisinde toplam 164 adet tanımlanamayan bronz sikke bulunmuştur. Ölçüleri ve bronz sistemine¹⁹⁹ göre tasnif edildiği vakit bu sikkelerden 13

¹⁹⁹ Bronzların sınıflandırılma sistemi, ağırlık ve çapları dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre: çapı 21 mm. üstü ağırlığı ise 10 gr. üzerinde olan bronz sikkeler Æ1 olarak tanımlanmaktadır. Çapı 19 ve 21 mm.

adedinin Roma dönemi, 148 adedinin Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait nummi türü basımlar, 3 adedinin ise Bizans dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. Giriş Kompleksi'nde bulunan 209 adet tanımlanamayan sikkenin, 192 adedi nummi, 16 adedi Roma dönemi, 1 adedi ise Bizans dönemine aittir. Köprü Caddesi'nde tanımlanamayan 63 adet nummi, 2 Roma dönemi ve 9 adedi Bizans dönemi olmak üzere 74 adet sikke bulunmuştur. 3 No'lu Kilise'de 7 adet Roma dönemi ve 5 adet nummi olmak üzere 12 adet tanımlanamayan sikke bulunmuştur. Kuzey Nekropol Caddesi'nde 2 adet nummi, 1 adet Roma dönemi sikkesi, Akropol yerleşiminde 3 adet nummi, 1 adet Roma dönemi sikkesi, Antimachos lahdinde ise 3 adet nummi ve 1 adet Roma dönemi sikkesi tanımlanamayan sikkeler arasında bulunmaktadır (Şek. 19).

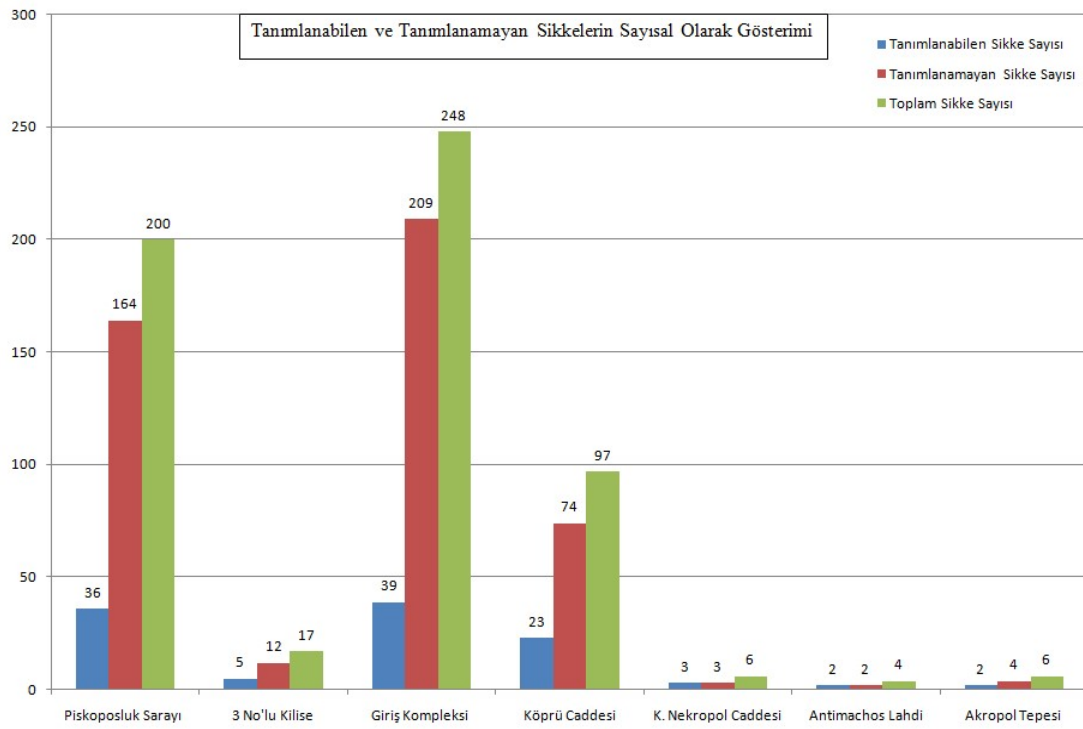

Şekil 19. Tanımlanamayan sikkelerin dönem ve buluntu yerlerine göre dağılımı

Bu çalışmanın birinci bölümünde tanıtılan Olympos kentinin farklı alanlarındaki kazı çalışmaları esnasında bulunmuş farklı dönemlere ait çeşitli birimlerde sikke buluntular ile karşılaşılmıştır. Kataloğadâhil edilmeyen 468 sikkenin 415 adedi ağırlığı 1.50 gr. çapı ise 14 mm. altında olan ve Æ4 olarak tanımlanan bronz sikkelerdir. Bu

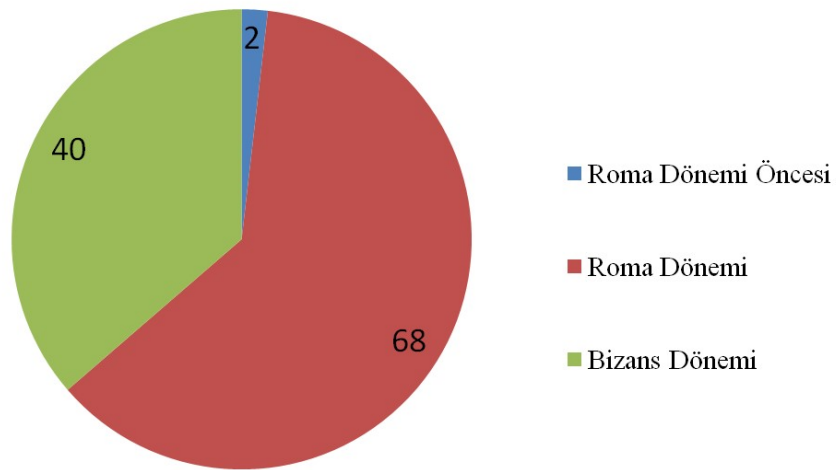
arasında, ağırlığı ise 4 ile 10 gr. arasında olan bronz sikkeler Æ2, çapı 14 ve 18 mm. arasında, ağırlığı ise 4 ile 1.5 gr. arasında olan bronz sikkeler Æ3, çapı 14 mm. altında ağırlığı ise 1.5 gr. altında olan bronz sikkeler ise Æ4 olarak tanımlanmaktadır.

sikkeler “*nummi*” ya da “*nummus*” olarak adlandırılmaktadır. Nummilerin imparatorluğun ihtiyacını karşılamak amacıyla oldukça fazla sayıda basıldığı bilinmektedir. Kenchreai nummilerinin darp kaynağının olasılıkla Konstantinopolis olduğu düşünülmektedir.²⁰⁰ Olympos buluntuları arasında ağırlığı 1.50 gr. ile 4.00 gr. arasında değişen ve 14-18 mm. çap aralığında olan 32 adet Æ3 sikke, okunabilir nitelikte olmadığı için katalogda yer almamıştır. Ağırlığı 4.00 gr. ile 10.00 gr arasında değişiklik gösteren ve 19-21 mm. çap aralığına sahip olan 8 adet Æ2 sikke, ağırlığı 10 gr. üzeri çapı ise 21 mm. üzerinde olan 14 adet Æ1 sikke de aynı sebeple katalogda yer almamıştır (Şek. 20).

Şekil 20. Tanımlanabilen ve tanımlanamayan sikkelerin sayısal olarak gösterimi

²⁰⁰ Robert L. Hohlfelder, “A Sixth Century Hoard from Kenchreai”, *Hesperia*, 42, 1973, s.100.

Şekil 21. Katalogda yer alan sikkelerin dönemlere göre ayrılması

Tanımlanabilen sikkeler üç dönem altında incelenmektedir. 2 adet Roma dönemi öncesine ait sikke²⁰¹, 68 adet Roma dönemi sikkesi ve 40 adet Bizans Dönemi sikkesi değerlendirmeye tabii üç grubu oluşturmaktadır (Şek. 21). Tespit edilen Roma dönemi öncesine ait sikkeler, Erken Bizans Dönemine tarihlenen yüzeye yakın yıkıntı tabakaları içerisinde bulunmaları ve sayıca az olmalarından dolayı ait oldukları dönem ile ilgili bir sonuç vermemektedir. Bu tür arkeolojik tabakalarda Roma Dönemi ve Bizans Dönemi sikkeleri ile birlikte bulunmuş olmaları, bu dönemlerde yapılaşma veya günlük yaşam aktiviteleri ile yukarı doğru daha geç tarihli tabakalara karışmış olabileceğini düşündürdüğü gibi, daha geç dönemlerde halen kullanımda olduklarını ya da bir şekilde korunmaya ve elde tutulmaya devam edildiğini göstermektedir. Yine de belgelenmeleri kentin sikke repertuarının tanımlanması bakımından önemlidir.

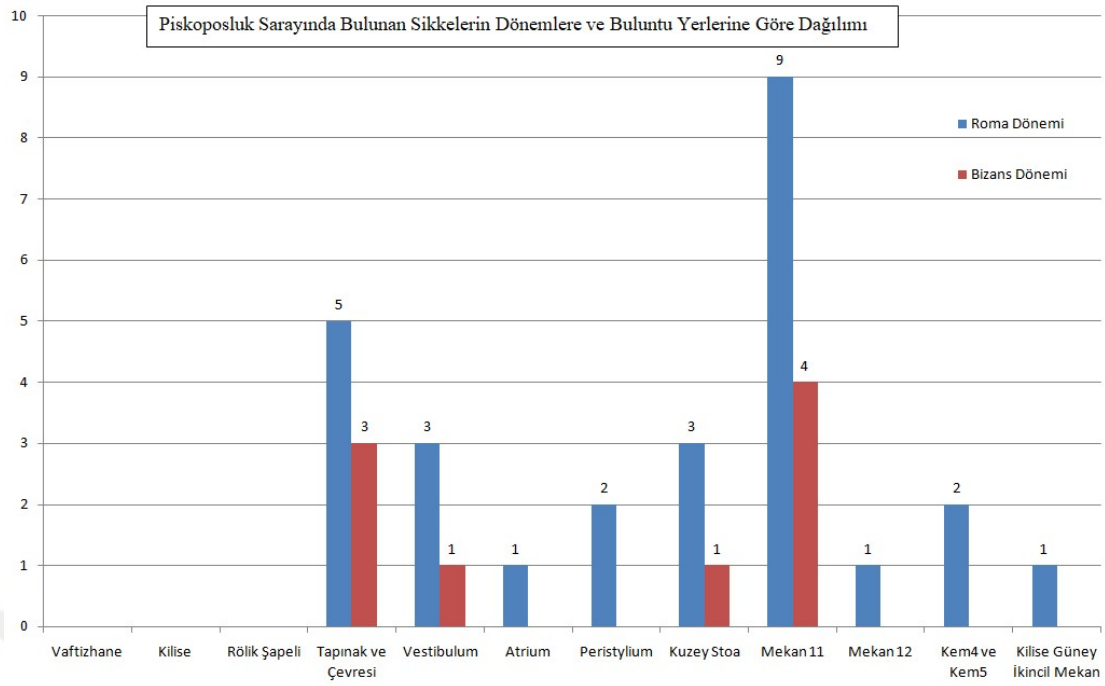
Kentin dini ve idari işlerinin yürütüldüğü Piskoposluk Sarayı kompleksi kuzey kentin merkezinde yer almaktadır. Kazı çalışmaları sonucu kompleksin dini mekânlarının yanı sıra, idari işlerin yürütüldüğü birimler ve kompleks içinde görevli kişilerin konakladıkları mekânları da barındırdığı anlaşılmıştır. Kentin en önemli yapı topluluğu olan Piskoposluk Sarayı'nda gerçekleştirilen kazılar esnasında toplamda 36 adet okunabilir nitelikte sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerden 27 adedi Roma Dönemi (Kat. No. 5, 9, 16, 24-28, 31, 34, 39-40, 44-46, 50-51, 53-55, 60-61, 63, 65-68), 9 adedi ise Bizans Dönemine tarihlenmektedir (Kat. No. 80, 89, 91, 93, 97-99, 103,

²⁰¹ Bunlardan Kat. No: 1 Hellenistik, Kat. No: 2 Roma himayesinde Likya Birlik sikkesidir.

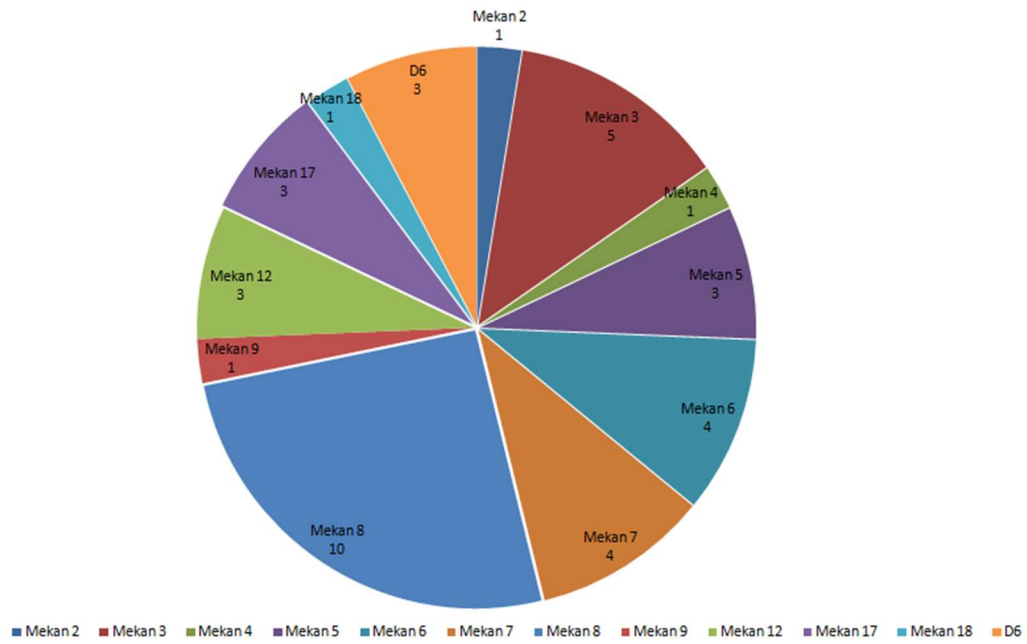
105). Buluntu yerlerine göre değerlendirildiğinde sikke buluntuların dini işlevle kullanılan mekânlardan ziyade günlük yaşamın sürdüğü mekânlarda ya da Piskoposluk Sarayı'nda insan sirkülayonunun sağlandığı açık alanlarda bulunmuş olması dikkati çeker (Şek. 22). Dini yapılarda düşürülen sikke sayısının sivil mekânlara göre az olması ve dini yapıların sürekli temizliğinin yapılması bu durumun ana nedenidir.

Kentin kuzeydoğusunda yer alan 3 No'lu Kilise sayısal olarak az sayıda buluntu içermesine karşın, sonuca olan katkısından dolayı önemlidir. Bu alandaki çalışmalar esnasında toplamda 5 adet sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerden 1'i Roma Dönemi (Kat. No. 39), 4'ü ise Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir (Kat. No. 84, 86, 92, 101) (Şek. 26). Sikkeler yapının yoğun olarak kullanıldığı son dönemi işaret eder. I. Iustinianus (MS. 527-565), II. Iustinus (MS. 565-578), II. Iustinus (MS. 565-578) ve Mauricius Tiberius (MS. 582-602) dönemlerine ait iyi durumda bronz follisler çok evreli olan kilisenin kronolojisinin desteklenmesini sağlamıştır.

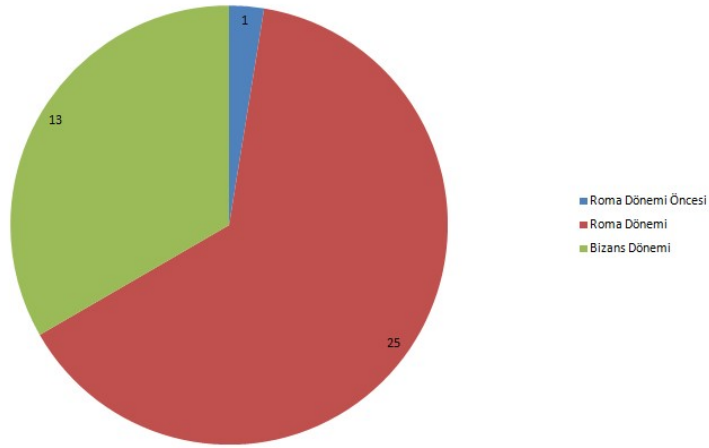
Giriş Kompleksi kuzey kentte S5-IX sektöründe, kentin batı girişine yakın kısımda Kuzey Nekropol ve Güney Nekropol arasında kalan bölgede dereye yakın olarak konumlanan yapı topluluğudur. Kazı çalışmaları sonucunda bu alanın konaklama, ticaret ve üretim merkezi olarak kullanılan çok işlevli bir yapı olduğu anlaşılmıştır. On bir odadan oluşan bu komplekste Mekân 2, Mekân 5, Mekân 8 ve Mekân 18 zemine kadar kazılmış diğerlerinde moloz temizliği yapılmıştır. Çalışmalar esnasında on bir mekândan toplamda 39 adet okunabilir sikke ele geçmiştir (Şek. 23-24). Bu sikkelerden 1'i Hellenistik Dönem (Kat. No. 1), 25'i Roma Dönemi (Kat. No. 4, 6, 10, 14-15, 17-18, 20, 22-23, 29-30, 33, 37-38, 41, 47-48, 49, 56-59, 62, 64), 13'ü ise Bizans Dönemine tarihlenmektedir (Kat. No. 71-73, 76, 78, 81-83, 85, 90, 94-95, 104) (Şek. 24).

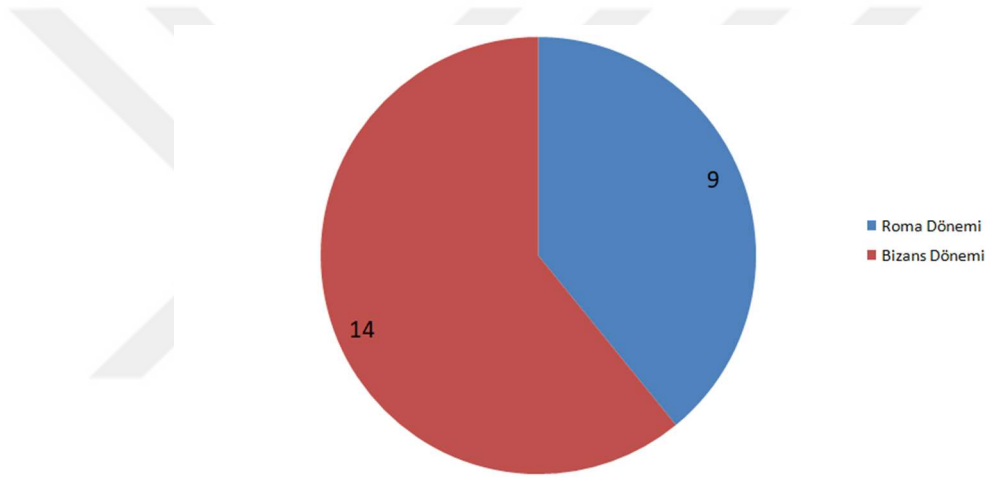
Şekil 22. Piskoposluk sarayında bulunan sikkelerin dönemlere ve buluntu yerlerine göre dağılımı

Şekil 23. Giriş Kompleksi'nde bulunan sikkelerin mekânlara göre dağılımı

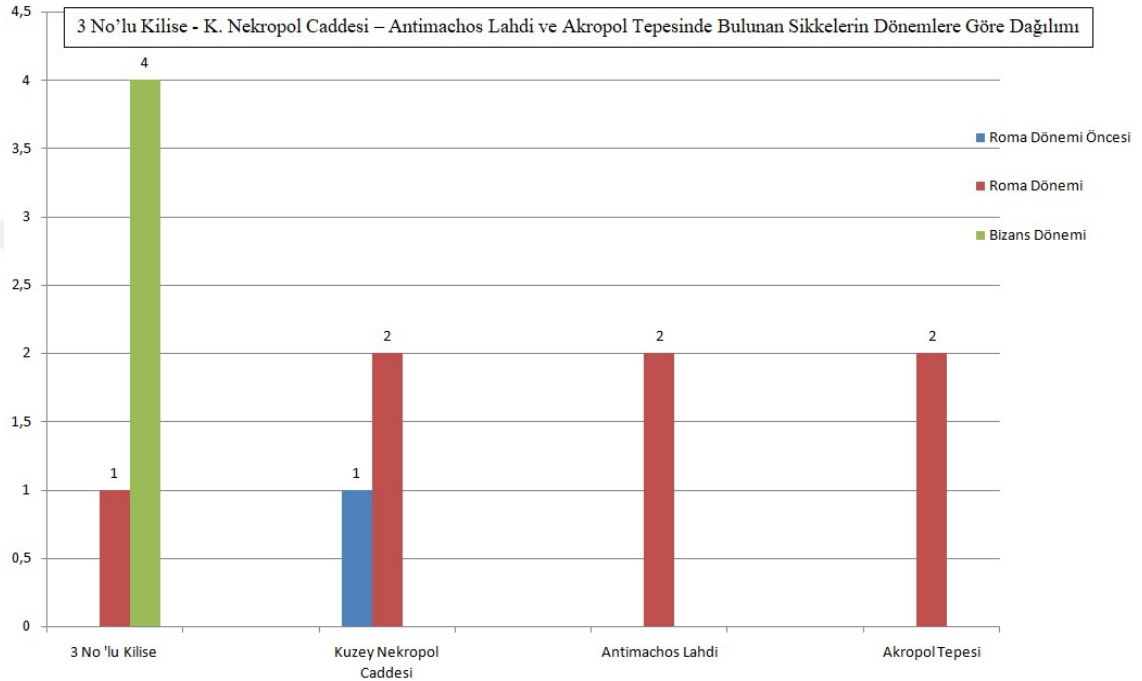
Şekil 24. Giriş Kompleksi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre ayrılması

Şekil 25. Köprü Caddesi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre ayrılması

Sivil ve ticari komplekslerin yanı sıra buluntunun yoğun olduğu bir diğer nokta ise kentin güneyinde yer alan Köprü Caddesi'dir. Köprü Caddesi kentin iki yakasını birbirine bağlayan köprü üzerinden geçerek, kuzey ve güney yönlerinde kentin iç kesimlerine uzanan caddedir. Bizans döneminde de kullanılmaya devam eden caddenin iki yanında inşa edilen mekânlar caddeyi daraltsa da ulaşım amaçlı kullanımın sürdüğünü göstermektedir. İlgili alandaki çalışmalar esnasında toplamda 23 adet sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerden 9'u Roma Dönemi (Kat. No. 3, 8, 11, 13, 19, 21, 43, 69, 70), 14'ü ise Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir (Kat. No. 74-75, 77, 79, 87-88, 96, 100, 102, 106-110) (Şek. 25). Kat. No. 107-110'da incelenen ve MS. 11. yüzyılın ikinci çeyreğine ait Anonim Follis basımlarının burada bulunmuş olması bu dönemde gemilerin liman çevresini halen sığınma amacıyla kullandığını göstermektedir.

Kuzey Nekropol Caddesi'nde yapılan çalışmalarda 3 adet sikke tespit edilmiştir. Bunlardan 1'i Roma himayesindeki Likya Birlik dönemine (Kat. No. 2), 2'si ise Roma Dönemine tarihlendirilmektedir (Kat. No. 12, 42). Bir diğer sivil nitelikli alan olan Akropol Tepesi çalışmalarında tespit edilen 2 sikke ise Roma Dönemine tarihlendirilir (Kat. No. 32, 36). Antimachos Lahdi çevresinde tespiti yapılan 2 adet sikke Roma Dönemine tarihlenmektedir (Kat. No. 7, 52) (Şek. 26).

Şekil 26. 3 No'lu Kilise, Kuzey Nekropol Caddesi, Antimachos Lahdi ve Akropol Tepesi'nde bulunan sikkelerin dönemlere göre dağılımı

Katalogda yer alan bronz sikkelerin basıldıkları kentlerin de farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Darphanesi bilinen Roma Dönemi sikkelerine bakıldığı vakit, yoğunluğun Konstantinopolis ve Antiochia şehirlerinde olduğu görülmektedir (Şek. 27). Antiocheia basımı 7 adet sikke, Constantinopolis basımı 6 adet sikke, Alexandria basımı 3 adet sikke, Cyzicus basımı 2 adet sikke ile Tripolis, Nikomedia, Siscia, Heraclea ve Thessalonica basımı birer adet sikke tanımlanmıştır. Sayısal çoğunluğu ise kim tarafından basıldığı okunabilen fakat darphanesi belirsiz sikkeler oluşturmaktadır. Buna göre 23 adet sikkenin darp edildiği yer bilinirken, 45 adet sikkenin ise darphane kısaltması okunamamıştır.

Katalogda yer alan Bizans Dönemi bronz sikkelerin basıldıkları darphanelerde beş farklı merkez karşımıza çıkmaktadır. Yoğunluğun Constantinopolis ve Nikomedia

kentlerinde olduğu görülmektedir (Şek. 28). Constantinopolis basımı 13 adet sikke, Nikomedia basımı 8 adet sikke, Antiocheia basımı 4 adet sikke, Kartaca basımı 3 adet sikke ve Thessalonica basımı 2 adet sikke tanımlanmıştır. 10 adet sikkenin ise darphane kısaltması okunamamıştır.

Darphane	Konstantinopolis	Tripolis	Nikomedia	Antiochia	Cyzicus	Alexandria	Siscia	Heraclea	Thessalonica	Belirsiz	Toplam
Antoninus Pius 138-161										1	1
Alexander Severus 222-235										1	1
Ulpia Severina 270-275										1	1
Probus 276-282		1								3	4
Maximianus 286-305										1	1
I. Licinius 308-324			1				1				2
I. Konstantin 306-337				1	1						2
II. Konstantinus 337-340				1							1
II. Constantius 337-361	1				1	2				8	12
II. Julianus 361-363						1				1	2
Valens 364-378							1			1	2
A. Flavia Flacilla 383-388										1	1
II. Valentinianus 375-392				1						2	3
I. Theodosius 379-395	1								1	4	6
Aelia Eudoxia 395-404										1	1
Arcadius 395-408	3									5	8
Honorius 395-423				2						3	5
II. Theodosius 408-450				2						4	6
Marcianus 450-457										1	1
I. Leo 457-474	1									5	6
Zenon 474-491										2	2
Toplam	6	1	1	7	2	3	1	1	1	45	68

Şekil 27. Roma dönemi sikkelerinin imparator ve darphane dağılımı

Darphane	Konstantinopolis			Nikomedia			Thessalonica			Antiochia			Kartaca			Belirsiz				Toplam
Birimler	40	20	5	40	20	5	40	20	5	40	20	5	40	20	-	40	20	10	5	
Anastasius 491-518																				
I. Iustinus 518-527	2															2				4
I. Iustinianus 527-565	3			1			1			1					3			1		10
II. Iustinus 565-578	2	1		1	2			1		1							3		2	13
II. Tiberius 578-582				1																1
Mauricius 582-602				1						2										3
Phocas 602-610		1			2															3
Heraklius 610-641																1	1			2
IV. Leon 775-780																				
Teophilos 825-842																				
I. Basileus 867-886																				
VI. Leon 886-912																				
VII. Konstantinos 913-959																				
II. Nikephorus 963-969																				
Anonim A2 976(?) - 1030/35																				
Anonim B 1030/35- 1042 (?)	2																			2
Anonim C 1042 (?) - 1050	2																			2
Toplam	11	2		4	4		1	1		3	1				3	3	4	1	2	40

Şekil 28. Bizans dönemi sikkelerinin imparator, darphane ve birimlere göre dağılımı

Şekil 29’da görüldüğü üzere sikke buluntularının yoğun olduğu dönem MS. 4. ve 7. yüzyıllar arasındır. Arkeolojik bulgular ve mimari değerlendirmeler sonucu MS. 5. ve 6. yüzyıllarda kentte yoğun bir imar faaliyetinin olduğu bilinmektedir (Şek. 30). Bu döneme tarihlenen sikkelerin sayısal olarak yoğun olması, bu fikri destekler nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Şekil 31’de Roma Dönemi sikkelerine bakıldığında MS. 3. yüzyıl sonrası bir hareketlenme görülür, pik yapan nokta ise Constantinus Hanedanlığı dönemidir. Takip eden süreçte Theodosius Hanedanlığı döneminde de sirkülasyonun devam ettiği gözlenir. Ancak sikkelerin buluntu durumu bu iki döneme ait sikkelerin nummi olarak tanımlanan sikkelerle birlikte MS. 5. yüzyılda halen sirkülasyonda olduğunu gösterir. Olympos Antik kenti kazılarında bulunan sikkelerin kullanım süreleri darp edildikleri dönemleri takip eden birkaç yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu Roma ve Erken Bizans dönemleri sikkeleri için ortak bir durumdur. Kentin inşa sürecine tekabül eden MS. 5. yüzyıl imparatorları sikkelerindeki hareketlilik kazı alanlarındaki yoğun imar faaliyetleri nedeniyle beklenildiği düzeyde izlenmektedir. Bu dönemde sikke boyutlarının küçüldüğü ve nummilerin daha yoğun şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Kazı çalışmalarında tespit edilen fakat kataloğa dâhil edilmeyen (okunamayan) 415 adet Æ4 (nummi) olasılıkla, imparator Marcianus (450-457), Leo (457-474), Zeno (474-491), Anastasius (491-518) ve I. Iustinus (518-527) dönemlerinde kullanılmış olmalıdır. Ayrıca Beyrut’ta bulunan Bizans sikkeleri içerisinde yer alan Anastasius sikkelerinin bir kısmının küçük boyutlu olduğu bilinmektedir²⁰² ve bu tip bir kullanım esasında nummi kullanımının devamıdır. Birçok kazıda sayıları binleri bulan nummi defineleri tespit edilmiştir, bu definelerin ortak özelliği MS. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlendiriliyor olmasıdır.²⁰³ Anastasius döneminde ve sonrasında nummilerin kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir.²⁰⁴

Defineler içerisinde aynı zamanda 5. ve 6. yüzyıl öncesine tarihlenen sikkelere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu sikkelerin boyut ve ağırlık olarak birbirlerine yakın olmaları sebebiyle kullanımına devam edildiği düşünülmektedir.²⁰⁵ Parion Odeionu’nda

²⁰² Georges Abou Diwan, “Base-Metal Coinage Circulation in Byzantine Beirut 491-641 CE”, *American Journal of Numismatics* (1989-), 30, 2018, 171-226.

²⁰³ Jane Deroose Evans, “Five Small Bronze Hoards from Sardis and Their Implications for Coin Circulation in the Fifth Century”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 369(1), 2013, 137-156.

²⁰⁴ Gabriela Bijovsky, *Gold Coin and Small Change: Monetary Circulation in Fifth-Seventh Century Byzantine Palestine*, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, 2012, s. 456.

²⁰⁵ Gabriela Bijovsky, “The Gush Halav Hoard Reconsidered”, *Atiqot*, 35, 1998, 77-136.

tespiti yapılan Geç Roma sikkelerinin de geniş bir skalada olduğu görülmektedir.²⁰⁶ Yapının ilk kullanım ve son kullanım evresinin tespitini sağlayan define grubu sikkelerin kullanımına dair sonuçlar daha ortaya koymaktadır. MS. 5. yüzyılda kaybedildiği düşünülen define içerisinde MS. 3. yüzyıl ve MS. 4. yüzyıl sikkelerinin bulunuyor olması, MS. 3 ve 4. yüzyıl sikkelerinin sonraki birkaç yüzyıl daha kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.

Kazısı yapılan MS. 5. ve 6. yüzyıl yapılarında MS. 4. yüzyıl sikkeleri bulunması oldukça sık rastlanan bir durumdur. MS. 4. yüzyıl sikkelerinin dolaşımda uzun kaldıkları ve sonraki yüzyıllarda kullanıldıkları söylenebilir. Nummilerin I. Iustinianus saltanatının sonuna değin biriktirilmesi yaygın bir durumdur. Genellikle MS. 6. yüzyıl Bizans sikkelerinin eski Yunan ve Roma sikkeleri ile birlikte bulunduğu gözlenir.²⁰⁷ MÖ. 2. yüzyıl sikkelerinin MS. 6. yüzyıla kadar kullanımda ve dolaşımda olmalarının sebebi Bijovsky tarafından sikkelerin boyut ve ağırlık olarak birbirine benzemesinden kaynaklı olarak açıklanmıştır.²⁰⁸ Arykanda VI. Hamam tahliye kanalında bulunan 261 adet sikkeden 2 tanesi Likya Birlik sikkesidir. Bu sikkeler Geç Roma sikkeleri ile aynı tabakada bulunmuştur. Ele geçen bu sikkelerin yine geç dönem sikkeleri ile beraber kullanıldığı ve dolaşımda olduğu düşünülmektedir.²⁰⁹

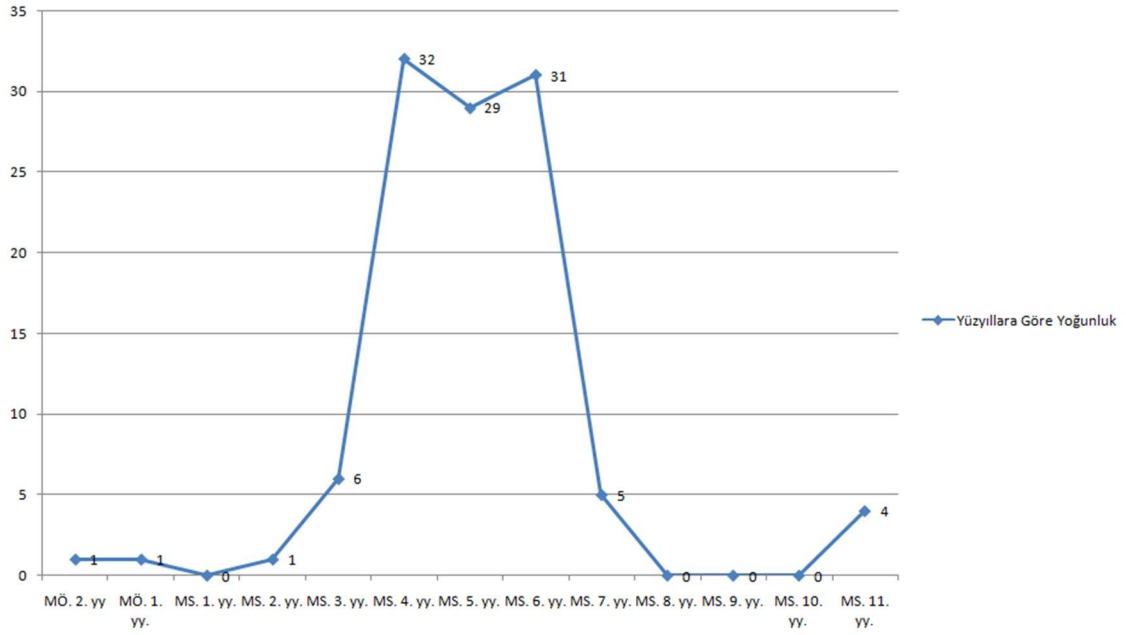
Şekil 32’de görüldüğü üzere kentte bulunan Bizans sikkeleri imparator I. Iustinus (518-527) ile Herakleios (610-641) dönemleri arasındadır. Bu dönem Erken Bizans dönemine tekabül etmektedir. Köprü Caddesi’nde yüzeye yakın bir konumda bulunan 4 adet Anonim Follis (Kat. No. 107, 10, 109, 110) dışında Orta Bizans Dönemi ve sonrasına dair herhangi bir sikke buluntusuna rastlanmamıştır. Anonim Follisler olasılıkla kent terk edildikten sonra deniz yoluyla gelip, konaklayan denizciler tarafından düşürülmüş olmalıdır. Kentte 7. yüzyıl sonrasına ait kesin bir şekilde sikke buluntusuna rastlanılmamış olması, kent tarihi ve arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen verilerin tutarlılığını gösteren bir sonuçtur.

²⁰⁶ Vedat Keleş, Kasım Oyarçın, “Parion Odeion’undan Bir Geç Roma Definesi”, *TÜBA-AR*, 24, 189-208.

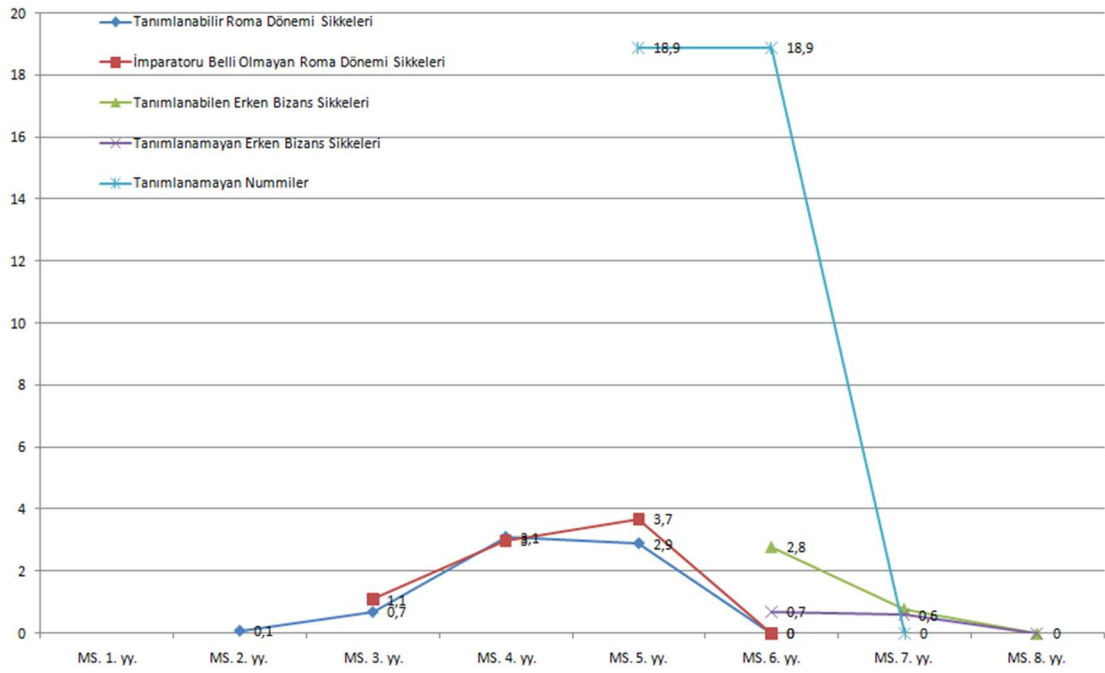
²⁰⁷ Bijovsky, 2012, *age*, s.75, 340.

²⁰⁸ Gabriela Bijovsky, (2018). “The Gush Halav Hoard Reconsidered”, *Atiqot*, 35, 171-226.

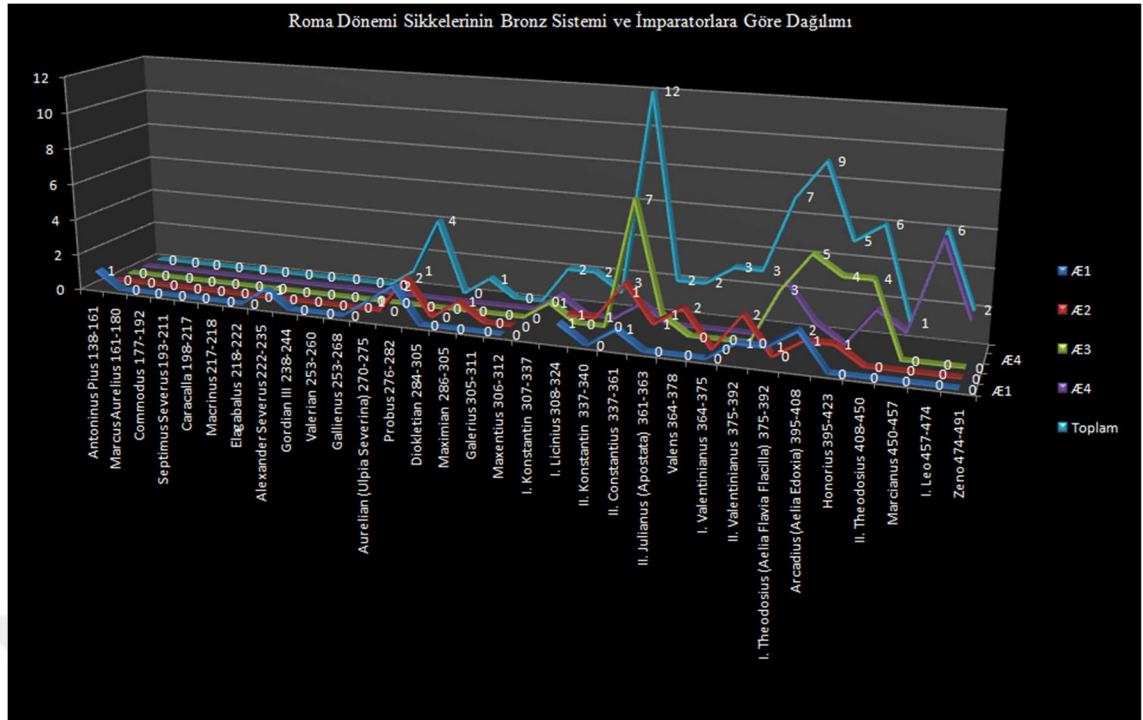
²⁰⁹ Hacer Sancaktar, “Arykanda VI. Hamam Tahliye Kanalında Ele Geçen Sikkeler”, *Anatolia Supplement Series*, I.3., 2016, 13-38.

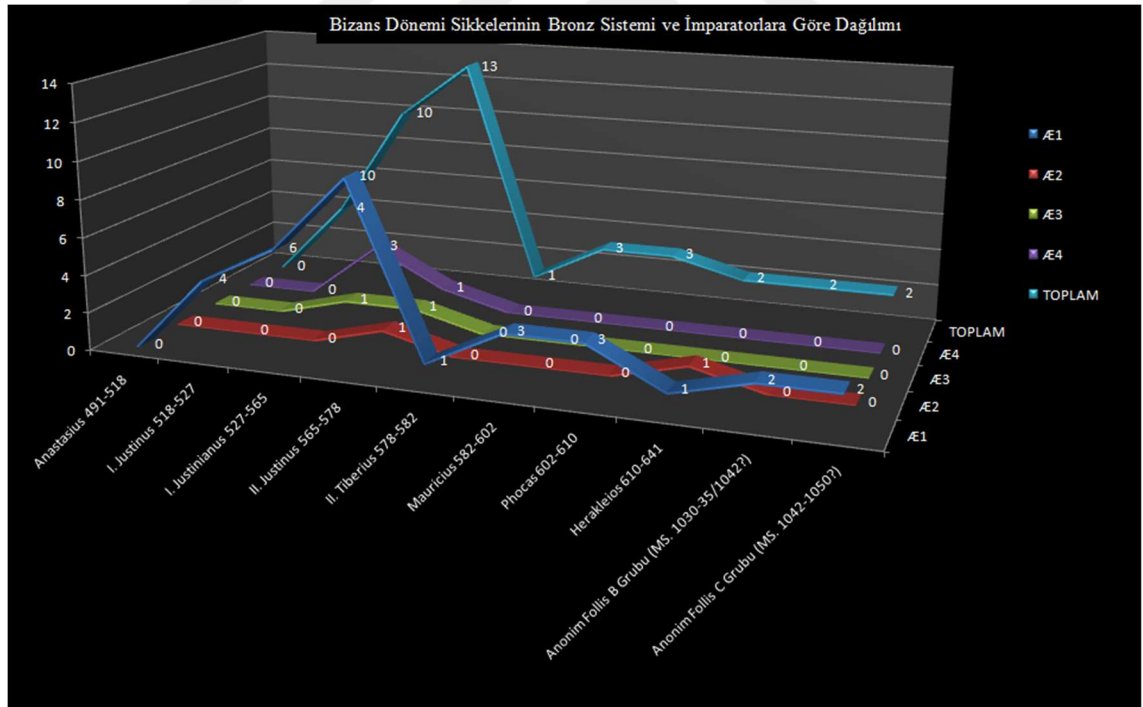
Şekil 29. Sikkelerin yüzyıllara göre dağılımı

Şekil 30. Tanımlanabilir ve tanımlanamayan sikkelerin Metcalf yöntemine göre gösterimi

Şekil 31. Roma dönemi sikkelerinin imparatorlar ve bronz sistemine göre dağılımı

Şekil 32. Bizans dönemi sikkelerinin imparatorlar ve bronz sistemine göre dağılımı

Kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkan okunabilir nitelikteki sikkeler, mekânlar bazında sayıca az olduğu için sağlıklı bir sonuç elde edebilmek amacıyla bütüncül şekilde değerlendirilmiştir. Sürdürülen literatür taramaları, yapılan araştırmalar ve

kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik veriler neticesinde Olympos Antik Kenti'nde 7. yüzyılın ikinci yarısından sonra kentsel düzeyde yaşam ve inşa faaliyetleri tespit edilmemiştir. MS. 6. yüzyılda Afrika'dan gelen veba salgını, devamında yaşanan büyük deprem felaketleri, MS. 7. yüzyılda yaşanan Sasani ve Arap akınları Akdeniz kıyılarındaki kentlerin terk edilmesine sebep olmuştur. Kentin tarihiyle ilintili bu durum kazılarda ortaya çıkarılan buluntularla da paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak Olympos Antik Kenti kazılarında 2008-2019 yılları arasında açığa çıkarılan sikke buluntuları, kent tarihi ile paralellik göstermektedir. Cam, seramik, maden ve mimari plastik eserler ile tarihsel olarak örtüşmektedir. MS. 7. yüzyıl sonrasına tarihlenen diğer arkeolojik verilerle bağlantılı herhangi bir sikke olmaması tarihlendirme ve referans olması açısından önem teşkil etmektedir. Görülen bir diğer sonuç ise sikkelerin kullanım sürelerinin uzunluğudur özellikle Geç Roma Dönemi bronz sikkelerinin birkaç yüzyıldan fazla kullanıldığı söylenebilir, bu sikkelerin ardılları nummiler ile aynı kontekste bulunması bunu doğrular niteliktedir. Kentin Akdeniz ve ticaret yolları ile olan bağlantısından dolayı, terk edildiği yüzyıla dek çeşitli repertuarda sikke buluntularına rastlanır.

SONUÇ

Olympos Antik Kenti kazılarında 2008-2019 yılları arasında gerçekleştirilen kazı ve moloz temizliği çalışmalarında bulunan 578 adet sikke çalışmanın ana konusunu teşkil etmiştir. Bu sikkelerden iyi kondüsyona sahip okunabilir nitelikteki 110 adedi kataloglanarak değerlendirilmiş, yıpranmış ve okunamayacak durumda olan 468 adet sikke ise istatistiki olarak değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Tanımlanabilir sikkeler kent üzerindeki yediayrı nokta üzerinde bulunmuş, üç dönem özelinde; Roma dönemi öncesi (Hellenistik ve Roma himayesinde Likya Birlik dönemi), Roma dönemi ve Bizans dönemi olarak incelenmiştir. Giriş Kompleksi, Piskoposluk Sarayı, Köprü Caddesi, 3 No'lu Kilise, Kuzey Nekropol Caddesi, Antimachos Lahdi ve Akropol Tepesi bu alanlardır. Birbirinden farklı niteliklere sahip bu alanlar kentin sivil, ticari, dini ve anıtsal yönlerini yansıtmaktadır. Roma dönemi öncesine ait 2 adet, Roma dönemine ait 68 adet, Bizans dönemine ait ise 40 adet sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerin %89,07'lik kısmı Giriş Kompleksi (%35,45), Piskoposluk Sarayı (%32,72) ve Köprü Caddesi (%20,90) kazılarında açığa çıkarılmıştır.

Tanımlanamayan sikkeler bahsi geçen yedi alan üzerinde bulunmuştur. Çoğunluğu (katalogadâhil edilmeyen 468 sikkenin 415 adedi) ağırlığı 1.50 gr. çapı ise 14 mm. altında olan bu bronz sikkeler Æ4(nummi) olarak tanımlanmaktadır.

Roma dönemi öncesine ait sikkeler sayıca az olmaları ve Bizans dönemi yıkıntı tabakasında bulunmaları nedeniyle, ait oldukları döneme dair bir sonuç vermemektedir. Takip eden yüzyıllarda korundukları, kullanılmaya devam ettikleri ya da bir sebeple elde tutuldukları düşünülmektedir.

Katalogda yer alan Roma dönemi sikkelerinden 23 adedinin darphanesi belirlenmiştir, 45 adet sikkenin ise hangi imparatora ait olduğu bilinmesine rağmen darphane kısaltması okunamamıştır. Yoğunluğun Konstantinopolis (6 adet) ve Antiochia (7 adet) darphanelerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Bizans dönemi sikkelerinde tersi bir durum görülmüş ve katalogda yer alan her 4 sikkeden 3 tanesinin darphanesi belirlenmiştir. Buna göre yoğunluğun başkent Konstantinopolis (13 adet) ve Nikomedia (8 adet) darphanelerinde olduğu tespit edilmiştir.

Katalogda yer alan sikkelerin MS. 4. ve 7. yüzyıllar arasında yoğunluk gösterdiği görülmüştür. Kentte MS. 5. ve 6. yüzyıllarda yoğun bir imar faaliyetinin olduğu bilinmekte, bu döneme tarihlenen sikkelerin yoğunluğu da bu fikri destekleyen

bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Geç Roma dönemi sikkelerinin 3. yüzyılsonlarında hareketlilik gösterdiği, 4. yüzyılda ise zirve noktasına ulaştığı görülür. Geç Roma dönemi sikkelerinin buluntu durumları ve kontekstleri, nummi olarak adlandırılan MS. 5. yüzyıl sikkeleri ile kullanılmaya devam ettikleri sonucunu açığa çıkarmaktadır. MS. 5. yüzyıl imparatorlarının sikkelerindeki hareketlilik, kentteki inşa faaliyetleri ile paralellik göstermektedir.

Kentte bulunan Bizans sikkeleriimparator I. Iustinus (518-527) ile imparator Herakleios (610-641) dönemleri arasına tarihlendirilmektedir. Bu dönem Erken Bizans dönemi olarak adlandırılmaktadır. Köprü caddesinde yüzeye yakın konumda bulunan 4 adet Anonim Follis dışında(Kat. No. 107, 10, 109, 110), Orta Bizans dönemi ve sonrasına dair sikke buluntusuna rastlanılmamıştır. 7. yüzyıl sonrasına ait herhangi bir sikke buluntusuna rastlanılmamış olması, kent tarihi ve arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen verilerin tutarlılığını gösteren bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kazı çalışmaları, literatür taramaları ve yapılan çalışmalar neticesinde Olympos Antik Kenti'nde 7. yüzyıl sonrasında yaşamsal bir faaliyetin olduğuna dair herhangi bir veri elde edilmemiştir. Sikke buluntularının kent tarihi ile göstermiş olduğu paralellik, tarihlendirme ve referans olması açısından önemli bir sonuçtur. 2008-2019 yılları arasında tespiti yapılan sikke buluntuları bütüncül olarak değerlendirildiğinde cam, seramik, maden ve mimari plastik eserler ile tarihsel olarak örtüşmektedir²¹⁰. Elde edilen bir diğer sonuç ise, Roma dönemi sikkelerinin birkaç yüzyıldan fazla kullanıldığının görülmesidir. Bu sikkelerin neredeyse tamamının ardılları nummiler ile aynı kontekstlerde bulunması bunu doğrulamaktadır. Liman kenti olarak Akdeniz ticaret yolları ile bağlantılı Olympos'ta, terk edildiği yedinci yüzyılın ikinci yarısına dek çeşitli darphanelerde basılmış farklı birimlerde sikke buluntusuna rastlanıldığı görülmüştür.

²¹⁰ Bedia Yelda Olcay Uçkan, (2017). "Olympos Kazısı Cam Buluntuları", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcay Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 195-208. Zeliha Demirel Gökalp, Mehmet Cihangir Uzun, Berna Yıldırım, (2017). "Olympos Kazısı Madeni Buluntular", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcay Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 167-194. Muradiye Öztaşkın (2017). "Olympos Kazısı Seramik Buluntuları", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcay Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 209-224. G. K. Öztaşkın, S. Sertel, *agm*. S. Evcim, M. C. Uzun, *agm*.

KAYNAKLAR

- Acara, M. (1998). “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1, 183-201.
- Akşit, O. (1967). *Likya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Aslan, M. (2021). *Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Kiliselerinde İkincil Mekân ve Yapılar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Atvur, O. (1999). “Olympos Antik Kenti (1991-1992 Çalışmaları)”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 88, 13-31.
- Bellinger, A.R. (1928). “The Anonymous Byzantine Bronze Coinage”, *Numismatic Notes and Monographs by American Numismatic Society*, 35, 89-99.
- Bellinger, A.R. – Berlincourt, M.A. (1962). “Victory as a Coin Type”, *Numismatic Notes and Monographs by American Numismatic Society*, 149, 222-224.
- Bellinger, A.R., Grierson, P. (1966). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. I: Anastasius I to Maurice, 491-602*, Dumbarton Oaks, Washington D. C.
- Bellinger, A.R. – Grierson, P. (1968). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. II: Phocas to Theodosius III 602-717*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.
- Bellinger, A.R. – Grierson, P. (1973). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. III-1: Leo III to Michael III 717-867*, Dumbarton Oaks, Washington D. C.
- Bellinger, A.R., Grierson, P. (1973). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. III-2: Basil I to Nicephorus III, 867-1081*, Dumbarton Oaks, Washington D. C.
- Bellinger, A.R. – Grierson, P. (1999). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. V: Micheal VIII to Constantine XI 1258-1453*, Dumbarton Oaks, Washington D. C.
- Bennett, J. (2015). “Christianity in Lycia: From Its Beginnings to the “Triumph of Orthodoxy”, *Adalya*, XVIII, 255-288.
- Bijovsky, G. (1998). “The Gush Halav Hoard Reconsidered”, *Atiqot*, 35, 77-136.

- Bijovsky, G. (2012). *Gold Coin and Small Change: Monetary Circulation in Fifth-Seventh Century Byzantine Palestine*, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste.
- Böyükörük, F., Çelik, A. (2019). “Mithrapata ve Aruwatijesi (Musa Dağı?) Definesi”, *Cedrus*, VII, 239-265.
- Campbell, S.D. (1991). “Pendant”, *ODB, Vol. III*, (Ed. A. P. Kazhdan, vd.), Oxford University Press, New York, 1623.
- Dawson, T. (2015). *By The Emperor's Hand: Military Dress and Court Regalia in the Later Roman-Byzantine Empire*, Frontline Books, South Yorkshire.
- Demirel Gökalp, Z. (2009). *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Demirel Gökalp, Z. (2016a). “Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları”, *Phaselis*, II, 323-3337.
- Demirel Gökalp, Z. (2016b). “Bizans Bronz Konkav(İçbükey) Sikkeleri ve Kütahya Müzesi'ndeki Define”, *Olba*, XXIV, 555-575.
- Demirel Gökalp, Z., Uzun, M. C., Yıldırım, B. (2017). “Olympos Kazısı Madeni Buluntular”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcay Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 167-194.
- Diehl, C. (2018). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Selim Sezer), İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Diwan, G. A. (2018). “Base-Metal Coinage Circulation in Byzantine Beirut 491-641 CE”, *American Journal of Numismatics (1989-)*, 30, 171-226.
- Erçin, B. (2021). *Olympos Kazısı Cam Buluntuları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Erdoğan, N. (ed.), (2015). *Doğu Roma Sikkeleri (MS. 491-1453)*, Mardin Müzesi Müdürlüğü, Mardin.
- Evans, J. D. (2013). “Five Small Bronze Hoards from Sardis and Their Implications for Coin Circulation in the Fifth Century”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 369(1), 137-156.
- Evcim, S., Uzun, M. C. (2017). Olympos Bizans Dönemi Delikli Levhaları”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcay Uçkan (ed.), Akmed, Antalya, 117-144.
- Evcim, S., Öztaşkın G. K. (2019). Early Byzantine Churches in Olympos, *Arkeoloji ve Sanat*, 161: Mayıs-Ağustos 2019, 129-162.

- Gregory, T.E., Cutler, A. (1991). "Labarum", *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1167.
- Grierson, P. (1999). *Byzantine Coinage*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D. C.
- Grosmann, P., MacCoull, L.S.B. (1991). "Alexandria", *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 60-61.
- Head, B. V. (1897). *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum: Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes, & c., Vol. XIX*, Arnoldo Forni Editore, Bologna.
- Hellenkemper, H., Hild, F. (2004). *TIB: Lykien und Pamphylien*, 8, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Hendy, M.F. (1999). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Vol. IV: Alexius I to Alexius V 1081-1204*, Dumbarton Oaks, Washington D.C.
- Hild, F. (2004). "Lykien in den Notitiae Episcopatum", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 54, 1-17.
- Hill, G. F. (1897). *A Catalogue of The Greek Coins in the British Museum: Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia, Vol. XVIII*, British Museum, London.
- Hohlfelder, R. L. (1973). "A Sixth Century Hoard from Kenchreai", *Hesperia*, 42, 89-101.
- Hörandner, W., Carl, A.W. (1991). "Christogram", *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 441.
- Hörandner, W. (1991). "Monogram", *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York.
- Işın, G. (2011). "Topal Gavur'dan Apollonias'a", *Aktüel Arkeoloji*, 20, 104-111.
- Kazhdan, A. P. (1991a). "Akakia", *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 42.
- Kazhdan, A. P. (1991b). "Mappa", *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1294.
- Kazhdan, A. P. (1991c). "Sagion", *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1827-1828.
- Kazhdan, A. P. (1991d). "Scepter", *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1849.

- Kazhdan, A. P. (1991e). "Sphaira", *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1936.
- Kazhdan, A. P., Cutler, A. (1991). "Nike", *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1475.
- Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P. (1991a). "Chlamys", *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 424.
- Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P. (1991b). "Demetrios of Thessalonike", *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 606.
- Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P. (1991c). "Michael", *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1360.
- Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P. (1991d). "Nicholas of Myra", *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1469-1470.
- Kazhdan, A. P., Ševčenko, N.P. (1991e). "Theodore Teron", *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 2048.
- Keleş, V., Oyarçın, K. (2019). "Parion Odeion'undan Bir Geç Roma Definesi", *TÜBA-AR*, 24, 189-208.
- Kent, J. P. C. (1994). *Roman Imperial Coinage, Vol. X: The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD. 395-491*, R.A.G. Carson, J.P.C. Kent, A.M. Burnett (ed.), Spink and Son Ltd., London.
- Klawans, Z. H. (1959). *Reading and Dating Roman Imperial Coins*, Whitman Publishing Company, Racine-Wisconsin.
- Mattingly, H., Sydenham, E. A. (1930). *The Roman Imperial Coinage, Vol III: Antoninus Pius to Commodus*, Spink and Son Ltd., London.
- Mattingly, H., Sydenham, E. A., Sutherland, C. H. V. (1938). *The Roman Imperial Coinage, Vol. IV/II: Macrinus to Pupienus*, Spink and Son Ltd., London.
- Mattingly, H., Sutherland, C.H.V., Carson, R.A.G. (1951). *The Roman Imperial Coinage, Vol. IX: Valentinian I – Theodosius I*, Spink and Son Ltd., London.
- Mattingly, H., Sydenham, E.A., Webb, P.H. (1968). *The Roman Imperial Coinage, Vol. V/I*, Spink and Son Ltd., London.
- Mattingly, H., Sydenham, E.A., Webb, P.H. (1968). *The Roman Imperial Coinage, Vol. V/II*, Spink and Son Ltd., London.
- Mirzanlı, F. (2019). *Olympos Piskoposluk Sarayı Kazılarında Bulunan Erken Bizans Seramikleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Olcaý Uçkan, B. Y., ve Mergen, Y. (2005). "Olympos Antik Kenti Çalışmaları 2004", *ANMED*, 3, 149-152.
- Olcaý Uçkan, B.Y., Mergen, Y., ve Uğurlu, E. (2006). "Olympos Antik Kenti 2005 Yılı Yüzey Araştırması", *ANMED*, 4, 125-131.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2008a). "Olympos Kazısı 2006 Yılı Çalışmaları", 29. *KST* 3, 73-78.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2008b). "Olympos Kazısı 2007", *ANMED*, 6, 52-57.
- Olcaý Uçkan, B. Y., et al. (2009). "Olympos Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları", 30. *KST* 3, 373-386.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2010). "Olympos Kazısı 2009", *ANMED*, 8, Antalya, 66-72.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2011). "Olympos Kazısı 2010", *ANMED*, 9, Antalya, 76-81.
- Olcaý Uçkan, B. Y., et. al. (2011). "Olympos 2009", 32. *KST* 3, 80-97.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2012). "Olympos Kazısı 2011", *ANMED*, 10, Antalya, 78-81.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2013). "Olympos Kazısı 2012", *ANMED*, 11, Antalya, 108-112.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2014). "Olympos Kazı ve Onarım Çalışmaları", 35. *KST* 2, 261-270.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (ed.) (2017). *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Akmed, Antalya.
- Olcaý Uçkan, B. Y. (2017). "Olympos Kazısı Cam Buluntuları", *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olcaý Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 195-208.
- Olcaý Uçkan, B. Y., vd. (2019a). "Olympos Kazısı 2017 Çalışmaları", 40. *KST* 3, 617-638.
- Olcaý Uçkan, B. Y., vd. (2019b). "Olympos Kazısı 2018 Çalışmaları", 41. *KST* 4, 429-450.
- Olcaý Uçkan, B.Y., ve Kayapınar, L. (2015). "Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti", *Patara VII. 1 Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25. Yılı, Uluslararası Sempozyum Bildirileri 11-13 Kasım 2013 Antalya*, Ege Yayınları, İstanbul, 534-544.
- Olcaý Uçkan, B. Y., Öztaşkın, G. K. (2016). "Olympos Kazısı 2015", *ANMED*, 14, Antalya, 92-97.
- Olcaý Uçkan, B. Y., Öztaşkın G. K. (2017). "Olympos Kazısı 2015 Yılı Çalışmaları", 38. *KST* 3, 187-202.
- Olcaý Uçkan, B. Y., Öztaşkın G. K. (2019c). "Olympos Kazısı 2018", *ANMED*, 17, Antalya, 222-231.

- Olçay Uçkan, B.Y., Öztaşkın, G. K., ve Evcim, S. (2018). “Olympos Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları”, 39. *KST* 3, 99-118.
- Olçay Uçkan, B. Y., Öztaşkın M. (2020). “Olympos Piskoposluk Sarayı’ndan Yeni Sonuçlar”, *ANMED*, 18, 34-37.
- Öncü, Ö. E. (2012). “Antalya-Olympos Antik Kenti Roma Mimarisi Araştırmalarından Yeni Bulgular”, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Öncü, Ö. E. (2017). “Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Araştırmaları: Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olçay Uçkan (ed.), Akmed, Antalya, 31-48.
- Öncü, Ö. E. (2021). “The Northern District of Olympos (Lycia) in the Roman Period”, *Cedrus*, IX, 303-321.
- Öztaşkın, G. K. (2013). *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Öztaşkın, G. K. (2017). “Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olçay Uçkan (ed.), Akmed, Antalya, 49-78.
- Öztaşkın, G. K., Sertel, S. (2017). “Olympos Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olçay Uçkan (ed.), Akmed, Antalya, 79-116.
- Öztaşkın, G. K., Öztaşkın M. (2019). “Olympos Episkopeionu Peristyl Mozaiklerindeki İnsan Betimleri”, *Olba*, XXVII, 443-464.
- Öztaşkın, M. (2017). “Olympos Kazısı Seramik Buluntuları”, *Olympos I: 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, B. Y. Olçay Uçkan (ed.) Akmed, Antalya, 209-224.
- Öztürk, H. S. (2006). *MÖ II.-MS. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parman, E. (2001). “Antalya-Olympos ve Çevresinde (Geç Antik-Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışma Raporu”, 19. *AST*, I, 137-144.
- Parman, E. (2002). “Antalya-Olympos ve Çevresi Geç Antik-Ortaçağ 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları”, 20. *AST*, I, 139-152.
- Parman, E. (2003). “Olympos Örenyeri ve Çevresi Yüzey Araştırması 2002”, *ANMED I*, Antalya, 42-44.

- Parman, E., ve Olcay Uçkan, B. Y. (2006). “*Olympos’un Ortaçağ Dokusu*”, III. *Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri 07-10 Kasım 2005*, II, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 587-599.
- Podkalsky, G. (1991). “Cross”, *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 549-551.
- Sancaktar, H. (2016). “Arykanda VI. Hamam Tahliye Kanalındaki Ele Geçen Sikkeler”, *Anatolia Supplement Series*, I.3, 13-38.
- Sear, D. R. (1974). *Byzantine Coins and Their Values*, Seaby Audley House, London.
- Sear, D. R. (2000). *Roman Coins and Their Values (The Millennium Edition)*, Vol I, Spink and Son Ltd., London.
- Sertel, S. (2017). *Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Liturjik Taş Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ševčenko, N. P. (1991a). “Christ: Type of Christ”, *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 437.
- Ševčenko, N. P. (1991b). “Christ Pantokrator”, *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 438.
- Ševčenko, N. P. (1991c). “Christ Antiphonetes”, *ODB*, I, Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 439.
- Ševčenko, N. P. (1991d). “Christ Chalkites”, *ODB*, I, *ODB*, I, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 440.
- Ševčenko, N. P. (1991e). “Loros”, *ODB*, II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 1251-1252.
- Ševčenko, N.P. (1991f). “Tablion”, *ODB*, III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press, New York, 2004.
- Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sutherland, C.H.V., Carson, R.A.G., Bruun, P.M. (1966). *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII: Constantine and Licinius A.D. 313-337*, Spink and Son Ltd., London.
- Sutherland, C.H.V., Carson, R.A.G., Kent, J.P.C. (1981). *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII: The Family of Constantine I A.D. 337-364*, Spink and Son Ltd., London.
- Tekin, O. (1994). *Yapı Kredi Koleksiyonu: Grek ve Roma Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Tekin, O. (1999a). *Yapı Kredi Koleksiyonu: Bizans Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tekin, O. (1999b). *Akdeniz'in Mor Binyılı. Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tekin, O. (2012). *Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Troxell, H. A. (1982). *The Coinage of the Lycian League*, American Numismatic Society, New York.
- Uğurlu, E. (2006). *Olympos Nekropolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uğurlu, E. (2007). "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu", *Adalya*, X, 81-104, İstanbul.
- Uzun, M. C. (2015). *Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Malzeme ve Teknik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünal, C. (2010). *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Whitting, P. D. (1955). "The Anonymous Byzantine Bronze", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, 15/45, 89-99.
- Whitting, P.D. (1973). *Byzantine Coins*, Barrie & Jenkins, London.
- Yılmaz Emre, N. (1999). *Bizans Sikkelerinde Dinsel Unsurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Yuka, A. (2012). *Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Sikkeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

LEVHALAR

LEVHA 1

LEVHA 2

10

11

12

13

14

15

16

17

18

LEVHA 3

19

20

21

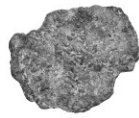
22

23

24

25

26

27

LEVHA 4

LEVHA 5

37

38

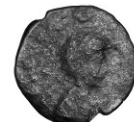
39

40

41

42

43

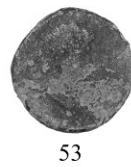
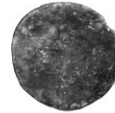
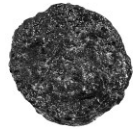
44

45

LEVHA 6

LEVHA 7

55

56

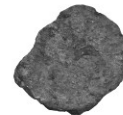
57

58

59

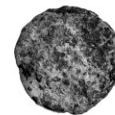
60

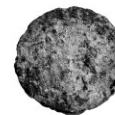
61

62

63

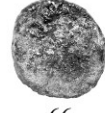
LEVHA 8

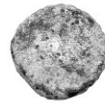
64

65

66

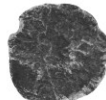
67

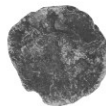
68

69

70

71

72

LEVHA 9

73

74

75

76

77

78

79

80

81

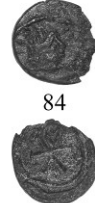
LEVHA 10

82

83

84

85

86

87

88

89

90

LEVHA 11

91

92

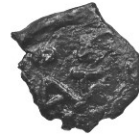
93

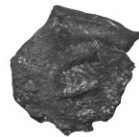
94

95

96

97

98

99

LEVHA 12

100

101

102

103

104

105

106

107

108

LEVHA 13

109

110

